

România literară

SALA DE LECTURĂ

SĂPTĂMÎNAL
AL
UNIUNII SCRITORILOR

39

Joi, 26 septembrie 1991
(Anul XXIV)

Literatură și politică

PRIMIM scrisorî, în care sîntem certați că am „politizat” o revistă culturală cum este, prin tradiție, România literară. Primim altele în care ni se spune, din contra, că nu acordăm un spațiu suficient politicului. Aceleași ecouri împărțite avem și în articolele din presă care se ocupă de noi. Un tinăr și talentat prozator ne așează (ca formă de reproș) pe ultimul număr, între revistele Uniunii Scriitorilor, ca număr de pagini sacrificate săptămînal comentariului politic. Alt confrate, în schimb, m-a amenințat că, dacă mai „risipesc” jumătatea de sus a paginii a doua pentru „atît de slabele” analize politice de la Ochiul magic, și că dacă vom mai publica în general texte politice, nu-și va reinnoi abonamentul pe trimestrul IV.

Astfel de aprecieri contradictorii reflectă, înainte de orice, o anumită fluctuație a opiniilor despre rolul presei culturale și despre locul politicului în cultură. Înainte de revoluția din decembrie, meritul cel mai mare era recunoscut acelor publicații culturale care reușeau să cedeze politicului cît mai puțin spațiu în cuprinsul fiecărui număr. Artisticul, esteticul, literarul erau resimțite cu atît mai valabile cu cît izbuteau să țină piept politicului. Separarea de politic era interpretată ca o șansă (unica!) de supraviețuire a culturii. Propaganda partidului comunist a luptat totdeauna din răzputeri ca să aservească deplin cultura.

După revoluție, lucrurile s-au schimbat radical. Presa a devenit un fel de laborator al democrației: exprimarea liberă a opiniilor, analizele, comentariile politice sînt astăzi, o adevărată Școală de gîndire democratică. Indiferent de excese, erori și naivități, mai mult sau mai puțin explicabile. Nici un segment al societății n-a făcut un progres mai rapid. În aceste condiții, menținerea separației culturalului de politic n-ar fi doar o absurditate. Ar fi o idee de-a dreptul retrogradă și anume renunțarea la principalul instrument de acțiune în vederea schimbării mentalității oamenilor, a gîndirii lor impregnate de prejudecățile pe care comunismul le-a întreținut cu grijă. Cîne dacă nu filosofii, istoricii, sociologii, criticii literari, scriitorii, intelectualii în general pot face această educație publică? Și unde, cu impact mai mare și mai puternic, decît în articolul de revistă?

Este la mijloc o nuanță, care se cuvine precizată. Cel care nu doresc ca noi să publicăm și texte politice (deși noi publicăm relativ puține față de ce publică magazinele culturale din întreaga lume!), spun așa: locul lor e în presă politică, voi, sînteți o revistă de cultură. Așadar, ei nu neagă pe față utilitatea educației politice prin presă, la care m-am referit în aliniatul precedent, ci doar doresc păstrarea virginității artei, care n-ar trebui amestecată în promiscuitatea politicii. Din nefericire pentru adepții ideii cu pricina, această virginitate e o iluzie. Nu e nici măcar riguros adevărat că politicul a năvălit acum peste literatură care ar trebui apărută ca de un invadator: literatura s-a dus pur și simplu în brațele politicului, singură și nesilită de nimeni. E un semn al vremii. Uitați-vă ce se scrie, ce se publică? Unde sînt poeziile, eseurile, romanele fără implicație politică imediată scrise după revoluție? Unde este „literatorul” inocent și abstrus, pentru care treburile cetății nu există, pe care-l visează, de la titlul lui chiar, cel mai nou hebdomad cultural?

Nostalgicii literaturii apolitice socotesc în fond că politicul nu e treaba oamenilor de cultură. I-aș întreba: dar a cui este? Pe de altă parte, ei susțin că dacă iubim cu adevărat literatura, trebuie să-i sacrificăm totul. Întreb din nou: care literatură? Dacă e vorba de aceea care se publică acum și care se va publica cu siguranță și în următorii cîțiva ani, atunci ea este una inseparabilă de politic: document, evocare, mărturie, manifest și proclamație. Cum o vom analiza în cronicile noastre literare? Sub raport pur estetic? Dar valoarea estetică se prea poate să fie copleșită de cea politică în toată literatura deceniului în care ne aflăm. Ce ne rămîne de făcut?

Nicolae Manolescu

HONORE DAUMIER: O nouă suspensie. Număr ilustrat cu litografiile ale artistului francez

DIN SUMAR:

- Flori pe mormintul lui Ceaușescu
- Istoria nu se încheie
- Obsedații sexual
- Un român la Tokyo
- Versuri de Cezar Baltag și Cristian Popescu
- Eu și celălalt — rubrică de Ștefan Aug. Doinaș
- Solilocviile lui Norman Manea
- Cultura era o baricadă împotriva barbariei — interviu cu Victor Ieronim Stoichiță
- Anchetă internațională: De ce scrieți critică dramatică?
- Festivalul „George Enescu” la începutul sfîrșitului

Flori pe mormintul lui Ceaușescu

IN POFIDA TUTUROR DE-OSEBIRILOR, MAJORITATEA FIREȘTI dintre transformările care au loc în momentul de față în U.R.S.S. și în celelalte state foste state comuniste, există și câteva importante asemănări, pe care analiza politică nu le pot ocoli. Cu alte cuvinte, dincolo de specificul național al trecerii de la totalitarism la democrație, se observă și o dimensiune comună a fenomenului. Nici stadiul de evoluție al comunismului, nici caracterul revoluției n-au fost aceleași pretutindeni. Dictaturile au avut grade foarte diferite de intensitate. Tradițiile morale și religioase diferă de la un popor la altul. Particularitățile locale alcătuiesc, în centrul și în răsăritul Europei, un veritabil mozaic. Și, totuși, prăbușirea comunismului s-a petrecut în toate țările în același timp, în forme destul de apropiate, lăsând în urmă o situație la fel de confuză. Nu trebuie să uităm că, în esența lui, comunismul a fost în întreaga lume același. Cu atât mai mult această esență s-a manifestat în țări care, vreme de patru decenii, au alcătuit laolaltă așa numitul lagăr comunist. Cortina de fier a despărțit, în tot acest interval, o jumătate a Europei de cealaltă. Izolarea a dat naștere aceluiași complex. Și a creat condiții pentru aceeași soluție. Fiecare dintre cele două jumătăți ale Europei și-a avut sistemul ei de valori. Patru decenii reprezintă o perioadă suficient de lungă pentru ca modul de viață al oamenilor, comportamentul și atitudinile lor față de realitate să se fixeze și să pară definitive. S-a spus deseori că popoarele care au trăit sub comunism sunt popoare bolnave și că istoria ultimilor doi-trei ani nu este, în cazul lor, decât o convalescență. Metafora aceasta este expresivă, dar ne poate ascunde un lucru și anume că o boală cronică e suportată altfel decât o scurtă criză și că bolnavul ajunge la un moment dat a se deprinde cu ea. Adaptarea la o boală de durată se face prin reconstruirea întregului sistem de comportare a orga-

nismului individual sau social. Nici un bolnav cronic nu poate îndura la nesfârșit cu sentimentul că trăiește de pe o zi pe alta. El sfârșește, mai devreme sau mai târziu, prin a se instala în noua lui stare ca într-una normală. Revolta anticomunistă din centrul și estul Europei n-avea cum să pună capăt dintr-o dată acestei situații. O revenire bruscă la criteriile democrației occidentale, de multă vreme uitate, este exclusă. Aproape tot ce se întâmplă astăzi cu oamenii pe care comunismul i-a folosit drept cobai pentru irabilul lui experiment își are explicația în această schimbare neașteptată și brutală.

EUROPA A MAI CUNOSCUT SCHIMBĂRI ASEMĂNĂTOARE, una din cele mai importante fiind aceea de după primul război mondial. Aș vrea să mă refer la un film, pe care l-am văzut cu toții pe micul ecran, acum câteva săptămâni. E vorba de *Hanussen*, al regizorului maghiar István Szabó. Filmul relatează (o spun pentru cei care l-au scăpat) destinul unui om și al unei lumi. Protagonistul e un austriac care descoperă, în urma unei grave traume cranienne suferite în timpul luptelor, că are capacitate vizionară. După război, el își câștigă existența dând spectacole de telepatie și clarviziune prin diferite orașe ale Europei centrale, și ajunge finalmente la Berlin, în preajma victoriei în alegeri a partidului nazist. Hanussen străbate, una după alta, țările din fostul imperiu austro-ungar, care și-au dobândit după 1918 independența. Pretutindeni domnește o mare stare de confuzie. Standardele sociale, politice, religioase și morale, după care se călăuzise Europa centrală pe durata „epocii frumoză”, și-au încetat valabilitatea. Nimic nu mai este ca înainte. Tema filmului o constituie teama de viitor. Brus-

cheța prefacerilor îi aruncă pe oameni în derută și incertitudine. Germeii dictaturilor fasciste și comuniste din deceniile 3-5, la capătul cărora a doua conflagrație mondială modifică încă o dată harta Europei, sînt prezenți din zorii acestei lumi fără busolă de după războiul dinți. Iar humusul în care acești germei se dezvoltă este tocmai confuzia spirituală provocată de dificultățile economice și sociale. Văzînd filmul, nu se poate să nu fi izbit de unele fenomene comune anilor 20 și anilor 90. Și, mai ales, de acea obscură, apăsătoare nesiguranță în care trăiesc contemporanii lui Hanussen, ca și contemporanii noștri. Concluzia cea mai plină de învățămînt care se desprinde din film este că distrugerea sistemului de adaptare a individului — indiferent de societatea în care s-a format acest sistem — este o experiență complexă și cîteodată îngrozitoare. Ca să te înveți cu binele este uneori la fel de greu ca și să te deprinzi cu răul. Imi amintesc de un scriitor indian care a fost invitat pentru două săptămîni în forma R.F.G. cu o bursă pe care am avut-o și eu acum două decenii. Acest om modest, cu cinci copii, obișnuit a trăi în țara lui din cîteva peci de rupii pe lună, într-o casă care nu era decât o coloașă igrasioasă și cu pămînt pe jos, a suferit un șoc, pătrunzînd în hotelul luxos din Hamburg, unde o noapte în apartamentul care i-a fost oferit costa cît leașa lui pe zece ani, și s-a întors imediat în India, neputînd îndura sentimentul de ură teribilă și irațională pe care i-l declanșase, paradoxal, generozitatea gazdelor noastre.

URMĂRIND LUĂRILE DE POZIȚIE DIN ULTIMELE LUNI ALE POLITICIENILOR NOȘTRI DEMOCRAȚI, observăm că centrul lor de greutate stă pe critica necruțătoare a comunismului. E normal să fie așa. Pe de o parte, avem nenumărate dovezi că nu ne-am despărțit

complet de trecut. Structurile și mentalitățile comuniste persistă în forme dintre cele mai insidioase. Pe de altă parte, mulți dintre noi continuăm a fi marcați de acest trecut. Sufărînțele și închisorile, rănile nevindecate ale supraviețuitorilor, amintirea recentă a mizeriei umilitoare la care ne-a obligat Ceaușescu nu pot fi șterse cu buretele. Totodată a devenit limpede că propaganda anticomunistă și-a pierdut din eficacitate pentru largi părți ale populației. Locul urei împotriva securității, al fricii de persecuții și al greutăților de tot soiul pe care a trebuit să le înfruntăm în deceniile comuniste, mulți dintre concetățenii noștri sub un chip foarte amenințător. Trecutul s-a dus. Ideea unei reînnoiri la comunism și-a pierdut din forță. Tranziția de la o lume la alta își revine, din ce în ce mai limpede, dificultatea. Valorile care ne-au ordonat viața vreme de decenii s-au răsturnat. Tot ce am învățat la școală s-a dovedit greșit. Pășim într-o lume pe care unii dintre noi n-o recunosc nici măcar conceptual. Comunismul era un regim paternalist, în care cetățenii erau ca niște copii, lipsiți de răspunderi. Altcineva hotăra în locul nostru. Eram pedepsiți pe nedrept, mai todeauna călcați în picioare, uneori anihilați; dar nu ne confruntam zilnic cu imensa povară a răspunderii personale. Societatea democratică își are cruzimile ei, dintre care cea mai mare este aceea de a limita egalitatea oamenilor la o egalitate de șanse. Ea ne dă tuturor o șansă; dar de obicei numai una și ne lasă s-o valo-

rificăm după puterile noastre. Ne putem trezi peste noapte șomeri sau bogați. Cine are flexe bune câștigă, cine nu se prăbușește. Inegalitățile sînt demoralizante. Orice bișnită ne poate sfida cu banii lui. Și ce consolare oferă unui neajutorat faptul că e stăpîn pe actele lui? În anumite privințe, egalitarismul comunist oferă mai mult confort psihologic. Și, în orice caz, comunismul aduce o ordine socială față de care democrația pare o anarhie. În democrație toate nemulțumirile se exprimă liber, toate protestele se strigă. O nemulțumire mocnă sperie mai puțin decît una explozivă. Oamenii simpli vor să trăiască, nu să se bată pentru avere. Concurența îi panichează. Înainte vreme știau că au o slujbă relativ stabilă și o leașă asigurată, chiar dacă mizerabilă. Nu pot depăși spontan pragul psihologic al somajului și al inflației. Argumentele economiștilor nu valorează nimic în ochii unui cap de familie cu mulți copii și care se teme că a doua zi nu va avea bani de piine sau că trebuie să se apuce de o nouă meserie. Nici un pensionar nu privește liniștit perspectiva ca pensia pe o lună să-i fie înghițată de o chirie exorbitantă. Muncitorul, care n-avea ieri sentimentul că e exploatat de stat, se teme astăzi de patron. El nu s-a dezbărat de prejudecata că patronul, concurența, privatizarea sînt lucruri rele. Așa a fost învățat, n-are cum să reinvețe de pe o zi pe alta alfabetul existenței. Pe scurt, aș vrea să spun că teama de viitor începe să fie mai importantă în psihologia oamenilor din această parte de lume decît oroarea de trecutul comunist. Încet-încet, suferințele trecutului își pierd contururile, comunismul devine un concept abstract, în vreme ce viitorul se năpustește asupra lor, șterșant și angosant. Orice lucru necunoscut. Cei care aștern flori pe mormintul lui Ceaușescu de la Ghencea n-o fac atît din nostalgia după trecutul comunist, cît din (destul ei) nu sînt conștienți de asta) spaima confuză de un viitor care-i neliniștește și le întuneacă mintea.

N. M.

NE SCRIB CITITORII...

DOMNUL DIRECTOR,

RAMIN surprins de faptul că o revistă, precum *România literară*, cu un prestigiu atât de recunoscut, face loc în coloanele sale (și spre dezonorarea ei) unor așa-zise scrisori (în realitate, calomnii), învederînd un conținut de cea mai joasă speță.

Dacă cel ce semnează în nr. 32 al revistei amintite (din 8 august 1991) cu numele Gh. Nicolaescu ar fi cu adevărat „un devotat slujitor al scolii”, cum se crede (vai, ce cuvinte mari pentru un caracter atît de mic!), ar fi avut destule motive să se angajeze (desigur, cu civilitate) în discuții asupra marilor probleme ale învățămîntului românesc, în loc de a profera, în dreapta și în stînga, injurii și expresii culesse de la coșul de gunoi al mahalalei oltenesti, împotriva unor oameni pe care nu i-au pricinuit vreun rău. Și poate că dacă ar fi deschis o carte de La Bruyere (din intimplare), ar fi găsit aceste usturătoare cuvinte ce i se potrivesc de minune: „Pentru anumiți oameni, a vorbi și a jigni înseamnă exact același lucru. Sînt înțepători și amari. Stilul lor este un amestec de fiere și pelin. Zeflemeaua, ocara, insulta li se revarsă de pe buze ca balele. Le-ar prinde bine să se fi născut muți și timpiți, violența și duhul pe care îl au le dăunează mai mult decît altora prostia. Nu se mulțumesc totdeauna să dea neobrăzare. Lovesc în tot ce se nimerește, în cel de

față și în cel absent, izbesc din față și din coastă, ca berbecii. Poți să le ceri oare berbecilor să nu aibă coarne?”

Bănuiesc că amintitul domn, cărui — din respect pentru profesiune — nu-i pot spune „profesor”, predă sportul sau muzica din moment ce are timp să-și toarne birfele ordinare într-un stil de măsură agramat și poate că n-ar fi lipsit de importanță dacă nu „redactoarele” V. Baci și Cornelia Gărmacea, de la *Tribuna învățămîntului*, l-ar „scade” nota la purtare (deși ar merita-o din plin), ci Inspectoratul Școlar Dolj i-ar diminua nota la specialitatea pe care o predă (sper să nu fie limba română).

Permiteți-mi, așadar, domnule director, să dezminț afirmatiile mincinoase (a se înțelege calomnii) întreprinse la adresa mea, în absența celui mai elementar bun simț, pentru că — scrie Bossuet — „onoarea e ca și ochiul, n-ar putea suferi nici cea mai mică necurățenie fără ca să nu-i facă rău”. Ca atare, încălcarea ei este o infracțiune contra demnității, mai ales dacă ea se produce în scris cum se și dovedește în cazul de față: publicarea unei scrisori calomnioase într-un hebdomad cultural de interes național (art. 214, 215 Cod penal).

Se arată, în scrisoarea incriminată, că, din milă, revista *Tribuna învățămîntului* mi-a „împrăștiat prin țară aberațiile cu privire la manuale”. Dacă „profesorul” sfioră și arogant, Gh. Nicolaescu, și-ar fi făcut o preocupare consecventă din a citi publicațiile culturale și de specialitate (ceea ce l-ar fi făcut cinste), ar fi putut constata că sînt și alte reviste care-mi publică materialele și, în orice caz, nu pentru că acolo aș avea „prieteni la cataramă”: prietenii mei, din aceste redacții, i-am dobîndit pe calea ideilor, prin ceea ce am scris. Pe de altă parte, nume recunoscute ale pedagogiei și filologiei românești s-au exprimat pozitiv asupra materialelor mele publicate în *Tribuna învățămîntului*. Iată numai cîteva scurte referințe:

„Ideile promovate de profesorul Mihai Nebunu — scrie prof. univ. dr. Vasile Bunescu —, în sînta sa de intervenții, exprimate clar, într-un limbaj științific actual, folosind argumente convingătoare, fac dovadă că posibilitățile de a avoca manuale bune de limba și literatura română sînt reale”. (*Tribuna învățămîntului*, nr. 19/1991, p. 4). Într-un amplu material publicat de prof. univ. dr. Vasile V. Popescu, în *Revista de pedagogie* nr. 4/1991, pp. 40-45, intitulat *Proiectarea conținutului învățămîntului în manualele școlare*, se fac numeroase referiri la materialele mele cu privire la manualul de limba și literatura română. Într-o recenzie de ultimă oră asupra conținutului revistei *Ateneu*, nr. 4/1991, V. Căcoveanu, unul dintre redactorii revistei *Steaua* (v. nr. 5-6-7/1991), scrie următoarele: „Răspîntia manualului de limba și literatura română, inserat în rubrica Școala, este o amplă și profundă analiză a profesorului (Nebunu) Mihai, care aduce în discuție aspecte fundamentale ale cărții de căpătîi a elevilor din liceele noastre”. Și referințele ar putea continua. Numai domnul Gh. Nicolaescu (profesor nu se știe de ce) se dovedește a fi recalitrant. Acest lucru nu este prea grav, pentru că, în fond, ar fi un nonsens să-i pretind a fi neapărat de acord cu ceea ce scriu eu, dar de aici și pînă la a afirma că totul este o aberație, fără a arăta și de ce, este mult prea mult și nu mai ține de deontologia publicistică (ori profesională). Mă întreb: chiar nu a înțeles nimic acest pretins cadru didactic din modestele mele strădăni privind perfecționarea activității didactice?

Se arată, în aceeași scrisoare calomnioasă, că aș avea „1/2 facultate la Cluj și restul în altă parte”, deși nu înțeleg ce relație poate fi între „facultate” și dreptul de a avea opinii. Nu poți gîndi sau, mai degrabă, nu poți fi „om” dacă nu ai o „facultate”? Ce înseamnă „în altă parte”? Că am păscut, cumva, împreună cu domnul Gh. Nicolaescu, porci? Ar trebui să aște domnul Gh. Nicolaescu că nu e nevoie să te împăunezi cu „o facultate” pentru a ști măcar atît că „limba clevetitoare este semnul unui suflet rău” (Pitagora), că bunul simț nu se învață, ci, pur și simplu, îi ai, iar dacă l-ai avea (măcar un dram) ar ști că o calomnie ruinează, ca o grindină, opera a douăzeci de ani de muncă, de precauții și cumpătate. Și dacă tot vrea să știe (și, bineînțeles, să-și dezminț) pe această cale informațiile eronate care este situația mea școlară, va putea găsi la redacție copiile documentelor doveditoare, din care rezultă, negru pe alb, că

am parcurs, după liceu, cincisprezece ani de studii superioare, finalizate cu trei diplome de licență. Va putea afla, de va chinul curiozitatea, și notele.

Cît privește afirmația: „originar din Oltenia, s-a plins imediat după revoluție că nu poate face naveta la părinți (dar nici nu s-a înscris la transferări)”, mă întreb, din nou, ce legătură are acest amănunt de viață personală (și acest intenționat deformat) cu ceea ce am publicat în *Tribuna învățămîntului*? Poate aceea (din subconștientul domnului Gh. Nicolaescu) că nu am reușit să m transfer de la țară la oraș, precum dumnealui probabil, pe baza dosarului incomplet. Dacă tot nu poate doborî din pricina mea, i-ar face, poate, bine să știe, acest domn năbădăos, că mi-am prezentat dosarul de (în) competență la sesiunea de transferări pentru județul Gorj, dar că „cele două posturi vacante (dintre care am solicitat unul în apropierea locuinței) au fost ocupate de candidații care au obținut punctaje superioare celor 42 de puncte realizate ale mele. (v. adresa Parlamentului României, cu nr. 293 din 02.04/1991). Cum vedeți, mi-a fost hărăzit să-mi rezolv situația (vesnic nerezolvată) printr-un concurs, evident, nu de dosare. Căci — nu-i așa? — după ce a trecut, poman posturilor oferite de echipa Șora, s-a proclamat sus și tare „competință” (sic) pentru cei ce n-au obținut punctajul bătrîneții, copiilor, navetei și bolii (închise puite).

Haram de învățămîntul românesc i care dascălilor, care au declarat greș examenului de „competență”, nu le a crepat obrazul de rușine atunci cînd — în acest an — au decimat o generație nevinovată printr-o caricatură de bacalaureat!

Domnule director, profit de profesionalismul și rectitudinea Dvs. etică pentru a vă ruga să dați curs publicării acestor rînduri care, vă asigur, nu-mi fac nici onoare, nici plăcere. Este totuși bine ca ele să ajungă sub ochii celui ce, fără motiv, m-a batjocorit în public, și că ruia li repet, împreună cu Marcus Porcius Cato, răspunsul dat unui calomnitor de aceeași teapă: „Lupta cu tine este inegală, căci tu ascuți răutățile ușurîntă și le spui cu plăcere, iar pentru mine este neobișnuit să le spun neplăcut să le aud”.

Cu stim,

prof. MIHAI NEBUNU

P.S. Altmînteri, voi fi obligat să decesez o acțiune în justiție, pentru că — nu-i așa? — legile trebuie respectate într-un stat de drept.

Istoria nu se încheie

PINA acum, s-a vorbit despre schimbările din Est ca despre un fapt eminent politic. Aceste schimbări s-ar putea să fie pentru Europa însăși (Occidentală) ceva mai mult, totuși, decît un aranjament în dedesubturile diplomației și ale rețelei de putere; să fie salvarea destinului său civilizator.

Dacă admitem că istoria e o reprezentare în funcție de valori și de mitologia care le constituie, atunci Europa este spațiul civilizator, locul sacru în care se naște istoria și în care tot ceea ce se petrece are sens, devine legic și exemplar. Însă, de ani buni, sensul istoriei identificându-se cu accelerarea dezvoltării tehnicii, sacralitatea s-a deplasat extra-european, în America și Japonia. Marginalizarea vechiului continent începuse chiar mai devreme. Ideea revoluției ca act fundamental al nașterii unui nou contract social, esențială spiritului european, căpătase formă comunistă și își asigură „implementarea” în Asia, Europa Orientală, America de Sud. Ca spațiu civilizator, odată cu apariția comunismului, prin confruntarea dintre Est și Vest, Europa ajunge, de fapt, în negativitate față de propria sa esență, devenind un anti-spațiu civilizator, un black hole în care civilizația se poate prăbuși.

Ideea comunistă și mai apoi realizarea ei sînt întim legate de aceste două deformări ale reprezentării istoriei. Astfel, marxismul teoretiza, din a doua jumătate a secolului trecut, schimbarea socială ca rezultat al dezvoltării forțelor de producție și mersul societății ca pe un proces de adaptare la această a doua natură. N-a fost doar o înlocuire a presupuzițiilor explicării istoriei, a fost negarea valabilității unei civilizații în care nu determinismul economic este fundamental, ci viața politică autonomă bazată pe contract social. Civilizația europeană scăpase acestui determinism sau, într-o formulare mai slabă, îl deschisese. Ca explicație, marxismul se potrivește foarte bine la ceea ce el denumește modul de producție tributar. Pentru Europa, însă, comunismul și teoria lui pot fi privite ca o încercare de răsturnare a economicului peste societate. Cînd revoluția tehnică a transformat determinismul economic într-un atribut al științei și raționalității (valori pur europene), preocuparea pentru gîndirea acordului subtil care ar trebui să existe între politic și economic a devenit aproape generală. Chiar un gînditor cum este Heidegger spune că problema esențială a epocii noastre și a celei viitoare este descoperirea unui răspuns adecvat tehnicii devenite planetare. Și acest răspuns nu este democrația.

Tehnicii revenindu-i, deci, rolul de a scoate civilizația de sub politic și situîndu-se nu chiar unde se desfășoară explozia acesteia, Europa nu mai trăiește decît în nostalgia de a fi centrul lumii. Lucrul acesta n-ar însemna încă nimic și am putea vorbi de un mod nou european de a fi. Mai mult însă decît explozia tehnicii și a posibilității sau actualei dificultăți a controlului acesteia printr-o viață politică democratică, destinul civilizator al Europei căzușe sub propria identitate, acaparată printr-o simetrie precară de comunism.

...Cînd a vrut să-și verifice identitatea, să se definească, Europa l-a căutat pe celălalt și termenul comparației a venit de la sine: Orientul. Timpul european fiind timpul istoriei, Orientul reprezintă cealaltă durată. Pentru această durată, Europa n-a putut să dea ceasul înapoi și nici să-și arunce privirea ca-ntr-o oglindă în care își zărește trecutul. Civilizația cealaltă era dintr-o dată lumina ipotezelor cu privire la sine.

Neputînd să acopere temporal Orientul, să-l transforme într-o diferență interioară, într-un timp al istoriei Europei și nici într-o speranță a acestei istorii, învățații au găsit diferența în subiectivitatea socială: de o parte, pulsivitatea transformatoare a cunoașterii raționale, știința, de cealaltă, contemplația și lucrarea sufletească interioară, care nici cel puțin lucrare nu e, ci o tehnică de abținere de la experiență.

Dacă părăsim această clasică evidență (dar păstrăm terenul pe care se manifestă) și ne concentrăm asupra duratei Europei, a tainei care li dă universalitate, vom găsi că este purtătoarea nu numai a unei științe care s-a transformat într-o categorie definitorie a existenței umane creatoare — științificitatea, ci și a unei vieți politice a cărei esență ar putea purta numele de **politicitate**. Viața politică a atins în Europa aceeași excelență pe care fizica (ar fi domeniul științei. Ea ar putea pretinde, precum științele, un Kant al ei care să îndemne la cercetarea rațiunii politice pure. Viața politică ține de stilul culturii europene. Autonomia și practicarea acesteia în sine sînt asigurate de forme ale subiectivității sociale și de legi interioare mai puternice decît oricare dintre perturbățiile care o urmăresc din afară.

ÎN ACEST orizont al comparației, Orientul ilustrează un stadiu prepolitic, iar de la un punct încolo, anti-politic, cam în aceeași diferență de esență de viața politică precum astrologia de astronomie, alchimia de chimie etc. Caracteristica acestui stadiu este că „guvernarea” rezultă din diviziunea socială a muncii și face din stat principala parte a sistemului economic, în timp ce, în Europa, guvernarea exprimă necesitatea contractului social în afara oricărui constringeri decît acelea ale convenției sale aflată într-o mișcare continuă în căutarea formei care să corespundă rațiunii politice.

Paradoxal, dar Orientul ar fi trebuit să dea un Platon sau un Marx. Statul platonice pune guvernarea în centrul diviziunii sociale a muncii și îl alcătuiește direct în castele determinate de aceasta. Statul comunist al lui Marx vine ca o republică platonice inversată în care absolutizarea instituției economice a statului prin „darea economicului la spate” (statul fiind administratorul acestui pro-

ces) duce la o societate în care nu mai sînt „muzicieni”, „frizeri”, „surungari”, ci oameni care fac muzică, frizează sau lucrează la strung după pofta inimii. Omul trăiește adică într-o diviziune individuală a muncii, a vocațiilor și a plăcerilor. Paradoxul este explicabil dacă ne gîndim că utopia s-a situat întotdeauna în negativitate față de politic. Utopiile au urmărit economicul și aducerea vieții politice ca parte sau în baza acestuia: scoaterea convenției din viața politică (și a sistemului politic) și înlocuirea ei cu necesitatea economică (înlocuirea ei cu contractul economic, cum se întîmplă, de pildă, în falanster). Contractul economic anulează viața politică. Pînă mai ieri, mărimea recoltelor la hectar, cantitatea de oțel pe cap de locuitor erau importante probleme politice...

Așadar, mai mult decît preluarea inițiativei civilizatorilor prin tehnică și apariția americanismului și japonismului, identitatea europeană a fost pusă în pericol de recrearea modelului oriental de a fi și de opozitivitatea cu care ideea acestuia ataca reprezentarea asupra istoriei pe care valorile sale o făcuseră posibilă. De aceea, cred că la sfîrșitul lui decembrie știu, cuvîntului magic REVOLUȚIE a răsunat nu doar la București și în casele românilor, ci și pe tot cuprinsul Europei. Oamenii ei s-au regăsit atunci într-o solidaritate curată și excitantă în jurul tainei care constituie sensul civilizației lor — revoluția. Vechiul continent redeveniă locul schimbărilor fundamentale. Șansa noastră ca români a fost aceea, este aceea, că putem fi încă emblema acestei recuperări și treziri a orgoliului european. Și noi dăm Europei o șansă.

Să revenim în clipa în care s-a spus revoluție cercetînd această imagine mai îndeaproape. Revoluție... Reprezentarea inițială s-a degradat însă rapid, sentimentul popular al revoluției, care nu trebuie confundat cu clișeu, diluîndu-se. Ceea ce se întîmplase la Timișoara și București realizase în ochii analiștilor imaginea romantică a revoluției cu o puritate (și cu un schematicism) aproape suspectă: luptele de stradă între armată și populație, schimbarea bruscă a esenței puterii sînt ceva incredibil în Europa secolului al XX-lea. În consecință, mitologia revoluționară a fost înlocuită cu o mitologie mai adecvată vremii, a faptului divers și a culselor politicii. Jurnalistica devine un fel de critică istorică pentru care reordonarea secvențelor evenimentelor, cursul politic cotidian și combinarea zvonurilor cu rudimentele unor concepte sociologice au făcut din „revoluție” „revoltă”, „lovitură de stat” și, în cele din urmă, din lovitură de stat „evenimente din decembrie”. Nu trebuie să ne mirăm. Cine citește „o anumită parte” a istoriografiei franceze, care ar putea fi considerată un fel de literatură istorică de tip gazetăresc, din preajma evenimentelor, află că Revoluția Franceză a fost organizată de masonerie sub direcția îndrumare a... regelui Frederic al II-lea! Ca să nu mai vorbim și de evenimentele de la 1848!

OBESIA culselor, a pluriilor ascunse ale evenimentelor intră de la sine în reprezentarea oricărei mari schimbări sociale, ca și a schimbării unui director. Asupra tuturor revoluțiilor planează suspiciunea. Dar cu atît mai mult n-ar trebui să ne mire că „într-o lume a interdependențelor” revoluția română nu a fost pură. Nu avea cum să fie. În orice caz, opinia după care evenimentele din țara noastră nu au fost o revoluție se cantonează în jurul formei lor generale, asimilate unei teribile manipulări avînd în centrul lor o lovitură de stat. Cum insurecția este elementul cel mai pregnant al sentimentului popular și al schemei romantice, apt să mitologizeze întreaga schimbare, se pune întrebarea: a fost sau nu o fost revoluție?

La această întrebare, răspunsurile mai ordonate încearcă o interpretare prin citeva concepte, comune, de altfel, și altor concepții istorice, dar care în mintea noastră sînt înrădăcinate marxist.

În spiritul marxism-leninismului celui mai formal, evenimentele din decembrie (rămînem, așadar, în preajma insurecției identificate cu revoluția ca atare) n-au fost o revoluție, ele fiind pregătite, așa cum spune la carte, și conduse de o forță revoluționară după un program bine stabilit. Ele corespund însă ideii după care momentul revoluționar se leagă de pauperizarea generală și absolută a populației. Lipsa organizării în condițiile ridicării generale ar da evenimentelor caracterul unei revolte populare, termenul „popular” calificînd peiorativ lipsa de ideal a acesteia și nu participarea masivă a poporului. O revoltă izbucnită din mizerie sau un protest violent, deci.

Schema luptei de clasă este și ea inoperantă. Deși antagonismul social poate fi nominalizat nu este unul de clasă, căci grupul celor care dețin aparatul de stat nu este o clasă socială (nu corespunde criteriilor), iar accesul întregului popor la poziția de clasă dominantă, fapt ce presupune trecerea aparatului de stat în mîinile sale, este o idee ridicolă, nomenclaturul fiind, nu-l așa, limitat.

Tot ceea ce s-a petrecut și se petrece în România (încă?) este o revoluție în formă pură, ideală. Tineretul, poporul, a dorit și a impus un nou contract social. Societatea care se naște acum, liberă și nesilită de nimeni, încheie, pentru iniția oară în istorie, un contract social în mod evident, convenind ca unii să fie mai bogați și unii mai săraci; atacînd sursa tuturor utopiilor: egalitatea economică a oamenilor. Prin schimbările din Est, dar mai ales din țara noastră, Europa a redevenit locul în care tot ceea ce se petrece are sens planetar. Pînă și președintele Mobutu acceptă acum pluripartidismul și, cine știe, tehnicii devenite planetare îi va corespunde, totuși, democrația devenită și ea planetară. Speranța unei democrații planetare se naște astăzi în Europa. Istoria, așadar, nu se încheie.

Romulus Brâncoveanu

1866. Reforma electorală în Anglia

Saeculum

„O, veacul legiuse militar...”

Ceva care nu putea să audă
a luat pămîntul în brațe.
L-a asurzit.

Ceva care nu putea să vadă
a luat lumina în brațe.
A orbit-o.

Ceva care nu avea inimă
a cuprins inima lumii
sufocînd-o.

Cenușă, de ce mi-ai innoptat leagănul?

Caracatiță, de ce mi-ai stins lumea?

Noapte, de ce mi-ai ucis semenul?

peste dimineața ca o durere mare,
peste ingerii arși de furtună,
peste iubirea care nu are nume,
peste chipul meu asfinzînd

Și dincolo de ceea ce mai rămăsese
din flecare zi
singele din trupul mamei
s-a uscat atunci brusc
ca un salcîm fumegînd în pustia
năpădită în amiază de ciorî

Ceva care nu vedea și nu auzea
a incolăcit lumina în brațe
și libertatea a căzut în praf
odată cu copilăria, treierată
în picioarele cailor

Șarpele în grădină.
Fără vîz, fără auz, fără mers,
șarpele în toată grădina, șarpele
înghițînd lumea
peste ingerii arși în furtună,
peste durerea care nu are nume

Numai inimă fierbinte a Cuiva
n-a putut-o înghiți.
Și-a scuipat-o.

Să-și fie sieși simbolul?
Care este răbdarea ei?
Sau este drumul în afara lumii
acolo unde
după ce se mistuie totul
tot rămîne Ceva?

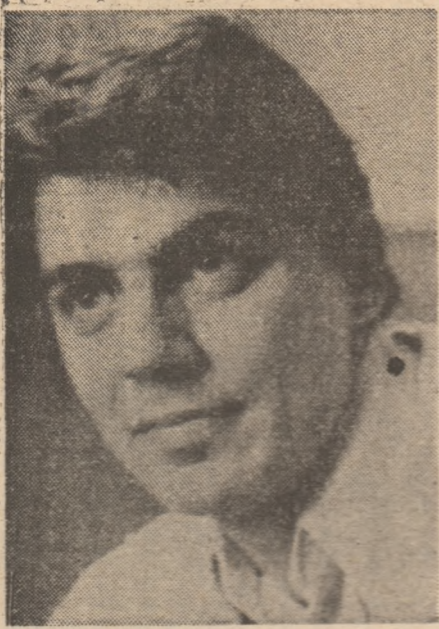
Soarele care crește și se apropie

O femeie cu obrazul însingurat
se-apeacă de-asupra-mi
și-mi șoptește cu blîndețe: Te smulg
din lacrima clipei. Moir.
Te voi naște.

Și iată, libertatea se ridică din praf
trează ca apa...

Cezar Baltag

Divergențe în explorarea umanului

Fotografie de Ion Cucu

PROZA lui Al. Papilian trece printr-un con de umbră. Datorită absenței îndelungate din țară a scriitorului, se remarcă o tendință de estompare a importanței indubitabile pe care o deține în cadrul generației '70. În toamna anului trecut, l-am întâlnit pe Al. Papilian în secția română de la Radio France Internationale, unde lucrează. Din păcate, am discutat puțin în cele câteva întâlniri, dar suficient ca să-mi dau seama că problemele lui de creație sînt cu totul altele decît cele ale scriitorului român care fusese. Era de așteptat. Situația ca atare, condiția de scriitor român în exil și raportul cu trecutul său literar, mi-au pus o problemă firească a interpretării critice, în general ocolită (cu puține excepții) de critica de întîmpinare a actualității. Receptarea noastră preferă, din comoditate, să vorbească de două ipostaze ale aceluiași scriitor, perfect dissociate, izolate, fără nici o comunicare între ele, dacă nu cumva chiar se ignoră reciproc. Ar fi interesant de observat cazul multor scriitori români din exil, felul în care se constituie a doua ipostază în raport cu prima. Atunci cînd analizăm creația de ansamblu a lui Al. Papilian, de pildă, nu se poate să nu ținem cont de biografia scîndată și de consecințele ei. În ce măsură autorul romanului *Dihorul* este un scriitor cu totul diferit de autorul celei mai recente cărți apărute în franceză și semnată de Al. Papilian? Iată o chestiune la care, totuși, nu vom răspunde acum detaliat, deși presupunem că există o diferență foarte mare. Întrebarea poate fi pusă și altfel: ce legătură există între o ipostază și cealaltă a scriitorului? Dacă am medita asupra acestor subiect ar fi imposibil să nu descoperim coordonate comune, așezate într-o dinamică a personalității artistice. Asemenea întrebări trebuie să-și pună critica în privința creației epice a tuturor scriitorilor din exil. Din păcate, astfel de aprecieri de ansamblu sînt puține, într-o mare măsură datorită dificultăților de informare. Din acest motiv am înțeles și eu de altă dată răspunsul la această problemă în privința prozei lui Al. Papilian și, părăsind considerațiile generale de mai sus, mă rezum să îndemn la o nouă lectură a creației sale epice din perioada românească a biografiei lui.

Printre puținii în proza noastră contemporană, Al. Papilian nu e un prozator suferind de uniformitate și monotonicitate. Inerția stilistică și maniera apropiată de autopastășă îi sînt străine. Deși, după debut, se mișcă în același perimetru tematic (apologia și rechizițiul omului simplu), are voința, puterea și talentul de a-și schimba de la o etapă la alta stilul și nuanțele de interpretare, de a-și înnoi modalitățile artistice și viziunea, unghiul de vedere. „Ispita schimbării”, cum a numit-o Lucian Raicu, provine din „vocația exercițiului continuu al acestei neliniști, din neasumpărul întrebării și al dubiului asupra propriei identități” (în *România literară*, nr. 27 din 1983). Nu e vorba de capricii incongruente de expresie, ci de căutări fructuoase și explorări eficiente ale umanului. Trei sînt cărțile care înfățișează cel mai bine prefacerile de adincime ale concepției prozatorului în evoluția sa: *Dihorul*, *Făpturi neînsemnate* și *Capricii* — reprezentînd trei experiențe divergente în explorarea umanului.

DIHORUL (1970) era o uvertură încărcată de mari promisiuni pentru evoluția de prozator a lui Al. Papilian, care l-a entuziasmat pe Marin Preda. E și astăzi o carte vie prin problematică și modul de a o încarna și dramatiza epic. Ar fi cea dintîi

care ar merita reeditată. Romanul de idei are în centru afirmarea esenței umane negative prin protestul abstract-nihilist al studentului Troceanu. Drama lui este o dramă a inteligenței și înțelegerii, tragedia unui ins puternic a cărui energie se canalizează într-un singur sens, acela al negării oricărei armonii a ființei. Neagă totul, într-un nu continuu și disperat: existență, viață, morală, valoare, adevăr, și se apropie fulgerător, după ce rămîne fără nici un punct de sprijin, de problema fundamentală a oricărei filosofii așa cum o vede Camus — aceea a sinuciderii, dacă viața merită sau nu să fie trăită. „A te sinucide — crede Troceanu — este unicul act omeneș posibil de revoltă, de revoltă individuală și esențială” — o revoltă care schimbă o esență (viața) cu alta (moartea). *Dihorul* năzuiește să fie un roman al destinului uman și personajele sale sînt ipoteze vii, posibilități interrogative, trăiesc atît cît sînt susținute de idei. Prin modul în care Al. Papilian figurează ipostaze sau atitudini posibile integrate într-o demonstrație epică se înrudește vag, în prima sa carte, cu proza lui Al. Ivășiuc, deși aceasta avea o altă carnație epică și altfel de dezvoltare și o altă substanță ideatică, dar aceeași fervoare a ideilor. Diferența se exprimă mai limpede între aspectul ionic al prozei lui Al. Ivășiuc avînd în centru o subiectivitate psihologică „plină” și tendința corintică a romanului lui Al. Papilian, exprimînd o subiectivitate ce se vedează de conținuturile ei. Premisa esențială a personajului din *Dihorul* este tema camusiană a omului revoltat. Fără să am căzut, cu bună știință, în capcana comparațiilor de context să mai riscăm încă o apropiere, apoi o dissociere. O criză de conștiință, capabilă să taie punțile de legătură cu lumea, trăiește și doctorul Mihai Bogdan din *Absepsu de Augustin Buzura*. O coincidență interesantă a făcut ca ambele romane, *Dihorul* și *Absepsu*, să apară în același an 1970. Înruindirea este și de această dată numai aproximativă, întrucît revolta personajului lui Augustin Buzura se clădește pe o insatisfacție socială și se finalizează în registrul moral. Inconformismul personajului lui Al. Papilian nu se petrece la nivel social, ci este omologat în profunzime, la nivelul ontologic, al ființei ultragiugate de amenințarea vidului și neantului. Starea nu e detaliată de prozator în regim psihologic, ci e dramatizată intelectualist, ca idee și atitudine a spiritului, nu a sufletului. De altfel, Troceanu ocolește sentimentul și evită sentimentalitatea. Însăși iubirea îi apare vidată de sens, din moment ce ea răspunde unui instinct al vieții, instinct pe care personajul îl vede umilit, dacă nu ridiculizat, de moarte. Teroarea inutului, a facticității, a lipsei de sens și de consistență a existenței sterilizează nu numai sufletul și înțelegerea, dar și gîndul ca fruct sau gîndirea ca act vital. Impulsul atitudinii negativiste transpare de îndată ce vedem că personajul nu poate reface într-un tot lumea distrusă, nu are ce pune în locul valorilor negate și nici nu caută o soluție. Troceanu creează senzația reală, îngoasă, că adăpostește o mare forță ce inspiră teamă, o forță latentă ca aceea a unei grenade căreia îi amîni explozia țînd pirghia declanșatoare apăsată în palmă. La el instinctul de apărare ia forma distructivității laborioase. Troceanu ascunde o mare rezervă de necunoscut și imprevizibil, iar această stare de pericol iminent îi fascina pe cei din preajmă. A rezista înseamnă pentru el a se împotrivi, dar într-un mod radical și generalizat, neconstructiv și ineficient,

pentru că „nu avea cum să-și motiveze reacțiile negative față de lume”. Insuportabilitatea condiției sale de sclavie la fața neantului aduce „durerea de a fi”, dă o stare exacerbată de stupeoare că omul preferă să ignore această situație. Furia, nebunia, protestul, determinate de mizeria condiției umane, se răsfrîng asupra iubirii (repulsia lui Troceanu față de Delia care îi cerșea dragostea), asupra moralei (văzută ca o plagă) și asupra oricărei valori. Dacă Al. Papilian ar fi introdus printre experiențele negative ale personajului său și creștinismul, s-ar fi văzut mai bine că în *Dihorul* avem cel mai cioranian personaj din literatura română. Troceanu nu arbora violența ca pe un simplu teribilism, din dorința de a se singulariza, era ceva cu mult mai profund: o opțiune, o convințgere, o fatalitate. Care sînt fructele miniei lui, pe Troceanu nu îl interesează, întrebarea lui nu este orientată astfel. Tînrul de douăzeci și trei de ani e un aliaj de cinism, frică de moarte și revoltă nihilistă. Troceanu trăia, cum observă de aproape un prieten descumpănit de ceea ce vedea, o viață instinctuală și în același timp inteligentă (o inteligență a instinctului morții). Sub opresiunea vidului, resursele sale de energie nasc obsesia și iluzia genialității. Nihilismul este o boală a conștiinței, exprimă nu atît refuzul vieții cît teama de a trăi. Situația în afara valorilor, vitalitatea deusolată suferă opresiunea neantului. „Din cauza nihilismului se poate muri, nu se poate trăi prin el” — observa Nicolae Balotă într-un eseu patetic, *Nihilism și valoare*, din volumul *Despre valoare* (1971). Romanul e construit din viziunea a trei personaje despre protagonist: Troceanu (personajul purtător de „răutate”, referînd despre el însuși), personajul de contrast Gore (purtător de „bunătate”, de o bunătate caricată) și Enache (scriitorul, cel care vrea să scrie o carte despre Troceanu, ucis de Gore, dar nu-l înțelege adecvat și îi e antipatic, condamîndu-l „existența inutilă”). Dar *Dihorul* este romanul unui singur personaj, Troceanu, unic în literatura română prin extremismul credinței și atitudinii sale nihiliste.

NOILE întrebări ale prozei lui Al. Papilian explorează în etapa următoare un alt teritoriu: „Ce se poate spune despre un om obișnuit? Și de ce trebuie să spunem neapărat ceva despre cineva care e obișnuit?” — aflăm de la Mircea Onisor din *seară de noiembrie* (1976), dintr-un volum publicat după șase ani de la cartea de debut. Tot el își răspunde: probabil că interesul pentru obișnuit e o reacție polemică la cultul faptului și omului extraordinar, insolit sau eroic. Reacția trebuie să o vedem nu numai în contextul prestigiuului prozei generației anterioare cu personaje neobișnuite, bizare, sucite (care au creat saturația), ci și, probabil, în raport cu propriul personaj impas anterior. Mircea Onisor, liniștit ca un gol, ca o incremenire, ca o nemișcare e opusul neliniștitului Troceanu — o energie distructivă dezlanțuită. Senzația vidului interior nu-l ridiculizează pe omul monstruos de simplu pînă la starea de mai tîrziu din *Capricii*, dar premisele există. *Făpturi neînsemnate* (1978) continuă programul din *O seară de noiembrie* de a surprinde instantanee din viața unor oameni obișnuiți, instantanee care să le lumineze semnificativ viața. Delicatețea prozatorului constă în situarea corectă la mijloc între ironia evidentă și îndușoșarea compătimitoare. Schițele au savoare lor specifică, provenită din jocul

pe sîrmă între aceste extreme și trebuie să recunoaștem că prozatorul își duce la bun sfîrșit fiecare exercițiu de acrobatică epică, fîncr-o execuție sigură, ca un maestru, fără jonglerii și ezitări trucate. De aici decurg demnitățile și autenticitatea decupajului din realitate: din tăietura impecabilă a faptului. În *Făpturi neînsemnate*, Al. Papilian nici nu satirizează, nici nu melodramatizează — în aceasta constau arta și performanța lui particulară, intrucîtva cehoviene. Altfel spus: realizează ironia cu simpatie sau simpatizează subtil-ironic cu personajele. O ironie tandră, înțelegătoare. Prozatorul observă, dar nu se implică — în spiritul obiectivității clasice procedare perfect compatibilă cu spiritul modern, cum o receptează Alex. Ștefănescu: „se crează o apropiere uimitoare de personaje și, în același timp, o iremediabilă îndepărtare de ele, contradicție de efect în plan literar” (în *România literară*, nr. 14 din 1983). Felia de viață pare să aibă, într-un mod paradoxal, trufia flamandă a naturii moarte. Căci, cu toate că personajele sînt vii, nu au unicitatea orgoliului vital, dau impresia că fac parte dintr-o colecție, dintr-un muzeu al anonimului.

Dacă ne închipuim aceste ființe mici și neînsemnate într-un spațiu sufocant, care e orașul modern, unde li se imprimă o mișcare accelerată și alienantă avem imaginea romanului *Miceli* (1981). Dar ce se întîmplă cu aceleiași făpturi dacă le privești atent și îndelung cu lupa sau microscopul? Devin monstruoase, apariții ca de coșmar. Iată punctul de plecare al *Capriciilor* (1983). Personajele nu se mai numesc acum simplu și obișnuit, Dan Ailenii, Viorea, Elena Nefoiu, Nicolae și Vasilica, Liviu Tunsoiu și Ecaterina, Nelu și Dumitruche, Alexandra și Serban, Matei, Petru, Fane și Tincuța, Grigore și Antoaneta, Cornel și Corneluș, Vichi, Mili și Gigi și altele asemenea, ca în *Făpturi neînsemnate*, ci mult mai sofisticate, pretențioase, agasante, ba chiar insuportabile și enervante: Ică și Lăcrămoara Glandă, Violance și Florance, Calistrat Gogea (junior și senior), Romulus-Cristinel și Ciprian-Irinel Giogroman, Zuzu Lăptînski, Patriciu Sotirescu, Zaharia Codlîțu, Stroe și Barbara și multe altele de acest fel. Numele sînt aici indicii ale deformărilor și malformațiilor sufletesti. Prozatorul a înlăturat crusta banalităților și aparențelor pentru a privi tesuturile bolnave, sîngerînd, ale unei vieți viciate. Sentimentul de înstrăinare vedează interioritatea, falsifică sentimentele, denaturează însăși percepția lumii. Omul, universul material și spiritual nu se descompun și recompun chiar urmuzian, căci universul are totuși coerența de coșmar a lumii lui Bosch. Personajele din *Capricii* suferă de buimăceală (betie, dacă vreți) și prostie. Dacă din prima s-ar putea trezi (deși faptul nu se întîmplă), din a doua — niciodată și niciddecum. Iată efectul aparatului măritor îndreptat spre Ică Glandă dormind: „Întreaga lui făptură, prăbușită acum în inconștiență și iresponsabilitate, se umflă și se dezumflă în ritmul respirației, mai greu decît altădată”. Aparatul are capacitatea miraculoasă de a transgresa fizicul pentru a detecta absurdul, alterările conștiinței etice, deficiențele intelectuale. Personajul lui Al. Papilian ne contrariază cel mai adesea. Căci omul său simplu este fie bun și prost (se confundă cu lumea, liniștit și placid, e capabil de admirație mediocră dar senzurile majore îi scapă, fiind infirm sau subdezvoltat spiritualmente), fie rău și inteligent (se confruntă cu lumea, revoltat, capabil numai să disprețuiască, fiind deci infirm sau subdezvoltat sufletește). *Capricii*-le ne aduc și varianta omului rău și prost, o monstruozitate, deși se vede altfel: „Mă simt rău și prost, deși sînt bun și de aceea inteligent, pentru că nu am umor. Nu am și pace!” — spune unul din personaje, nu are importanță care. „Al. Papilian — scrie Ioan Buduca într-o cartogramă intitulată „Elogiu” prostiei — trage ironia maziliană la malul satirei grotesci” (în *Amfiteatru*, nr. 7/1983). O satiră abstractă (nu socială, de moravuri sau politică și nu neapărat a prostiei) are cruzimea să pună niște biete ființe umile față în față cu moartea și infinitul. Prozatorul ne previne de altfel că „dușoșile, cruzimile, nostalgiile, speranțele și deziluziile, mai însemnate ori mai mărunte, din care se compun *Capricii*, sînt de o extracție evident sarcastică și fantastică”. Cartea comportă un sistem complex de conotații, atît în privința semnificațiilor, cît și în planul artistic al parodicului și ironiei.

Cărțile de pînă acum ale lui Al. Papilian afirmă un scriitor de primă însemnătate în generația sa. Ele inspiră încrederea în devenirea unei personalități artistice accentuate, de un interes aparte în contextul literaturii noastre contemporane.

1854. Rușii continuă să-și ia micile lor precauții în Valahia

Ion Simuț

Obsedații sexual

M HAI RALEA povestește undeva o anecdotă: două studente discută în contradictoriu pe o temă de specialitate. Una bine pregătită, cealaltă nu. La un moment dat, studenta lipsită de argumente strigă kolegi sale: așa-mi treie dacă stau de vorbă cu o tuberculoasă! Morala e, desigur, cea a necesității unui punct de vedere adecvat lecturii discuției, unitar și consecvent, care definește funcția inteligenței. Schimbarea lui tendințioasă duce nu doar la abdicarea de la rațiune, ci și încălcarea moralității. Mica întîmplare pe care o relatează eseistul de **Viața Românească** (se afla încă în perioada lui bună, înainte de a fi înțeles sub incidența colaboraționismului) mi vine deseori în minte cînd citesc un nevoit s-o citească, măcar din cînd în cînd, pentru a ști pe ce lume mă aflu mirabila noastră presă extremă: **România Mare, Totuși iubirea, Europa** etc. Nici nu e nevoie s-o parcurgi sistematic spre a constata că ea sîndă în atacuri feroase la adresa a numeroase persoane indezirabile, în care, la loc privilegiat, scriitorii, jurnaliștii, artiștii, oamenii noștri de artă și de curaj, care s-au ilustrat în împotrivire la totalitarism și care își îndreaptă protestul împotriva gravității acestuia, ce adoptă chipuri pe cît de proteice, pe atît de inoase. Persistența maladiei sociale e, în mult sau mai puțin, în natura lucrurilor. Așa cum ne atrage atenția Michel Foucault, în *Histoire de la folie l'âge classique*: „Lepra dispărută, prosul îndepărtat... structurile (leprozilor) rămîn. Avînd un sens nou și «cultură» foarte diferită, forțele excluderii sociale sînt reintegrate și «spiritualități»”. Slujitorii ceaurului nu se pot resemna cu gîndul unei catastrofe istorice, care i-ar abiza pentru totdeauna precum o bulă, silindu-se din răsputeri a răne la suprafață, a-și continua existența nefastă, aducătoare de mari proclari, la care s-au năruit. Doresc a scrie despre lepra. Drept care se descesc de situația tulbură, de dezînțimarea și descumpănirea conștiinței publice, pentru a sări în sprijinul unei nomenclaturi și al criminalei poezii secrete, pe care le-au servit cu mbră rivnă și de la care asteptă, la dul lor, ajutor. Obiectivul lor a rămas aproape neschimbat. Cu aceeași lea înverșunare de mercenari care mai au nimic de pierdut, ei se nătesc împotriva personalităților ote ce nu s-au raliat comunismului și sînt dispuse a se ralia neocomunismului minat de revanșă. Se năpusc, prin urmare, exact împotriva aorași oameni pe care i-au denigrat bine spus denunțat organelor reive în timpul regimului concenționar, sub scutul și cu concursul seuns al oficialităților care aveau el prilejul a se răfui cu oponenții pe o filieră „specializată”. Dar pot pare duce o polemică civilizată, pot și afirma un punct de vedere teoic pe care să-l contrapună altuia, virtutea unor operații logice și înmetrii bunului simț? Ne îndoiim! Eugen Barbu și Adrian Păunescu și alții lor sînt un soi de căpitani de fără vas, un soi de generali fără ată. Pledanți ai totalitarismului, nu edă o ideologie în spatele acțiunii întru cînt marxism-leninismul e tocompromis în România, în întregul și mai peste tot pe glob, așa încît pearea autorității lui ar însemna o eală tactică de proporții. Agresivitatea lor se vede lipsită de orice întere teoretică. Insuși bardul **Miei-primi** e obligat de împrejurări a pe ușa buticiei sale publicistice aza: „Comunismul nu mai are vii- (Totuși iubirea, nr. 28/1991). Ze-urul infatigabil al comunismului își a pe inimă, dar ce să-i faci! Vre-ile (și **Vremea**) s-au schimbat! De minteri, e cît se poate de dubioasă pechea adevărate la „învățătura in-abilă” a scribilor închiriați s-o office. Asemeni prostituatelor, ei a fost legați moralmente de cei pe i-au slujit exclusiv în temeiul unui calcul materialist, chiar dacă unii ost cocote de lux, capabile a simu-zezlănțuirea sentimentală, iar clien- ei finanțau cu larghețe făceau e din **high-life**-ul de partid și de . Astfel de persoane n-au credințe niuni dezinteresate, ci doar relații nmatice. „Conștiința” lor e prin ex-mpă lucrativă, oferindu-se celui e plătește mai bine. Sub regimul unist, au plătit cel mai convena-

bil, evident, exponenții lui, care dis- pun, din păcate, și în continuare, de fonduri și raporturi oculte pentru a-și putea achita propaganda de care au nevoie. Filosofie, ideologie? Termeni pentru uzul naivilor de care ariviștii culturali aflați în solda partidului comunist nu s-au împiedicat niciodată. În repetate rînduri, observatorii totalitarismului roșu, de la Eugen Ionescu la Jean-François Revel și Bernard-Henri Lévy, au glosat asupra farsei prin care oportuniștii cei mai învederați se prefac a se converti la o doctrină găunoasă, care, în fond, le e complet indiferentă. E suficient a răsfoi publicațiile colaboraționiștilor noștri de dinainte și de după decembrie 1989, ca să ne dăm seama de jongleria fără scrupule pe care o practică, trecînd de la idolatrizarea respingătoare a lui Nicolae Ceaușescu și a Elenei Ceaușescu la admirația subită pentru Ion Antonescu, de la internaționalismul proletar la xenofobia crîncenă, de cea mai clară sorginte fascistă, de la marxism-leninism la abjurarea acestuia, inscri- să, așa cum am văzut, la modul cel mai explicit și cu litere de-o șchioapă. Lăchelismul lor fiind nemărginit, întoarcerea cu 180 de grade e o figură favorită. Rămîn statornice doar aver- sionile de ordin personal împotriva oamenilor de bună calitate, împotriva valorilor intelectuale și etice, ce re- prezintă piedica cea mai de temut, prin simpla lor existență, în calea a- venturierilor parvenirii prin ideologie, a ciocoilor comunismului imprumutat ca un veșmînt la modă.

N EAVÎND nici o convingere, ne putem întreba cum pot acești indivizi combate convingerile altora! Neavînd nici un punct stabil în conștiința lor versatilă și coruptă, al cărei unic conținut e o viclenie de nuanță balcanică, ne putem întreba în ce fel ne pot convinge de „dreptatea” lor! Simplu! Precum studenta care strigă kolegi sale mai competent „tuberculoasă”, folosindu-se de injurie, de calomnie, de atacul ad hominem, adică de arme a căror principală caracteristică este brutalitatea. Recurgînd la insolență și violență. Nu putem găsi la preținșii polemisti (care fac caz de „înzestrarea” lor întru polemică și se admiră reciproc!) din periodicele amintite nici un fel de analiză a punctelor de vedere refuzate, nici un impact ideatic, nici o argumentație specifică (exceptînd doar unele simulecra penibile), ci doar un noian de insulte, de scorniri imunde și de invective adresate omului și cituși de puțin scriitorului, intelectualului, politicianului. S-ar zice că aceste ipostaze nici nu contează, ținta fiind compromiterea ființei care cutează a nu se alinia scleratelor interese ale clanului revendicativ. Se urmărește linșarea morală (și nu numai) a celor neconvenabili. Sintem transpuși astfel în climatul celei mai dezolante primitivității în acțiune, care a dat la o parte toate complicațiile intelectului, toate prescripțiile civilității, pentru a izbi cu sete năprasnică, bestială. Și totuși trogloditismul dispune de un scenariu pe care-l putem aproxima în bezna manifestării sale ce pare impenetrabilă. Publiciștii extremiști se îndreaptă cu predilecție către termeni și reprezentări din sfera sexuală. Improșcîndu-i pe interlocutori cu noroi din toate mocirlele la îndemînă (călimăriile lor nu sînt altceva decît inepuizabilele mocirle), ei se arată irezistibil atrași de presupusa lor structură și de presupusul lor comportament de sex. Pe trama acestora le place a-și țese ficțiunile maladive, a-și ticlui ororile. Sexualitatea devine o cruntă obsesie pentru Adrian Păunescu. Sub rîu fama- ta-i semnătură, citim, de pildă, că „**România literară**, organul anorganic al Uniunii Scriitorilor de la București, și, în termenii spălăciți, ai unei bărbății uscățive, îndeamnă pe scriitorii de la Chișinău să se rupă de cele mai ilustre nume ale breslei lor”. Cuvîntul organ are aci o conotație licențioasă, în fața căreia bardul de la Bărca, cel ce se autoproclamă „ilustru”, jusează, reluînd-o: „Organul cam molatic, cam lipsit de fecunditate, al Uniunii Scriitorilor din București”. Un nume propriu e schimonosit de către indecentul publicist, pentru a deveni... Nămolsexu. Într-o versificație pamfletară, grobiană și fără duh, închinată unui confrate dintr-o generație anterioară, acesta e gratulat cu grațioase comparații de aceeași factură: „Vine negrul de sub unghii, vine curva mas-

1939. La scaldat

culină, / Vine fardul de pe curvă, la bordel străin se-nchină”. Ca și: „Are oase de hirtle, n-are vină, impotentul, / A avut dexteritate, însă i-a lipsit talentul” (**Mazăre de Zăcuscă**). În **România Mare**, molima e și mai extinsă. Aci sînt vînați cu patimă „homosexualii”, identificați bucuos cu cvasi-totalitatea „elitei” noastre „intelectuale”, așa cum se află, nu o dată, enumerați, bunăoară, în nr. 58/1991, la rubrica **Săptămîna pe scurt**. Personajele feminine ale vieții culturale, care au avut îndrăzneala de a se pronunța în favoarea democrației reale, sînt fără încetare caricaturizate prin prisma aspectului lor „masculin”. Unul dintre ele e taxat drept „acel D'Artagnan cu fustă” și declarat a fi „patroana bordelului de la Paris” (e vorba de postul de radio Europa Liberă!). Evident, bărbaților li se atribuie și aspecte de „efeminare”. Unui important critic și militant civic i se impută „vocea de scapete”, cu care ar vorbi despre „demonitatea umană”, pentru a fi apoi descris, cu o nerușinare pe care hîrtia o suportă cu greutate, drept „corupătorul de minori și fetița portarilor de la Mogoșoaia, a gunoierilor plățiți, Nela, cum îl botezau cei care se ușurau în dosul său de maimuță”. Și toate acestea, repetăm, în absența celei mai sumare discuții la obiect, a celei mai vagi analize a opiniilor avute în vedere, precum un substitut universal al rațiunii critice, al rațiunii oricărui act de afirmare prin intermediul cuvîntului scris! Mîrșăvia discursului ce se dorește polemic e unicul său conținut.

C ARE sînt oare cauzele fenomenului? Considerăm că ele rezidă în însăși psihologia distorsionată, suferindă, a celor în comportarea publicistică a cărora se manifestă. E, la prima vedere, o izbucnire a grosolanței de slugă înrăită, de rîndăș perdanț, de, vorba narcisică a lui Adrian Păunescu, „curvă masculină” contrariată, ce nu-și poate pune stavilă gurii, recurgînd la necuviința tradițională, cu un plus de inventivitate coprofilă. O defulare a josiției, trădînd nivelele scăzute ale educației, ca și faptul că asimilarea culturală n-a ajuns a se transforma la acești indivizi în reflex moral. Pînă aci, o explicație, ca să zicem așa, a unui fapt tînid de normalitatea proastei calități umane. Dar credem că poate fi incriminată în aceste manifestări de pornografie agresivă, cu o frecvență îngrijorătoare, și o obsesie, adică un fapt patologic. Căci: prea sînt numeroase atari ieșiri, prea adesea descărcarea insatisfacției ideeo-afective se petrece sub chipul apelului la sexualitate, pentru a nu ne gîndi la terenul psihic alterat, pe care indoliile, nesiguranța, lipsa unei decizii ferme, a unei scheme dinamice de eficiență, după cum socotesc specialiștii, duc la ivirea tulburării obsesive. Mai exact, putem aproxima o obsesie de caracter compulsiv, adică „de îndemnare spre o adevărată suită de acțiuni ridicole, absurde, sterile, repetitive” (B. Cuparencu, Tr. Hotico, Rodica Macrea, St. Rîndașu, L. Safta, Al. Secăreanu, Aurelia Sirbu: **Psihiatrie clinică**, Ed. Dacia, 1979). Intocmai ceea ce se petrece sub penele autorilor extremiști, halucinați de imaginea detracării sexuale a

celor pe care îi resping pe plan literar sau civil! Criza în care a intrat comunismul, criza ireversibilă, legată de iminența unei prăbușiri totale, i-a afectat pe lacheii cu vechi state de serviciu ai acestuia, proiectîndu-i într-o stare reactivă precipitată, într-o veritabilă boală ce se relevă prin reducția mentală, prin formarea unor automatisme defensiv-agresive. Dată fiind gravitatea cauzei, efectul a evoluat pînă la o fixație scriptic documentabilă. Obsesia cu obiect sexual proiectată în afară, atribuită adversarului pentru a-l umili și compromite, dă în vileag, de fapt, obsesia sexuală a subiectului însuși. Nimeni în presa noastră actuală nu e mai dur decît publiciștii pe care-i avem în vedere, care-și împing duritatea pînă la o treaptă delirantă (datorită procesului de intenție, minciunii enorme, limbajului nerușinat, scabros), care ne permite a diagnostica sadismul. R. von Krafft-Ebbing definește sadismul drept: „Emoție sexuală asociată dorinței de a produce durere partenerului sau partenerului”. Psihanalitic, perversiunea sadică reprezintă o manifestare a agresivității, care e o latură a instincțului sexual. Sadismul, ne arată psihiatrii, rezultă din conexiunea cruzimii cu voluptatea. El prezintă două aspecte: unul minor, în care partenerul e mușcat, înțepat, lovit etc., și altul major, caracterizat prin mutilare și crimă. Oare presa extremistă, întruchipată în periodice precum **România Mare, Europa, Totuși iubirea** n-a ajuns la chemarea directă la violență și la execuția în efigie, prin diatriba paroxistică, morbidă? Oare sadismul ei major n-ar putea fi învederat și prin intermediul violențelor ce au avut loc în societatea românească, în perioada actuală, inclusiv cele cărora le-au căzut victime intelectuali cunoscuți, denunțați de presa neocomunistă ca „dusmani”? Oare nu asistăm la o revărsare de sadism generalizat peste întreaga noastră existență convulsionată, sfîșiată, îndurerată la culme, prin cinismul și impudoaarea cercurilor nomenclaturisto-securiste și a purtătorilor lor de cuvînt tipărit? Dar peste atari considerații medicale, obsedații sexuali de care ne-am ocupat ilustrăm un impact ontologic. Obsesia lor, precum orice anomalie sexuală, e o malefică metaforă existențială a devitalizării, a degenerării, a devierii de la rosturile normale ale vieții. E o imagine a sterilității. Falimentul literarilor în chestiune în planul creației, prin deturnarea vocației lor în direcția compromisului cu o putere nelegiuită, prin scufundarea darului lor, mai mare sau mai mic, în necinste, în impostură, în impertinență, i-a împins, subiacent, spre o reprezentare anormală a sexualității, ca spre un rod interzis, alterat în propria-i substanță. Blasfemia comportării lor se traduce în blasfemia pe care o aruncă, încercînd pesemne o diabolică voluptate, asupra mecanismului de căpeterie al rodului. Trădîndu-și ethosul profesional, trădînd ethosul ființei umane, în genere, acești scribi au căzut în obsesia obiectului trădat (creația, fertilitatea), care nu le mai poate apare decît sub o înfățișare degradată, pervertită, monstruoasă. E o pedeapsă a firii.

Gheorghe Grigurcu

Cristian POPESCU

Artă culinară

1. Rețetă de crescut copiii cu moarte, cu viață-de-apoi

Se ia lumină de luminare, d-ai-a groasă, bătută, de la capul mortului. Lumină d-ai-a pusă pe piept, la care vin orbii din naștere să vadă, că numai și numai la ea mai întrezăresc și ei cite ceva.

Se unge o icoană veche, de lemn, cu lumină de-asta, de luminare (adică pesmeți de cozonac muiți în miere) și se dă copilului dimineața, ca să crească mare.

2. Rețetă de RAI

Se ia Popescu și se-njură bine, de nenumărate ori : de mamă. (Popescu sint eu.)

Și gata : iar am s-ajung în mama. Am să simt din nou, pină-n toți răunchii, cum mă pătrund și cum mă frăgezesc. Cu totul dat la focul mic al inimii mamei mele. În burtă : ca-n cuptor !

Să fiarbă laptele din țite ! Să curgă ruri de lapte la vale ! Să se afume zidurile, dealurile de slănină ! Să se prăjească caltaboșii mațelor ! Să se coacă plăcinta palmelor și-a frunții ! Toate date la focul mic și blind al inimii mamei mele. De-abia aștept să fiarbă iar cioba asta de burtă, să dea în clocot ciosvira asta de Rai !

Se ia Popescu și se-njură de mamă, se bagă, cu tot năduful, în mama lui (de dobitoc), tocmai în momentul în care maică-sa, întinsă în pat, își dă obștescul sfârșit și moare. (Popescu sint eu.)

Gata. Am și ajuns înăuntru. Incep să pipăi în jur, acolo-n pintec : cald-cald, rece-rece și dintr-o dată : tare. Tare de tot ! Totul în jurul meu : întepenit. Și venele mamei stau pleoștite ca și ciorapii fini, de damă, ai razei de lună, din care și-a scos, voluptos, luna piciorușul ei de lumină. Gata : s-a și țesut o plasă roz de păianjen între capul meu și inima mamei mele. Gata : e chiar Raiul ! S-a terminat !

Asta-i tot : se ia Popescu și se-njură de mamă. (Iar Popescu sint eu.)

3. Rețetă cu beție

Se ia o pereche de ingeri și se obligă, prin intermediul celebrei rugăciuni „Inger, ingerășul meu...”, a se scâlda toată noaptea într-o fîntină. (De preferință o fîntină din satul natal.) Și-n zori se scoate cu găleata numai curcubeu. Așa, ceva, nici tare-nici moale. Așa, ceva, de consistența mierii. Jeleu de curcubeu. Poți să-mbeți c-o singură găleată un cartier întreg.

4. Rețetă de scos păcatul (preluată din „Pateric“)

Se ia fiecare carte din bibliotecă și se-nvește bine în cite-un kil de carne crudă, în singe, și se scoate toată bibliotecă, așa, afară, în cimp, la soare : ca s-o rupă păsările, ca să muște ciinii din ea. Că numai atit merită putreziciunea asta de bibliotecă a mea, scheletul din ea.

Cu carne crudă, singerindă se-nvelesc toate crucile din cimitir ca să rupă păsările din ele, ca să muște ciinii din cruci. C-așa mușcăm și noi zi de zi din rânile lui Iisus. Și scuipăm oțet peste ele.

Se iau oameni tineri și femei frumoase și se pune împrejurul trupului lor gol carne singerindă, crudă. Și-așa să meargă oamenii și femeile-alea pe drum ca să rupă păsările din ei, ca să muște ciinii din ele. Ca să știm c-așa ne rup dracii pe noi și-așa ne-atină pe os puturoasa asta, fleșcăita de carne.

5. Rețetă — sigură — pentru a obține dropsuri de lacrimă, lacrimă-candel

Se ia un tânăr fără chef, sictirit și plictisit de viață, în vîrstă de vreo 32 de ani. (Eu, de pildă.) Acest tânăr se scoală dimineața la vîrstă lui obișnuită, normală, dar este obligat ca pină seara să îmbătrînească de tot, să ajungă chiar înainte să adoarmă la numai 10 minute de clipa propriului său deces. Să-și aprindă seară de seară la cap luminarea și să se culce împăcat cu soarta. Și-a doua zi s-o ia de la capăt. (Că vorba aia : ce ție-dacă de vreo 10—12 cm.)

Acest tânăr (eu, de exemplu) va fi obligat — în această zi-viață — viață-zi a lui — să-și ridice pleoapele incredibil de încet, o dată ce începe să se lumineze afară, în așa fel încît să deschidă ochii complet o singură dată, la amiază, la ora 12. Și-apoi, tot imperceptibil, să coboare încet-încet pleoapele închizînd ochii de tot de-abia atunci cînd se-ntunecă. Părul îi va flutura, așa, doar de la fumul țigării, doar în singurătate. Iar cînd va trage aer în plămîni să nu l se umfle pieptul, ci, la fiecare respirație, să-i scriștie osul frunții împins ca de-o mină, pe dinăuntru. Cînd va atinge o floare aceasta să se facă imediat de plastic. Păsările pe care le privește să se transforme instantaneu în bibelouri, în porțelan de păsări. Iar femeile la care se gîndește să se transforme imediat într-un album cu poze, în amintiri de familie.

Și după tot acest îndelungat tratament i se va aduce acestui tânăr (mie, de pildă), pe o tavă de argint, un măr proaspăt, rece, aburit. Iar tânărul va spune, așa, de parcă ar vorbi altcineva, nu el : „A, ce bunătate, asta-i din pomul pe care l-au altoit cînd eram eu mic cu piciorul de lemn al lui Nea Costică șchiopu', cînd se prăpădi, săracul ! E delicios !”

Și imediat ce va spune aceste vorbe de la colțul ochilor îi vor țîni țurțuri strălucitori de lacrimă, lungi de vreo 10—12 cm.

Se rup acești țurțuri și se sug. Sint deliciosi. Și extrem de recomandabili la împietrit de inimă.

6. Rețetă de desființat angoasa din poem

Se iau gindaci cafenii, de bucătărie (gindacii gindurilor mele : atit de rar, din cînd în cînd, cite unul, strivit sub papuc).

Se ia un roi de muște de gunoi (roiul de muște verzi al visului, al reveriilor mele : atit de rar, din cînd în cînd, cite-o muscă, strivită cu pliclul).

Se stropesc toți gindacii cu sirop de zmeură. (Siropul dulce al poemului.) Vii. Se pudrează cu zahăr. (Pudra albă a metaforei.) Se trec toți gindacii cafenii de bucătărie, prin mașina de tocat carne. Se trece roiul de muște verzi, în zbor, prin cuștele ascuțite ale mașinii de tocat carne. Iar ceea ce reiese : o clisă cafeniu-verzuie, se dă la foc mic, vreo două ore, la cuptor.

Și-abia după o bună defecare veți putea zice : „Dar, domne, e-așa grozavă rugăciunea asta, că și se topește limba-n gură ca zahăru', ca o bucată d-ai-a groasă de ciocolată !... Aș mai dori, vă rog, o porție-două...”

7. Încheiere

Salată de fluturi împiați, de la Antipa, lucioși, stropiți cu untdelemn. Salată din florile presate-n cărți de bunica, muiate gros cu maioneză. Salată din pinză de păianjen, ridichi și dantele. Așa să-mi gătească mie femeia. Să-și pună mărgelile, de la frunte la tălpi să se dea cu parfum. Să facă lampa mică între crățiți. În țitele goale : așa să-mi gătească — cu Artă ! — mie femeia. Cu Artă culinară !

În chinurile artei

— poem cu parabolă —

1. ARTA (Popescu) se jeleşte noapte de noapte. Geme. O doare. E convinsă că nu va mai naște niciodată POEMUL (-Popescu) care-o roade și-o macină de-o viață pe dinăuntru.

Ș-aoleu, Doamne, — gata ! — cu asta chiar că mi s-a-nfundat. Mi s-a-nfundat de tot ! Il simt după cum îmi șade în burtă c-o să aibă numa' viață d-apoi și viață d-asta, de dinainte, din mă-sa. Și-a găsit raiu' la mine-năuntru și s-a-nchis acolo cu inger-ingerășu' lui cu tot. Și-oricit l-aș ademini eu cu vise, cu mingierii — tot n-o să păcătuiesc cu ingerășu-su ăla. Și-atunci : cum să mai cadă ? Din mine, din burtă, în lume ? Că mi s-a apucat cu amindouă minulele de inimă și n-o mai lasă, nu-i mai dă drumu'. Și mușcă din ea, suge singe din ea, cum ar suge lapte din țită, ca la icoană se roagă la inima mea, că de-abia mai pot bate cu ea, așa, pe zi, o bătaie-două... Da' lasă, Domnicule-Doamne, las' pe mine : că pe-un dop de revelion, ca pe-un dop d-ăla de șampanie — așa-l arunc ! Sticlă d-ai-a bună de spumant mă fac ! Să-și bea ăștia mințile cu mine. Pină-n tavan îl arunc — mama lui ! Uite-așa ! Avorton îl fac, fir-ar ea să fie de viață...

1859. Sosirea ambasadorilor americani la Pekin

2. Prima teoretizare

Pe mine-așa mă naște Arta. În chinuri. În grijanie. În orice zi. Și vinerea și marțea și simbăta și joia. AVORTON DE 4 LUNI — așa mă naște Arta, Arta Popescu. Cu-ntr-o suferință de pe lume, cu toate experiențele din veac — de-odată adunate-n el — căpșorul meu, atit de moale și de delicat, PLEOSC ! face, zilnic, în lighean. Cu silă și cu ușurare lepădat. Cu crima-aceea care — numai ea — ucide cea mai mare cantitate de viață ce poate sta pe vreun cap de locuitor : așa mă naște Arta, Arta Popescu. Cu crimă, prin omor !

3. O poveste adevărată

Odată cu vîrsta, mama se simte, în mod firesc, din ce în ce mai singură. Locuim în același apartament. Citeodată ieșim împreună după cumpărături. Intrînd, într-o după-amiază, în cofetărie, dăm de cerșetoarea bătrînă pe care o știam și eu stînd zi de zi în holul magazinului și căreia, de obicei, îi dădeam cițiva lei. Mama îmi spune : „Uite, ea e prietena mea.” Și-mi povestește „Acum două săptămîni, cînd iarăși ția fost ție rău și rămăsesem fără nici un ban, m-am dus la cerșetoarea din cofetărie și am rugat-o : «Maică, tu știi că oricum o să-ți dau totul înapoi și mult pe de-asupra — improprietă-mă cu niște bani. Ii e rău băiatului meu și n-am cu ce să-i cumpăr țigări». Și cerșetoarea, prietena i-a dat.

Așa m-ajută pe mine Arta. Uite-așa îmi dă ea mie să beau, să fumez și să trăiesc. Pe-ndestulate ! Arta, Arta Popescu.

4. Alt monolog al ARTEI (Popescu) despre cum ar naște Ea POEMUL' (-Popescu)

Ș-aoleu, Domnicule-Doamne, atuncea să Te ții. Că mi-ar țîni din pintec — pin' la nori — numa' artificial d-alea strălucitoare, ca la serbările naționale. Căfete și beteală și Irișcă roșie, fierbinte și flori — de-atitea luni toate, putrezite-acolo, la mine-n burtă. Pină-n zori, noaptea întregă le-aș naște și le-aș face... Și șobolanii nu mai chițcăie, ci ciripesc. Și ce mi-e porcul cînd îi taș sau lebăda cînd moare ? Tot canțonetă-n trîluri. Ge-niale ! Și cărțile, draguțele. Orăcîie în raft. Gingurese ! Și dau din foi. Se bilbie. Și-și rup și își mototolesc pe mele celebre, scribite de posteritate. Ah, nu mai pot se tac ! O cruce-adîncă am să-mi fac, în frunte, în piept la dreapta și la stînga, -n umeri : infiptă cu cușitu' ! Deja aud... A și-nceput să zăngăne, să zdrăngăne orașu-n zori din clopote și din tramvaie. De parcă-zornăi Matala talanții strînși o viață de cei care-a plectat de-aici și ție i-au strecurat, bacșis, în buzunare. Ca să-i mai omenești și-n Raiu' Dumitale...

5. A doua teoretizare

Bineînțeles că toți avortonii sint și ei trecuți în Carte Vieții. Altfel nici nu se poate. După patru luni de mamă de burtă — nici nu mai este de-ales, n-ai cum să nu fi trecut. Apostolul Pavel spune clar : n-or să mai fi nici cunoștințe de știut, nici limbi de vorbit, nici soare nici cer. Dar și Atunci acestea trei vor rămîne : credința, nădejdea și dragostea. Avortonul să vorbească — și știe, cunoștințe — n-are, nici cer și nici stele n-a văzut dar acestea trei : credința, nădejdea și dragostea — nu i le poate lua nimeni. Trup de înviere : are. Decu poate să ajungă în Rai. Și-atunci, cum să nu fie trecut în Cartea Vieții ? Sigur că e trecut.

6. Încă o poveste adevărată

Îmi aduc aminte de altă intimplare care adîncește semnificațiile celor povestite mai sus. Mă aflam în vizită la un bun amic, fost coleg de liceu, și mama acestuia fiind și el de față, mi-a mărturisit : „Știi, Cristi, uită-te la băiatu' ăsta al meu, cit e el de mare, cînd îl aveai în burtă, am simțit cele mai grozave satisfacții din viața mea. Concret, dragă, fizic ! Carnal. Pe dinăuntru. Nici nu mă mai interesau alți bărbați. Și, mai ales, nu mă aveam nici un chef să-l nasc. Gata ! Eram fericită.”

7. O încheiere (provizorie, ca oricare alta) despre POEMUL' (-Popescu) născut și „puer-senex

Arta Popescu s-a tras definitiv din maimuță ; mai ar puțin și ajunge-n inger. E babă. I-au apărut deja fule albi, în loc de păr, la subțioară.

Arta Popescu are cocoașă. Ingerii se așează și clocesc pe cocoașa ei, așa cum se așează și clocesc de obicei pe burta gravidă a viitoarelor mame.

Arta Popescu își cară în spate cocoașa, ca pe-un c uriaș, de carne tare, bătătorită, ca pe-un ou de sol ca pe rucsacul ăla, în care-și cară mamele tinere copii mici.

Din cocoașa ei o să mă nasc eu. O să mă nasc direct la stație. Stația-Popescu. Făcut din aer roz și parfumat cu trandafir. Poemu'-Popescu. Copil senil. Viril.

Un român la Tokyo

IN AVIONUL liniei China Air, care mă ducea la Tokyo, la al 13-lea Congres al Asociației Internaționale de Literatură Comparată (23—28 august 1991), m-am aflat, în ziua de 20 august, către orele 10 dimineața (ora locală) efectiv „în aer”. La propriu și la figurat. Un coleg de zbor, român, întilnit întâmplător pe aeroportul din Pekin, mă căuta, agitat, în imensul Boeing, să-mi spună că în URSS a avut loc o lovitură de stat. Aflase și el știrea, foarte vagă, de la un chinez, care o citise la rindul său în *Renmin Ribao*. Oficiosul chinez era, într-adevăr, disponibil în avion și un steward mi-a tradus după multe insistențe — într-o engleză foarte laborioasă — titlul de trei rinduri al informației. Era o adevărată senzație.

Complet izolat de restul lumii, de orice izvor alternativ de informație, cum se spune, am trecut până seara târziu prin momente dificile. Ele au continuat și în următoarele două zile. Congresul, comparatistic, Tokyo, Japonia, dispăruse aproape total din constința mea. Ce se petrece și se va întâmpla în țară? Care va fi soarta opoziției democratice? Restul stă în mâna dictaturii comuniste la putere? Toate ipotezele erau doșchise. Cu atât mai mult cu cât reacțiile micului grup român din avion, compus mai ales dintr-un lot de sportivi, care se deplasau la al 3-lea Campionat Internațional de Atletism (vorba vine: mai mult „oficiali”, antrenori, medici, metodiști etc. etc.), erau foarte caracteristice. Puciul de la Moscova se dovedea, în orice caz, ceea ce aveam să aflăm și ulterior în țară: un extraordinar revelator al stărilor de spirit reale românești. „Oficialii” simpatizau în mod spontan cu puciștii. Ba unul mi-a declarat că dacă „Ceaușescu ar fi trăit ar fi făcut la fel”. Cițiva erau muți și preocupați. Doar doi: un atlet și cu mine ne-am declarat deschis opoziția. Dar situația era mai curind absurdă. N-aveam sens să ne luăm de păr, în avion, la mil de km. de țară, total izolați și în completă necunoștință de cauză.

Am debarcat, în sfârșit, într-o stare de încordare, la Narita Airport. M-am instalat la Shinjuku New City Hotel, către orele 8 seara. Am deschis aparatul TV și am început să-mi fac o „idee”. Dar mare lucru nu înțelegeam. Plec repede în căutarea unui ziar de limbă engleză și ajutat de o tină japoneză (servibilitatea japonezilor față de străini este extraordinară, de neimaginat la noi) pun mîna pe *Asahi Evening News*. Pot spune că l-am devorat. Cit timp am rămas la Tokyo l-am citit cu regularitate, ca și *The Japan Times* și *Mainichi Daily News*. Tot mai bine informat, imaginile de la TV (emisiuni aproape din oră în oră) căpătau sens și coerență. Deveneau inteligibile. Am văzut, cred, scene unice, netransmise în țară. De pildă: ofițerul de tancuri cu un steag alb în mînă. Sau Elfin și Shevarnadze vorbind agitată mulțimii. Apoi a venit știrea eșecului puciului, imaginea tinerilor suși pe tancuri, cu flori în țevile tunurilor și celelalte. Imaginile îmi erau familiare. Primele emoții au dispărut, dar nu total. De ce să n-o recunosc? Evenimentele din URSS treceau în conștiința mea cu mult înaintea congresului de literatură comparată. Și astfel am rămas, vrînd-nevrînd, pînă la capăt...

AM DEBARCAT într-o țară foarte puțin cunoscută la noi. Dacă n-aș repeta un clișeu, aș spune chiar că am debarcat pe o altă planetă. O țară integral funcțională, în primul rînd, de o rară eficacitate, unde totul, dar absolut totul, funcționează impecabil. A cîntă cineva plăcerea extraordinară a automatelor care „merg” la orice oră din zi și din noapte? A lifturilor cu mișcări line de catifea? A clapelor celor trei viteze de la aparatul aerului condiționat? Nu mai este vorba de „complexul Dinicu Golescu”, ci, în primul rînd, de senzația modernă a tehnicii absolute ca instrument de viață. Și în definitiv de ce un răsărit de soare — fie el și pe muntele Fuji — ar fi „mai poetic” decît articulația informațiilor unui computer sau chiar decît perfectă răsucire a unei chei cizelate în broască? Ca să nu mai vorbesc de robote, televoane, metrouri, trenuri de mare viteză etc. etc. Sosec și dintr-o zonă unde mai nimic „nu merge”. Este adevărat. Satisfacția este enormă. Dar ea vine și din faptul că simți efectiv că ești integrat, că participi din plin și în mod cu totul firesc, la un alt nivel de civilizație. Iar acesta este foarte, foarte înalt. Aproape inimaginabil pentru un român obișnuit. Un astfel de *standing* dă individului o altă dimensiune morală și socială. Creștii enorm, foarte simplu spus, în ochii tăi și ai altora.

Bine înțeles și congresul nostru era impecabil organizat. Pînă în cele mai mici detalii. Ți se prevenea orice dificultate posibilă. Indicații, săgeți și panouri explicative și mai ales o înfinită servibilitate te înconjurau peste tot. Mă întrebam uneori dacă japonezii nu au genul ospitalității în sine. Dresaj sau gest reflex, ce importanță are? Lucrările s-au desfășurat la *Aoyama Gakuin University* (Shibuya 4-4-25, Shibuya-ku, Tokyo 150)

și ele n-au avut nimic, dar absolut nimic, din haosul și improvizatia altor congrese. Am o oarecare „experiență” în materie. Trec peste ritualul tipic al acestor manifestări academice. Universitatea — cu aspectul său de campus anglo-saxon — este o fundație religioasă, creștină, misionară. O enormă statuie a reformatorului Johan Wesley o prezidează, de altfel, chiar de la intrare. Pare o oază de liniște și reculegere în mijlocul unei trepidatii extraordinare. Imens trafic rutier. Căci Tokyo-ul modern, central, are aspect, ambianță și stil de Manhattan. Dar am încercat aceeași senzație de izolare, ireală parcă, și în grădinile palatului imperial, într-o după amiază. Imaginați-vă o incintă medievală fortificată, cu sentinți pline de apă, apoi o imensă grădină de arbori în formă de umbrelă, înconjurată de zgirle nori. Este imaginea simbolică a Japoniei actuale.

Lucrările au fost solemn deschise, după rapoartele de rigoare, de H.I.H. Crown Prince Naruhito, fiul împăratului Japoniei. Protocol strict. Nu s-a indicat că nu trebuie să aptoșăm și să rămînem agizați pe lucrurile noastre. Impecabilă engleză exfordană, net superioară celor vorbite de mulți comparatiști. I-am urmărit fizionomia și gesturile. Imobilitate totală. Mască hieratică, pară de teatru *Noh*. Nici o reacție, nici o tresărire. Aceeași imagine am surprins-o la toți japonezii nu neapărat cu statut „oficial”. La profesorul Haga Toru, de pildă, președintele executiv al congresului, la mulți alții. Ne aflăm, evident, într-o veche cultură și civilizație, unde totul este ceremonial tipizat, ritualizat, simbolic, de un imens rafinament. Știam toate acestea din diferite lecturi, din *Insemnările pe pernă* ale d-nei Sei Shonagon (sec. XI!). Înainte de plecare, am citit și alte texte de acest gen: *Journaux intimes des dames de la cour du vieux Japon* (Paris, Plon, 1925), toate din secolele X și XI. Europa occidentală era pe atunci în plin barbaș și singeros *Ev Mediu*! Nici nu îndrăznesc să fac o comparație cu zona noastră...

Tema congresului — cu epigrafe din cultura chino-japoneză clasică și occidentală — a fost *Forța Viziunii*, inclusiv în sens de ideal, anticipare, revelație. El s-a desfășurat în șapte secțiuni: I. *Drama dorinței*; II. *Viziunile frumuseții*; III. *Viziunea în istorie*; IV. *Puterile narațiunii*; V. *Viziune și re-viziune a teoriilor literare*; VI. *Viziunile celuilalt*; VII. *Literatura comparată interesativă: asimilare și difuziune*. A fost un congres cu o puternică participare extrem-orientală (Coreea de Sud, Hong-Kong, Taiwan, China, Thailanda etc.), dar și cu mulți americani și europeni. Surprins de evenimentele, au sosit cu întirziere chiar și trei (dacă nu mă înșel) sovietici. Comparatiștii unguri, din diaspora, cu eusonul France, dar și din Budapesta, ca totdeauna activi și eficienți. Reintilnesc și unele cunoștințe și chiar un „critic” al meu, francezul Jean Bessière, cu care mă aflam în corespondență încă din țară.

De altfel, una din funcțiile acestor congrese, dacă nu și cea mai importantă, este de a cultiva teoria și mai ales practica lui *Weltliteratur*, în sens goetheian: relații, comunicații, schimburi, asimilare și „toleranță” reciprocă. Constați dacă ești cunoscut sau nu, citit, aprobat sau respins etc. Experiența aceasta nu este chiar curentă la noi. O știu bine și ea riscă să nu fie deloc sau prea puțin bine înțeleasă, în termenii săi exacți. Dar încerci, oricum, o senzație mai curind stranie, cînd un profesor thailandez, doctor de la Tübingen, să spunem, pe nume Chetana Nagavaraja, îți declară cu simpatie că te-a citit. Ori că un canadian sau o belgiană îți spun că fac chiar... „cursuri” după *Comparatisme et théorie de la littérature*, o carte total necunoscută în țară. Aș putea intra și în multe alte amănunte, dar mă opresc aici. Situația este „exotică” și chiar bizară în toate sensurile. Dar dacă „literatura comparată” are totuși și un sens cultural fundamental, el este de deprovincializare și ieșire radicală din izolare. „Literatura”, și în orice caz literaritate, este de fapt una singură...

INTÎMPLARE sau nu, sunt singurul român participant la acest congres, unde a venit nu este deloc simplu, nici material (Tokyo trece drept orașul cel mai „scump” din lume), nici tehnic vorbind. Despre povestea O.K.-urilor companiilor aviatice s-ar putea glosa îndelung. Monica Spiridon și Paul Cornea, anunțați în program, n-au putut veni. Regret pentru ei. Dar colegul Paul Cornea — despre care m-au întrebat mai mulți participanți — a fost ales, chiar în lipsă, în noul birou al A.I.L.C. Este o consolare meritată. Toate felicitările. În cazul meu, traducerea japoneză a lui Etiennele ou le comparatisme militant, o bursă japoneză, o subvențională subvențiată de Fundația Soros (din nou, multe mulțumiri pentru ambele stipendii) și, bine înțeles, și un efort personal au făcut posibilă „deplasarea”. Ea a fost destul de laborioasă și plină de „accidente” diverse, despre care nu are ros-

... să intru acum în amănunte. A călătorii în Japonia, de unul singur, chiar și în condițiile actuale, este pentru noi românii foarte complicat și, într-un anume sens precis, chiar prohibitiv.

Contribuția mea efectivă, pe care n-o exagerez cituși de puțin, a fost dublă: am prezidat o ședință de comunicări, în cadrul secției I, în ziua de 24 august și am prezentat la rîndul meu o comunicare, în cadrul secției a V-a, în ziua de 27 august: „*Littérature européenne*”, „*Littérature universelle*”, notions à réviser. Stimulat și de evenimentele din URSS, m-am abătut uneori de la text și am intrat în polemică directă cu... „imperialismul literar moscovit”, cu *Institutul de literatură mondială* (cu central, bine înțeles, la Kremlin) etc. Fundalul evenimentelor stimula din plin astfel de asociații și extrapolări. Aș fi dorit deci ca E. Meletinsky, prezent, să-mi fi răspuns, ca să-l „servesc” și alte perle staliniste. Dar n-am avut noroc. Eram într-o dispoziție... bătaioasă mai ales după eșecul puciului, iar imaginea de la TV a generalului Kriucikov, șeful K.G.B.-ului, arestat, cu sentinela la ușă, sincer vorbind, mă reconforta. Ceva mai târziu am aflat din presa japoneză că el stă cu trei deținuți de drept comun în celulă. Aviz amatorilor! Pe cînd știri identice și despre odloșii Nikolski și Alexandru Drăghici? Vechiul „deținut politic” din mine uita, pentru o clipă, că este de fapt un... „comparatist”.

În această calitate — predominantă totuși la Tokyo — am fost pus, ca totdeauna la congrese, în situația dificilă de a „alege”, datorită extremei diversificări și a multiplelor paralelisme ale programului. Predilecția mea a mers către istoria ideilor literare și interpretarea „cosmopolitismului”. M-am întilnit integral, de pildă, în idei, cu Marc-Mathieu Münch (Metz): *Rédefinir la beauté littéraire* (pe bază de invariante), care-mi știa orientarea și care mi-a dăruit ultima sa carte: *Le pluriel du beau. Genèse du relativisme esthétique en littérature* (Metz, 1991, vol scrie despre ea), cu Manfred Schmeling (Saarbrücken): *L'Artiste cosmopolite: conception théorique et pratique chez Thomas Mann*, cu alții. Ceva mai puțin cu Tibor Klaniczay: *Le Beau dans l'esthétique du manierisme* și, o spun cu regret, deloc cu Michel Cadot (Paris III), care a conferențiat și la noi, cu cîțiva ani în urmă. A prezentat o comunicare despre *L'Echec d'une ambassade russe en Chine. Le voyage d'A.A. Thesleff à travers la Mongolie (1805-1806)*. Material inedit, interesant. Dar cînd i-am atras atenția — *très poliment* — că misiunea anterioară a spătarului Nicolae Milescu a avut, totuși, succes, am constatat că numele îi era complet necunoscut (deși există în limba franceză, încă din 1926, un studiu, iar Etiennele, în *Europe chinoise*, II, îl menționează pe larg). Mai mult decît atât: mi se răspunde de sus că... românii au mania (sau așa ceva) a „priorităților” (sic). Bine înțeles că i-am răspuns *vertement*. Misiunea d-lui Michel Cadot la... Tokyo a fost, în orice caz, un „eșec”.

Ambianța generală a fost, totuși, sincer sau protocolar, foarte cordială. Am avut lungi și amicale convorbiri cu André Karatson (amîndoi prezenți), mai înainte, în sumarul volumului omagial *Le Mythe d'Etiennele*, a cărui comunicare am „prezidat-o”, cu André Lorant (Paris XII), cu sinologul slovac Marián Gálik, despre care scrisesem în *Tribuna*, cu Sieghild Bogumil (Bochum): *Une vision poétique de la théorie littéraire*, cu Tania Franco Caevahal (Porto Alegre, Brazilia), cu chinezul taiwanez Chung-Hsuan Tung, care și-a rezumat cartea, foarte recentă (o teză americană): *Imagination and the process of literary creation* (Taipei, 1991), pe care i-am cumpărat-o pe loc. Mi-a făcut o mare plăcere și reintilnirea cu A.O. Aldridge la al cărui *Festschrift* am participat de curînd. Nu-i răspusesem încă la lunga sa scrisoare de mulțumire. La *Book Room*, expoziția de cărți și reviste, am reintilnit pe J.M. Grassin (Li-

... mages), care se ocupă acum de *Dictionnaire international des termes littéraires* la care am colaborat. Prezenta *Actele congresului A.I.L.C. de la Paris (1985)*, după care am făcut pe loc unele copii xerox. Am „expus” și eu o carte a mea, plus exemplare din *Cahiers roumains d'études littéraires*. Un exemplar l-am schimbat cu o altă raritate: *Jadavpur Journal of Comparative Literature*.

Ce ocazie ratată de a prezenta reviste și cărți românești în limbi străine, inclusiv *Synthesis*! Să mai adaug că serviciul cultural al Ambasadei a ignorat total nu numai congresul nostru (să spunem că „literatura comparată” nu interesează) dar nici cea de a 21-a Conferință Internațională de Economie Agrară, la care participa Dl. Dumitru Dumitru, directorul *Institutului de economie agrară* al Academiei, și chiar pe atleții (grup compact!) de la concursul internațional de atletism? Era un bun prilej de a oferi un cocktail, de a stabili legături, de a face, într-un cuvînt, „diplomație”. Cînd vor mai fi reuniți atîția români, reprezentativi, în felul lor, la Tokyo? Toate acestea nu intră se pare, în preocupările Ambasadei. Și, în definitiv, cum cu ce se ocupă ea? Prelucreează, ca pe vremuri, zilnic, editorialul din *Scintela*? „Toarnă” și „se toarnă” la S.R.I.?

DESPRE România s-a vorbit totuși la Tokyo doar în presa japoneză, plus o secvență de la Chișinău la T.V. O foarte energică și bine venită denunțare a puciului din partea D-lui ministru E. Dîjmărescu, aflat în acele zile în capitala Japoniei pentru tratative economice, o declarație cam vagă a D-lui Iliescu, o informație — de oarecare relief — despre recunoașterea independenței Moldovei de către guvernul român, în sfârșit în legătură cu un demers diplomatic (citez după *Asahi Evening News*, August, 29): *Romania calls on Japan to recognize Moldova*. Ar rezulta, din textul relatării, că guvernul român, chiar cu bune intenții, „forțează mina” guvernului japonez. S-a răspuns politicos că eventualitatea nu este exclusă. Dar că ea nu poate avea totuși loc înaintea recunoașterii țărilor baltice. Mici reflexii despre tacrul diplomatic...

N-am aflat nimic nou, cel puțin din punctul meu de vedere, la masa rotundă despre *Towards a System of Comparative Literature* (D. Fokema, G. Singh, I. Szilli, E. Kushner). În orice caz, „ideile” mele sunt complet diferite. Și se pot pune chiar întrebări legitime despre calificarea reală a unor comparațiști „de largă reputație internațională”. Unii sunt doar autori de extrase. Alții nu și-au publicat nici măcar teza de doctorat și totuși li se consacră *Festschrift*-uri solemne etc. Bluf academic sau aproape! Dar pînă la urmă, trebuie să recunosc faptul că astfel de severități sunt mai curînd excesive. Fiîndcă rolul unor astfel de reuniuni, mese rotunde și congrese nu este deloc de ordin strict sau exclusiv „științific”. El aparține, în realitate, sociologiei literaturii, „instituției literare” ca atare: legături, schimburi, prezențe, circulația valorilor și informațiilor în toate sensurile, bursă și piață liberă literară. Și din acest punct de vedere, *A.I.L.C. 91 Tokyo* a fost un real succes. Și chiar un mic eveniment istoric: pentru prima dată comparațiștii depășesc granițele Europei și ale Americii.

Pentru prima dată un congres comparatist are loc în Asia. Dovadă evidentă că literatură „universală” este într-adevăr „mondială”. Că barierele lingvistice, culturale, naționale, ideologice sunt secundare. Că ele pot fi depășite și înlocuite progresiv cu o sinteză superioară. Conștiința literară a secolului XXI va arăta cu totul altfel: mult mai unitară și interdependentă. M-am întors de la Tokyo mai convins ca niciodată că acesta va fi fără îndoială viitorul literaturii, culturii și studiilor literare de pretutindeni.

Adrian Marino

Tipurile alterității

IN Sofistul, alteritatea constituie una din cele cinci forme supreme prin care filosoful diferențiază tot ce există. „Natura lui altul — scrie el — e răspândită prin toate acestea (forme supreme, n.n.); fiecare din ele este, de fapt, alta decât celelalte, nu în virtutea propriei sale naturi, ci prin faptul că participă la forma Altul” (Op. cit., 255 e.). Filosofia platoniciană cu privire la alteritate se limpezește abia în textele lui Plotin, datorită cărora înțelegem de ce datează (altul, în elină) nu constituie nici măcar un pol al moralei care e dominată integral de Bine. Autorul Enneadelor arată clar diferența între un plan al categoriilor imateriale (cele cinci forme) de unde Binele lipsește, și un plan hipercategorial și transcendent, stăpinit de Bine: acesta, identic cu Unul, e fără relație și fără participare.

După teoria lui Joseph de Finance (Cl. L'Affrontement de l'Autre, Roma, 1973), ar exista, astfel, două alterități: „una categorială, care implică negativitate și limitare, și apare ca rădăcină a Răului; și alta, transcendentă, care nu prezintă acest caracter” (Op. cit., p. 5). Aceasta din urmă este condiția posibilității celelalte, deși ea nu ni se descoperă la prima vedere; ceea ce experiența noastră ne dezvăluie mai întâi este o alteritate care ne apare pe fondul unei unități pe care o sfîșie, pe fondul unei comunități care încă nu există sau nu mai există. Căci orice pluralitate e fie rezultatul unei dezagregări sau participări, fie o etapă spre unificarea diversului.

Conform tezei pe care Joseph de Finance o dezvoltă în cartea citată, există trei tipuri de alteritate, corespunzătoare a trei nivele de aprehensiune: 1. — Alteritatea obiect / obiect sau alteritatea din afară. 2. — Alteritatea subiect / obiect sau alteritatea în afară. 3. — O alteritate interioară subiectului sau alteritatea dinlăuntru. Prima e percepută, a doua e trăită, a treia în parte trăită și în parte dedusă.

1. — ALTERITATEA DINAFARĂ. Există o alteritate care ne e dată în obiecte, ca determinare a fiecăruia dintre ele față de toate celelalte. Ca și în cazul negației, reciprocitatea e perfectă: fiecare e altul față de celălalt. Dar semnul distinctiv al acestei diferențieri e faptul că A și B ne sunt date, în cadrul experienței, în două regiuni diferite ale spațiului, în două momente diferite ale timpului. Nu e vorba, însă, de o alteritate ontologică sau substanțială, deoarece multe diversități sau separații fenomenale pot să ascundă o identitate mai adâncă. Separarea în timp e un exemplu: omul pe care-l regăsim după multă vreme e același cu omul pe care l-am părăsit, dar uneori ne apare schimbat, și zicem: „E un alt om!”

Alteritatea spațio-temporală, care ține de ordinul cantității, formează cadrul general al alterității obiect / obiect. Dar, în același timp, ea nu poate anula intuiția noastră că timpul și spațiul constituie, întii de toate, un mediu unificator. Condiția aceluiași spațiu-timp determină separarea între obiecte. Această unitate antecedentă a spațiului și timpului nu face decât să exprime unitatea lumii. Orice obiect e oferit percepției noastre ca element al aceleiași lumii, detașându-se pe orizontul lumii. Fenomenologia contemporană, de la Husserl la Paul Ricoeur, a pus bine în evidență acest punct, încit e inutilă orice insistență. Bineînțeles, unitatea lumii e anterioară diversității, ea nu rezultă ca sumă a elementelor pe care le cuprinde. Alteritatea înseamnă relație, iar relația nu poate fi gândită

decit în comunitate. „Le monde est la communauté universelle, qui rend possible, au niveau de l'expérience objective, tout relation” (p. 10), scrie Joseph de Finance.

Iată de ce, adaug eu, e foarte dificil pentru Sartre, de pildă, să întemeieze o morală: l'en-soi nu cunoaște alteritatea, el este „pleine positivité”, deci ignoră relația. Or, în lipsa raportului ego / alter, nu e cu puțință etic.

În cadrul experienței noastre, tipul desăvârșit de individualitate și de substanță ontologică îl constituie, firește, personalitatea umană: a mea și a semenilor mei. Acesta este, de altfel, și modelul după care suntem ispitiți în mod spontan să gândim deosebirile obiective: alteritatea dintre A și B, două obiecte, se colorează de alteritatea care ne opune pe noi, celorlalți care diferă de noi.

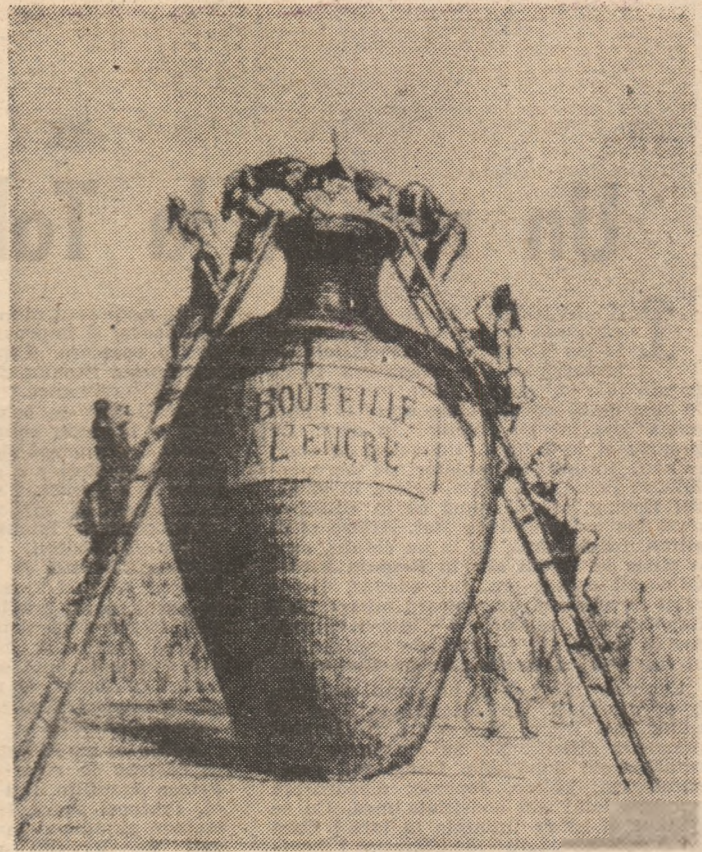
2. — ALTERITATEA ÎNAFARĂ. Fără îndoială, e vorba de alteritatea ce apare în obiect ca fiind altul decit subiectul. În mod concret, altul se prezintă învaluit mereu în răsunări care-i modifică faptul de a fi altul: el se manifestă ca străin, ca atrăgător, ca neliniștitor etc.: el poate fi abordat în felurile chipului: cu estilitate, cu indiferență, cu dorință, cu iubire etc.

Fenomenologic, altul prezintă simultan un aspect pozitiv și un aspect negativ: el este ceva și nu este eu. „L'autre est, à sa manière, comme je suis, moi; il exerce, selon sa condition, cet acte d'être que j'exerce selon la mienne et qui s'intériorise en moi comme conscience, affirmation et vouloir de moi” (p. 13). Dar această alteritate, între mine și celălalt, oricât de diferită ar fi, procedează dintr-o unitate care ne leagă. Și cu cit negativitatea celui alt se face mai virulentă, cu atât pozitivitatea sa capătă mai multă forță. „L'autre n'est, fortement non-moi qu'en étant fortement en-soi” (p. 13). Se înțelege, astfel, că alter e ireductibil la ego: dacă alter ar fi fluid, docil și transparent, el ar fi ceva din mine, ar fi eu. El nu poate să fie un instrument al meu, decit cu condiția de a fi străin de mine, opac și dur.

Se formulează, în felul acesta, o critică a intuiționismului bergsonian: coincidența cu altul, formulată de filosoful francez, apare ca o simplă figură de stil. „L'autre est, par définition, ce avec quoi je ne puis coïncider” (p. 14). În sensul acesta, morală bergsoniană, care discreditează sursa însăși a eticului, adică voința, și conferă un caracter difuz și nesigur eului („le plus souvent noyé dans la durée”, după opinia lui René Le Senne), discreditează totodată conceptele cele mai importante ale oricărei morale — alegerea, responsabilitatea, efortul, regula. Pentru Bergson, așa cum nu numai o dată s-a spus, morală e doar o introducere la teoria religiei.

În acest domeniu al alterității înafară apar două tipuri ireductibile și originale de relații: relația EU-TU și relația EU-ACELA. Cea dintâi a fost mult dezbătută de gânditori ca Max Scheler, Martin Buber, Gabriel Marcel etc. S-a subliniat, în general, caracterul intențional (conștiința se orientează spre altul) și comunicarea umană, personală: și EU, și TU, facem parte din sfera lui Noi. Acest raport dă sens relației EU-EL, dar e total diferit de relația EU-Acela care e un raport pur impersonal: „Le Il (persoana III singular, n.n.) est une personne pour sinsi dire dépersonalisée” (p. 16). Totuși, J. de Finance nu este de acord cu Martin Buber în ceea ce privește opoziția radicală între EU din cuplul verbal EU-TU,

1868. Ce se vede înăuntru?

și EU din cuplul verbal EU-Acela. După autorul nostru, cele trei „persoane” ale discursului corespund astfel cu trei momente din istoria personală a lui ego: a) conștiința de sine ca subiect; b) întilnirea intersubiectivă; și c) cunoașterea obiectivă a celui alt.

Autorul se întreabă îndelung dacă lumea obiectelor ne este dată înaintea lumii persoanelor, sau invers. Și ajunge la următoarea concluzie: lucruri (alia) și persoane (alii) sunt sesizate împreună: lucrurile formează fondul pe care se detașează persoanele. Prezența ontică cu totul discretă a lucrurilor exclude soliditatea deplină a omului: „Eu nu sunt niciodată singur cu adevărat: lucrurile care mă împrejmă nu încetează de a se oferi mereu ca spectacol, cimp de acțiune, instrumente etc. altor spectatori eventuali. /... / Iar raportul persoane / lucruri e reversibil, ca și raportul figură / fond. Dualitatea aceasta răspunde unei dualități de atitudine: atitudine obiectivă (contemplativă sau practică) și atitudine interpersonală care culminează în „dialogul propriu zis. Spre deosebire de Acela (un lucru), TU (o persoană) conotează întotdeauna un interes, un demers, o îndreptare spre (în vederea unui acord sau a unui conflict). Dire Toi, c'est vouloir entrer en rapport pratique (positif ou négatif) avec l'autre. Et ce vouloir n'a de sens que si cet autre est un sujet, qui se dévoile comme sujet dans ce mouvement même” (p. 20).

Activitatea spirituală, subliniază autorul, este indisolubil conștiință de sine și cunoaștere a obiectului. Ființa, care învalăie deopotrivă subiectul și obiectul, se prezintă așadar ca un dublu orizont: orizont al obiectului și orizont al subiectului. Dar nu există echivalență între ele. În același timp, e subliniat faptul că raportul EU / absolut subiectiv nu poate să fie prin definiție gândit în termeni de obiectivitate și nici în termeni de imanență: „Il y a de la subjectivité qui n'est pas la mienne, un moi qui n'est pas moi” (sublinierea autorului, p. 22). În acest sens, TU poate fi foarte bine numit alter ego, dar numai cu condiția de a nu semnifica prin aceasta că subiectivitatea lui n-ar fi decit o replică a subiectivității mele și că m-ar interesa numai ca atare. „Există valori ale ființei — scrie Joseph de Finance — care nu se oferă decit în întilnire și nu sunt integral obiective în persoana a treia, după cum nici datele experienței personale nu sînt, și pe care nu le putem construi plecînd de la acestea (de exemplu, valoarea darului, a iertării, a sacrificiului, a iubirii nebunești)” (p. 22) Concluzia: Ființa e locul de întil-

nire cu celălalt, dar celălalt e locul de înțelegere a Ființei.

După concepția lui G. G. Jung, alteritatea dintre sexe (care e o alteritate de gradul trei, după aceea dintre ego și alter ca simple persoane, și aceea dintre atitudinile celui alt și cele ale lui ego) s-ar prelunge în interiorul fiecăruia dintre noi, în distincția între animus și anima, principiul masculin și principiul feminin, amîndouă prezentate în orice psyché individuală, dar al căror caracter — dominant sau recesiv — ar da acesteia sexualitatea proprie. După părerea lui Joseph de Finance, această teorie ne introduce în al treilea tip de alteritate, alteritatea internă.

3. — ALTERITATEA DINLĂUNTRU. „Cunoașterea celui alt — a lui alius ca și a lui aliud — presupune mereu în noi un decalaj între finitudinea noastră reală, subiectivă, și amplitudinea cimpului spre care ne deschidem, între ființa noastră și pretenția noastră. Or, acest decalaj e semnul că ființa noastră nu e pură identitate cu sine însăși, ci pluralitate, deci alteritate. Înainte de orice întilnire, de orice invazie din afară, celălalt este deja în noi și alteritatea lui condiționează a priori pentru noi percepția celui alt din afara noastră” (p. 24). Există așadar un eu-subiect (EU) și un eu-obiect, — iată dovada certeii dualități interioare.

Alteritatea internă e multiformă: opoziție conștiință / organism, triada inconștient, preconștient, conștient (Sinele peste care domnesc Eros și Thanatos, Eul și Supraeul), opoziția diacronică trecut, prezent; apoi, odi et amo a lui Catul, reluat de Petrarca și Louise Labé sau cele „două suflete” ale lui Faust. Aceste alterități sunt „prinsc” în unitatea persoanei, a lui ego. Urmează, apoi, opoziția EU / natură. Dar omul e om numai în măsura în care transcende propria sa natură. Am putea oare imagina un dualism hipercartezian, asocierea unui spirit pur de orice natură, cu o natură pur animală? Nicidecum. Căci, natura, după J. de Finance, este „invariantul tuturor variațiilor compatibile cu identitatea individului sau, cu alte cuvinte, aria posibilității acestor variații” (p. 29). Dar Eul e ceva mai mult: el e o identitate sau exigența unei identități, care nu se reduce la o simplă continuitate fenomenală. Conștiința — și îndeosebi conștiința morală — mă atestă ca fiind acum cel ce am fost ieri, ca avînd un trecut propriu. Un om abrutizat nu e totuși o brută: îi lipsește naivitatea și inocența acesteia. „Natura” omului e impregnată de spirit: ea nu e un obstacol pentru spirit, ci o condiție de existență a lui. Natura noastră înseamnă o limită proprie, de care ne mirăm. Ceea ce dovedește că suntem dincolo de ea. De aici, o nouă alteritate: aceea între determinare și deschidere, între imanență și transcendență. E vorba de faptul că subiectul are posibilitatea de a fi în același timp celălalt, de a nu fi numai ceea ce este. Aventură a libertății: intrucit orice deschidere e și intrare, și ieșire. Putem spune atunci: natura spiritului e o natură deschisă. E o deschidere, întii de toate, spre lume.

În felul acesta se schițează o imagine a omului ca ființă ambiguă: natură și subiect spiritual, individ și persoană, opacitate și transparență, determinism și libertate. „L'autre est logé au coeur de l'esprit, comme il était, chez Platon, au coeur du même. Je est un autre... Comment ne pas, encore une fois, évoquer Rimbaud?” (p. 41).

Așadar, dacă prin latura mea ce ține de natură, celălalt are putere asupra mea, punerea sub semnul întrebării a naturii mele înseamnă punerea sub semnul întrebării a celui alt. Libertatea interioară — libertate nu față de natura mea, ci față de determinismele ei — dă libertății exterioare adevărata ei semnificație și adevărata ei valoare.

Mihai Zamfir

Ștefan Aug. Doinaș

MIC DICȚIONAR

STATUE. Nu ridicarea statuilor, ci dărîmarea lor în ritm alert aduce astăzi la ordinea zilei obiectul ușor desuet — statuia — echidistant față de artă și de mistică. Înălțînd statui unor personaje publice sau unor idei politice, aproape nimeni nu se gîndesc pe aproape de piază sau în zădărnici (pariu ce formidabil pariu cu hazardul) este pe cale să înțepindă. Uriașa experiență acumulată de omenire — la acest capitol, ca la atitea altele — nu l-a fost nici de astă dată de vreun ajutor.

Dacă și-ar fi pus problema speci-oasă a resemantizării simbolurilor, probabil că oamenii ar fi făcut orice altceva, dar n-ar mai fi construit statui. Noroc că nu și-au pus-o! Și că astfel au sculptat zei sau sfinți, în care noi vedem acum doar exemplare superlativ de umanitate. Pentru că, dacă și-ar fi pus-o...

Nimic nu-l mai rezistent în materialitate sa și mai fragil în semnificația sa decit statuia: marmura ori

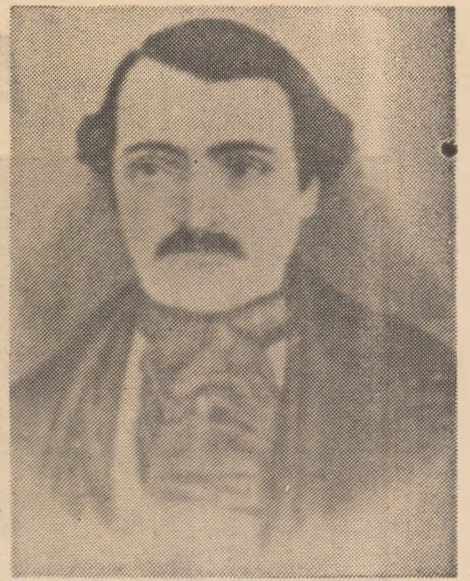
bronzul înfruntă secolele, în timp ce gîndul profund al sculptorului care i-a dat naștere se evaporează la prima suflare de timp. Și aceasta pentru că statuile materializează de obicei simboluri — adică materializează cea mai fluctuantă zonă a semiologiei. A la longue, nu ești sigur de semnificația ultimă a nici unei imagini poetice, dar cu simbolul te afli de la început pe nisipuri mișcătoare.

În artă și în limbaje, aproape nimic nu se poate codifica: codificarea aduce înghețul, moartea comunicării reale. Simbolul petrifică experiența de viață, contemplată la un moment dat, dar experiența unei vieți care nu se oprește niciodată. Trăind în fluxul existenței, puțină simboluri scapă în tregi.

Cînd ridică statui unui politician sau unui dictator, admiratorii vîd în el un summum de înțelepciune și un campion al reformării lumii; în foarte scurt timp, statuia lui devine cea a unui criminal. Cînd ridică sta-

tui unui eveniment considerat victorie ori eliberare, entuziaștilor le-ar veni greu să creadă că, peste doar cîțiva ani, același eveniment va fi considerat o calamitate. Iar imaginea soldatului biruitor, purtînd steagul eliberării, s-a transformat în imaginea ocupației militare, a lagărului de concentrare și a teroarei.

Există numeroși cetățeni indignați — sau numai triști — văzînd cum cad în țărîna statui-simboluri, pe care ei le adoraseră ori cu care se identificaseră de mult timp. Îmi pare rău că nu le pot aduce decit o consolare (cum să-l spun?) semiologică: nu aflăm, în absolut, act de justiție mai deplin ca dărîmarea unei statui. Dar cei triști sau indignați să-și aducă aminte că, în asemenea acte de justiție, nu dărîmăm niciodată aceeași statuie pe care am ridicat-o. Dărîmăm întotdeauna alta.

Poezia lui Alecsandri (II)

DACĂ alte doine ale lui Alecsandri sint negliabile, iar *Hora*, care a devenit imnul revoluționarilor ardeleni de la 1848 și era cîntat de oamenii lui Iancu (probabil, pentru ultimele strofe), cu desăvîrșire infantilă, *Doina iubirei* este o bijuterie și arată cit de rafinat poate să fie poetul. Este o erotică destul de enigmatică în metaforele ei laconice ca puține altele la transparentul Alecsandri. Stratul popular se observă, dar acoperit de zmalțul strălucitor al unei ingeniozități persienesci. În general, Alecsandri a dat folclorului erotic înfățișare de idilă. Romanticismul său este ludic și galant. Niciodată acest spirit nu s-a văzut însă mai bine decît în *Doina iubirei*, care începe în tonul unei elegii pe tema vestejirii florelor, spre a se transforma pe neașteptate într-o farsă lirică, dacă o pot numi așa: plîngerea inițială este un subterfugi la care poetul — inspirat de o stea căzătoare — recurge spre a obține de la iubită să se lase sărutată. Iubirea oprește lumea de la vestejire și moarte, dacă are noroc de ceas bun (ceasul rău înseamnă dor și moarte): această filosofie sănătoasă a instinctului se folosește de o strategie pe cit de sofisticată, pe atît de străvezie, și anume aceea de a obține de la iubită să se lase sărutate cele două flori — una rece, alta pătimașă — care nu sint altceva decît fruntea și gura. Complicația orientală dă un farmec nespun materialului popular:

Trece vara cea-nflorită,
Trece vara cea iubită,

Și cu dînsa-n altă lume
Se duc florile din lume,

Se duc toate-n pribegie...
Rămîne țara pustie!

Numai două nu se duc,
Nici se duc, nici se usuc.

Una-i floare de zăpadă,
Una-i floare de livadă,

Una-i floarea crinilor,
Una-a trandafirilor;

Și-amîndouă-s răsădite,
Și-amîndouă-s înflorite,

Una-n cîmpul ratului,
Alta-n cuibul graiului!

Mîndruțito, draga mea,
Au căzut din cer o stea

Și mi-au zis într-un ceas blind
Că de-î face pe-al meu gînd,

Să mă lași a săruta
Două flori pe fața ta,

Una-n cîmpul ratului,
Alta-n cuibul graiului,

De murit, eu n-oi muri
Cî cu tine m-oi iubi

Cît or crește flori în lume
Și s-or duce-n ceea lume!

Lăcrimioarele reprezintă jurnalul iubirii pentru Elena Negri și au fost scrise majoritatea, între 1845 și 1847, dovedind însușirea de improvizator pe care o avea Alecsandri, poet cu genul ocaziei, dacă se poate spune așa, indiferent de natura acesteia, intimă, politică sau națională. De după 1850 este mult recitata *Steluța*, din care abia dacă se mai pot reține astăzi pentru gravitatea lor neobișnută, primele patru versuri:

Tu care ești pierdută în neagra
veșnicie,
Stea dulce și iubită a sufletului meu!
Și care-odinioară luceai atît de vie
Pe cînd eram în lume tu singură și eu!

Tot așa, din 8 Mart, care evocă începutul iubirii, mai trăiește prin cele câteva versuri ale călăririi pe inserat a îndrăgostiților, scaldată în lumina de lună, într-o atmosferă de romantică feerie eminesciană, voluptuos diafană:

Era blînda oră a blîndelor șoapte,
Cînd nu mai e ziuă și nu-i încă
noapte (...)

Și-n toată natura cuprînsă de dor
Plutea o șoptire de dulce amor!

Din marginea lumii a nopții regînd
Vârșea-n calea noastră dîvoasă-i
lumină (...)

Mergeam noi în cale ca umbre
tăcute,
Pe-un covor de frunze, pe cărări
perdute,

Și-n tăcerea nopții ce ne-ncunjiura
Sufletele noastre ca și noi zbura...

EDEJA o altă emoționalitate decît la Văcărești ori la Conachi (ultimul, citit și pus în motto la *O noapte la țară*), nu doar în bucățile euforice precum 8 Mart sau *De crezi în poezie*, dar chiar în acelea

ale suferinței ca *Steluța*. Ora lamartiniană a bătut și aerul poeziei erotice românești s-a umplut de religiozitate și de mister, cînd, cuprîns de „sîntă uimire”, „geniul sînt”, „aude și vede minuni pe pămînt” și cînd dragostea transfigurează totul „precum un soare dulce în veci neasfințit”. Încete din păcate în vorbe, și de o facilitate a tropilor pe care doar Bolintineanu și-o mai permitea, aceste poezii ar fi putut fi memorabile prin intuirea infinitului iubirii și al dorului („o jale fără margini, un dor fără hotar”), care face din îndrăgostit un solitar romantic aflat „departe de cei vii”, desfăcut de „trista omenire”. Lamartine dar și Eminescu nu sint străini de *O noapte la țară*:

Era o noapte lînd, o mult frumoasă
noapte

Ce revîrsa în lume armonioasă
șoapte

Și multe glasuri blînde în inimi
deștepta;

O noapte de acele ce nu le poți uita,
Care aprînd în suflet scînteie de
iubire

Și pun pe frunte raze de
îndumnezeire

Eram... parcă sint încă!... la orele
acele

Cînd ochiul rătăcește plîmbîndu-se
prin stele

Și-n toată steaua vede un chip
gingaș, slăvit;

Atunci cînd visul zboară pe țarm
nemărginit,

Cînd dorul trist unește a lui dîvoase
plîngeri

Cu sînta armonie a cetelor de îngeri.

Iată un ton nou, o melancolie învâluitoare și sacră pe care nu-l mai cunoscuse poezia noastră. Două atitudini se disting în erotica lui Alecsandri: exultarea iubirii împărțită, ferice, și plîngerea așteptării sau a despărțirii. Altfel, nimic: nici îndoială, nici senzualitate, nici gelozie. Suferința, patima sint doar afectate. Poetul nu trăiește plenar, adînc, decît euforia (și atunci este exclamativ, facil ferice), cînd primește și dă desmierdări, cînd sărută sau îmbrățișează, și atunci simte cerul deschizîndu-i porțile, sau dorul separării de ființa iubită și atunci se tingue, scîncește, cade la stănoahorie. Registrul lui intim este puțin întins și polarizat. Cînd se confruntă cu moartea (la dispariția Elenei Negri), lirica lui e fadă și emfatică, dovedă nu atît de nesinceritate cît de incapacitate de a exprima o durere prea mare. Motivele recurente sint păsările, florile,

lele, ingerii, zborul, roua, aripile, razele, luna, șoaptele. Tonalitățile vechii anacreontice n-au dispărut complet. Cele trei *Cîntice de lume* din *Mărgăritărele*, dar și unele *Lăcrimioare* sint încă pline de parfumul lor dulceag de alcov și de gingășiile lor diminutive greu de suportat. Rele sint venețienele, *Biondineta*, *Gondoleta*, asemănătoare cu acele mici *romancero* italiice de la Bolintineanu, salvate de cite o strofă („Mină vesel, lopătare, / De la Lido la San Marc. / Ia de-a lung canalul mare / Ce se-ndoaie ca un arc”). Imaginile italiene sau cele spaniole (din *Mărgăritărele*) trebuie totuși reținute ca fiind printre primele din literatura noastră.

Eclectice sint următoarele culegeri, *Suvenire* (cu poezii de pînă pe la 1849) și *Mărgăritărele* (1852—1862). Doar două versuri ne rămîn în minte din primul dintre aceste volume (și anume din poezia *Visul*):

Era o cîmpie lungă și tăcută,
Lungă ca pustiul, ca moartea de
mută!

care conține totodată debutul lui Alecsandri în poezia patriotică ocazională (*Dezrobirea țiganilor*, *Adio Moldovei* etc.), în cunoscuta manieră, ce nu va suferi ulterior modificării esențiale. Superioare în anumite privințe, sint *Mărgăritărele*, unde se află de asemenea un lot important de poezii patriotice (*Deșteptarea României*, *Hora Unirii*). Aceste imnuri lipsite de grandoare, retorice, mecanice, cu îndemnuri naive și exclamații așijderea, știute pe dinafară de toți școlarii și de toți adulții din ultimul veac și jumătate, nu pot fi apreciate estetic. La fel cu *Legendele istorice* ale lui Bolintineanu, prea populare spre a le ignora, prea copilărești artistic spre a le putea supune criticii, fac parte dintr-un fond sufletesc neperisabil.

PREPELEAC

„Iată omul“

OBIȘNUIȚI cu relativitatea și compromisurile inerente diplomației, o suată ilustră de înalți demnitari au luat recent în discuție o temă filosofică absolută: **dimensiunea omului**.

Drepturile omului erau un subiect limitat, circumscribit juridic, etic, social; se puteau face observații directe. Pielea omenirii, pe care stau înscrise atîtea nedreptăți, e o carte larg deschisă, la îndemîna tuturor, numai să ai curajul s-o citești. Dar ce, cit, de unde și pînă unde este omul, reprezintă o întrebare metafizică pe care de-alungul secolelor și-au pus-o rînd pe rînd întemeietorii de religii, cugețătorii, marii scriitori. Un sofist grec, de pildă, spunea mîncînd măsline: omul e măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt și a celor ce nu sunt. Părintele scolastic îl socotea un *zoon politikon*; un animal politic, și, cel puțin la noi, este, este! Un altul, asumîndu-și sincer condiția, mărturisea că, fiind om, după părerea lui, nimic din ceea ce-i omenesc nu-l este străin, — inclusiv ticăloșiile. Filozoful atenian destabilizator, amăgînd tineretul și osîndit să bea cucută, descoperise dimensiunea omenescă în auto-cunoaștere. Cunoaște-te pe tine însuși, mai întîi; deajuns, intrucît Omul e Cosmosul, așa cum opticianul evreu din Olanda avea să spună mai tirziu Dumnezeu sau Natura, *Deus sive Natura*... O măsurătoare, o evaluare grea și lungă întînsă în timp și încoronată de enunțul clasic al solitarului din Kö-

nigsberg — cerul instelat de deasupra și conștiința din noi...

PRIN anul trezeci-patruzeci, o altă formulă circula în Europa, sprijinită de apariția unui roman: **condiția umană**. Despre aceasta se putea discuta mai lesne, avînd o coloratură politică. **Condiția** este un termen concret, activ și adeseori dramatic. Pe cînd **dimensiunea**... În ea începe nu numai existența, dar și esența. Esența, desigur, care nu-l specialitatea unor dregători cu afacerile străine, chiar dacă în particular domniile lor ar fi niște umaniști străluciți, profesia obligîndu-i să judece altfel lumea. Dar să vedeți ce se întîmplă... Prin aceeași an trezeci-patruzeci și pînă ceva mai încolo, cit a fost obsedat continentul nostru de **condiția umană**, nici unei reuniuni de astfel de demnitari din epocă nu i-ar fi trecut prin minte să discute acest subiect într-un cadru oficial. Li s-ar fi părut o prezumție; și ar fi fost o prezumție; un amestec într-o chestiune ce-i depășea, neavînd nici competența, nici mijloacele adecvate... Să fi existat, pe vremea aceea, mai mult respect pentru cunoaștere? Pentru filozofie? Să-i fi oprit bunul simț, o arume sfială, de soi, față de întrebările fundamentale ale spiritului?... Apele democrației revărsate pe glob, — turburi ca la orice început, — riscă să șteargă hotarele firești sau să extîndă abuziv competențele.

POLITIZAREA maniacală a cunoașterii, cu toate consecințele ei de-

zastruoașe pînă și în tehnică și industrie, — orgoliul statelor totalitariste, — a dus la năruirea acestora. Se politiza divinalul și se diviniza politicul. Deprimere ce n-a dispărut și care, ca praful unei construcții demolate, pătrunde încă în noi prin toți porții. Nu știm dacă distînși domni Baker, Genscher, Hurd, Dumas și ceilalți, pentru care avem toată stima, și care la Moscova li luau omului măsura, și-au amintit că acolo o foarte lungă perioadă de timp omul fusese cel mai prețios capital și că întemeietorul realismului socialist în literatură exclama **Omul, ce măreț sună acest cuvînt!** Nici o retorică din lume, vorbind despre om, n-a reușit să distrugă leț și cu toată eficiența propriului ei subiect. Dar, cînd se vorbește insistînd despre om, nu ștu cum, ceva nu-i în regulă, ceva lipsește, ceva se maschează... Dar dacă impunătorii domni Baker, Genscher, Hurd, Dumas și ceilalți vor fi uitat de omul socotit **capital**, doar, — deși cel mai de preț — sau de exclamația lui Gorki, ca oameni de cultură nu se poate să nu-și fi adus aminte de **Poseđații** lui Dostolevski, intrînd și ei în dimensiunea umană, cel mai fascinant roman politic din literatură universală și care a anticipat tot ceea ce domniile lor la Moscova se străduiau să repare. Sper că excelențele lor, discutînd despre porțiile omului, s-au gîndit o clipă și la Verhovenski, tinărul revoluționar care spunea că secretul puterii e să-i faci pe toți să se suspecteze între ei și că, odată ajunși la putere, vor trebui să comită o crimă memorabilă, spre a deveni nemuritori, dar nu orice fel de crimă, ci una despre care să se vorbească o mie de ani. Și mia de ani a și început...

POATE că la un colocvîu de o asemenea anvergură ar fi fost nimerit să fie invitați și oameni de știință, filozofi, sociologi, șefi ai culețelor religioase, creștini, musulmani, budiști, brahmani, tibetani, scriitori, dacă s-ar mai fi găsit loc. Dar cum să extragi din atîtea particularități generalul, — lumea întii, a doua, a treia, a patra, poate, albă, negri, galbeni, fiecare cu felul ei de a privi omul și de a funda cultura și civilizația. Să impunem, ca dimensiune umană, viziunea creștină europeană?... China și India, care vor alcătui în primul secol al milenului următor jumătatea planetei, ca populație, ies din această generalizare?...

În ce ne privește pe noi, creștinii, istoria noastră începe cu o excludere. Cînd omul, încălcînd interdicția de a gusta din pomul cunoașterii, a fost condamnat, izgonit din rai, făcînd din această sfidare destinul său prodigios: contractul încheiat cu marele antreprenor, Diavolul, care îl învăță pe osîndit tehnica, spre a-și cîștiga piinea muncind, după însăși porunca Izgonitorului.

Și-astfel, adăugînd lacrimi, singe, sudoare în substanța divină din care fusese plămădit, omul a creat societățile hiperdezvoltate. Alături de colibe Africii, de bordeiele Chinei, de paturile desenate pe trotuar ale Indiei!...

Care om? Și care dimensiune? Si, mai ales, care este dimensiunea ade-

Constantin Țoiu

Amintiri despre vremuri mai pure

ESTE foarte greu, dacă nu de-a dreptul imposibil, să citești memoriile lui Ion Ioanid detășat, analitic, ca un critic literar. (Judicând după cronica literară publicată în numărul din 16 mai 1991 al revistei noastre, nici Nicolae Manolescu, cunoscut pentru siguranța cu care își stăpânește reacțiile, nu a reușit să rămână complet impasibil.) Lectura îți răscolește sufletul și te face să simți cele mai neașteptate impulsuri. Îți vine, de pildă, să îți primul tren spre München, să-l cauți ca un disperat pe autor și, găsimdu-l, să-l siringi în brațe fără să-și spuie vreun cuvânt. Sau îți vine să te duci la Eugen Florescu, redactorul-șef al unei publicații mizerabile care susține în prezent o campanie împotriva foștilor deținuți politici, și să-i faci ceea ce i-a făcut Stavroghin lui Gaganov: în romanul *Demonii* al lui Dostoievski: să-l apuci de nas cu două degete și să-l tragi astfel după tine în văzul lumii.

Se cunoaște în linii mari istoria acestor memorii, dar pentru cititorii care nu sînt la curent o recapitulăm. La vârsta de douăzeci și trei de ani, în 1949, Ion Ioanid este arestat și anchetat timp de opt zile de Securitate, pentru vina de a fi „organizat” dactilografierea unui text pe care un prieten al său urma să-l trimită clandestin în Occident. Deși este torturat cu bestialitate, tânărul uită repede episodul și, vreme de trei ani, trăiește fără griji în București, unde este stabilit și mama sa. (Tatăl, un cunoscut și respectat om politic, proprietarul unor întinse pămînturi la Ilovăț, în județul Mehedinți, murise în 1940.) În 1952, Ion Ioanid este arestat din nou, pe neașteptate, pentru aceeași vină și — după un simulacru de proces — condamnat la douăzeci de ani de muncă silnică. Petrece în total douăsprezece ani în închisorile comuniste din România, pentru că în 1964 — odată cu alți deținuți politici grațiați de guvernul de la București sub presiunea opiniei publice internaționale — este eliberat. De-a lungul celor douăsprezece ani de calvar a trecut prin numeroase penitenciare și lagăre — Văcărești, Jilava, Pitești, Cavnic, Oradea, Aiud etc. — iar la un moment dat, în 1953, a și evadat și a fost liber timp de o sută de zile, pînă cînd l-a capturat din nou Securitatea. În 1969 cere și obține azil politic în R.F.G., unde este angajat la postul de radio „Europa Liberă”. Vocea sa clară și melodioasă, cu inflexiuni ironice, specializată în lectura știrilor, este binecunoscută de ascultătorii acestui post de radio. La îndemnul cunoscuților săi, Ion Ioanid își scrie de mai mulți ani memoriile de fost deținut politic (dactilograma depășește pînă în prezent două mii de pagini). Auzind de existența lor, Georgeta Dimisianu, eminent editor, cunoscută pentru curajul și consecvența cu care s-a opus aberantei politici culturale promovate de regimul comunist, a luat inițiativa publicării lor în mai multe volume, la Editura Albatros, unde este în momentul de față redactor-șef. Primul volum a apărut la începutul acestui an și a fost o revelație. Al doilea, la fel de impresionant, se află de puțină vreme în librării. Volumele, de formă mare, însușmează peste 1.500 de pagini dactilografiate și poartă titlul — dat de editor cu asentimentul autorului — *Inchisoarea noastră cea de toate zilele*.

Dacă ar fi existat și un subtitlu, acesta ar fi putut fi *Doisprezece ani din viața lui Ivan Denisovici* sau *Raportul lui Ion Ioanid către El Greco* sau *O sută de romane posibile despre închisorile comuniste din România*.

Ar fi putut fi *Doisprezece ani din viața lui Ivan Denisovici* pentru că, asemenea lui Soljenitin, autorul roman descrie minunios viața din închisoare, cu deosebirea că, în loc să se limiteze la un eșantion,

trece în revistă toate zilele trăite în detenție. Memoria sa este prodigioasă, uimitoră și totuși omenească. Nu funcționează ca un computer, are și lacune, dar tocmai de aceea conferă reconstrucții un profund dramatism. În volumul I (referitor la anii 1949 și 1952—1954) există de exemplu o listă de 162 de deținuți cunoscuți în lagărul de la Cavnic, iar în volumul II (transacra: perioada 1953—1955) — o altă listă, cuprinzînd 277 de prizonieri din închisoarea de la Pitești. Pe aceste liste sînt menționate numele celor închiși, date biografice despre ei, gesturi (nobile sau regretabile) pe care le-au făcut în închisoare, informații referitoare la modul cum și-au găsit moartea sau cum au reușit să supraviețuiască etc. Despre unii tovarăși ai săi de suferință Ion Ioanid își aduce aminte foarte multe, despre alții — doar citeva atitudini sau replici, iar unora numai numele. Drept urmare, listele te fac să te gîndești la un registru cu toate rubricile completate minuțios, din care ansă, la un moment dat, umezeala a șters parțial cuvintele scrise cu cerneală. Avem de fapt o imagine a acțiunii devastatoare a timpului asupra unei memorii ieșite din comun. Această memorie constituie ea însăși o formă eroică de opoziție față de regimul comunist, care nu urmărește altceva decît să-l facă pe oameni să uite ce-au fost, să uite în ultimă instanță însuși faptul că au fost oameni, ca să-i poată transforma într-o populație informă, amorală. Dacă ar fi știut ce bine înțelege și cu ce precizie ține minte Ion Ioanid tot ce se întîmplă în jurul lui, gardienii l-ar fi considerat, fără îndoială, extrem de periculos, de parcă l-ar fi descoperit la percheziție un aparat de fotografiat, și ar fi avut grijă să-l lichideze pe inoportunul martor. Din fericire, privirea sa nu se deosebea prea mult de a celorlalți, decilul înregistrării fiecărei scene nu se auzea și, pînă la urmă, martorul a rămas în viață.

Nu numai personajele s-au păstrat astfel în memoria lui Ion Ioanid, ci și zilele petrecute în detenție, aproape toate cele peste patru mii de zile, în ordine cronologică. Ca și în cazul oamenilor evocați, unele zile sînt reconstituite amănunțit, altele amintite în treacăt, iar altele se contopesc într-un fel de timp aluvionar, indistinct. Totuși, și în această privință, memoria autorului se dovedește uimitoare. Sute și sute de intervale de cite douăzeci și patru de ore sînt pur și simplu recuperate din trecutul obscur și aduse în plină lumină, în prezentul etern al literaturii. Asistăm la scene care ne cutremură. Îi vedem pe deținuți — oameni din elita societății românești — plimbîndu-se de dimineața pînă seara în celule la fel de mici ca și cuștile dintr-o grădină zoologică sau dormind pe pardoseala de piatră umedă și rece, slabi, bolnavi, cu fruntea nemișcîtată de nici o mină. Îi vedem pe aceiași deținuți torturați cu sălbăticie de către oameni inferiori lor din punct de vedere intelectual și moral. Luăm parte la momente de impresionantă solidaritate umană, împotriva căreia nu pot sta nici zidurile groase de piatră, străbătute de semnale prin care prizonierii își trimit mesaje. Urmărim cu inima strînsă adevărate dueluri psihologice între oamenii de caracter și cei tentați să-l trădeze, din dorința de a obține unele avantaje. Îi însoțim nevăzuți, ca și cum am face parte din familiile lor, pe cei duși în fața plutoanelor de execuție. Nici una din evocările vieții din închisorile comuniste din cele care s-au tipărit pînă acum la noi sau în alte țări nu dovedește această forță de cuprindere a infernului în totalitatea sa. *O zi din viața lui Ivan Denisovici* are, poate, mai mare expresivitate artistică, dîndu-ne impresia că ne aflăm, pentru o zi, în lagărul stalinist, că îl îndrăgim pe erou și că apoi îl abandonăm pentru totdeauna, ceea ce ne însușă pînă la urmă și un vag sentiment de culpabilitate. În *Inchisoarea noastră cea de toate zilele* se întîmplă însă altfel, efectul literar nu este căutat niciodată,

dar pînă la urmă acumularea de situații reale ne copleșește și ne creează senzația că tot ceea ce citim reprezintă **proprile noastre amintiri**. De altfel, cartea ne face să înțelegem că și în afara închisorilor am trăit ca ființe captivate, cu mențiunea că regimul de detenție era mai diluat. Aceasta înseamnă că suferințele la care eram supuși erau mai ușoare, mai suportabile, dar și că actele de împotrivire aveau o mai mică încălcătură de eroism. În lumea închisorilor evocată de Ion Ioanid, cruzimii și josniciei călăilor li se opuneau, printr-un fel de polarizare, gesturi de o admirabilă frumusețe morală făcute de deținuți. Drept urmare, în mod paradoxal, după încheierea lecturii, rămînem cu un fel de nostalgie a... închisorii. Iată sentimentul definit de autorul însuși: „Abia acum intrasem în pușcăria cea adevărată și începeam s-o înțeleg bucurîndu-mă de acea căldură comună, care te făcea să te simți mai sigur, mai apărat și mai tare. Unii, cu toate că au stat și ei ani de zile în pușcărie, n-au înțeles-o așa. Pentru mine a fost ca o revelație și cred că de aceea toți cei care au reușit să treacă acest prag au mers mai ușor mai departe. Iar azi, în libertate, cînd întîlnesc cite un fost pușcăriș, pe care nu l-am cunoscut și-mi vorbește cu drag de închisoare, știu imediat că e unul de-ai noștri, care a înțeles la fel. Care a înțeles că închisoarea n-a fost nici căldura, nici gardienii, nici tratamentul, ci pușcărișii. Cel care au parvenit să facă abstracție de cele mai concrete lucruri cu care a vrut să-i încojoare regimul (grădini, ziduri, foame, frig, suferințe de tot felul și chiar moartea). Cei care în închisoare au fost mai liberi decît afară.”

SPUNEM că un subtitlu ar fi putut fi *Raportul lui Ion Ioanid către El Greco*, gîndindu-ne la celebra carte a lui Kazantzakis. Este vorba de același Ion, care nu are nimic din vebemența unui act vindicativ sau din insistența unei lamentații și care ne face, într-adevăr, să ne imaginăm stîlul unui raport către o instanță supremă (Dumnezeu sau istoria sau conștiința umanității). Ion Ioanid scrie pentru a fi de folos celor care se vor stădui cîndva să înțeleagă ce s-a întîmplat în România după război. Își estompează pînă la minimum subiectivismul și încearcă să descrie complet tot ce a trăit, prezentîndu-se pe sine ca pe unul dintre personajele secundare. Nu are cultul eului, nu găsește o voluptate vicioasă în retrăirea propriei sale vieți. Dacă totuși se referă de multe ori la sine este numai pentru că experiența făcută de el însuși o cunoaște cel mai bine. Procedează cu generozitatea discretă cu care unii oameni își lasă corpul, prin testament, unor facultăți de medicină, pentru a contribui la progresul științei.

Bineînțeles că pînă la urmă tocmai această atitudine rațională, modestă, cooperantă îl transformă într-un personaj de neuitat. Fiind închis de tînăr, Ion Ioanid se formează în închisoare. Asistăm la diferite etape ale maturizării sale; dintr-un tînăr care ia viața ușor se transformă pînă la urmă într-un bărbat responsabil. Anticomunismul este la el inițial un tip de sensibilitate și abia pe parcurs devine o ideologie.

Tonul „alb”, despre care s-a mai vorbit, are, ca să ne exprimăm astfel, o anumită nuanță: exprimă o disciplină interioră, o capacitate de depășire a oricărei vanități și nu un obiectivism dus pînă la cinism sau o pedanterie maniacală. Ca dovadă, relatarea se „colorează” adeseori de o undă de tandrețe sau chiar umor.

În sfîrșit, am arătat că memoriile ar fi putut avea și subtitlul *O sută de romane posibile despre închisorile comuniste din România* luînd în considerare numeroasele — practic, inepuizabilele — sugestii literare pe care le cuprind volumele apă-

rute pînă acum. Un roman de mare forță epică inclus în primul volum îl reprezintă, bineînțeles, povestea evadării și a celor trei luni și ceva trăite în libertate, în București cuprins de animația grotescă a pregătirilor pentru Festivalul Internațional al Tineretului și, apoi, pe un șantier de construcții din provincie. Istoria lui Papillon, exclusiv picarescă și exotică, pare o istorie de bilci pe lingă aceea a evadaților din mina de la Cavnic, oameni adevărați, cu conștiință, implicați într-o aventură care îl face să înțeleagă, poate pentru prima dată în viață, propria lor țară. Numeroase alte subiecte de roman pot fi găsite, însă, și în volumul doi. Povestea ceasului, pe care tînărul deținut încearcă prin toate mijloacele, expunîndu-se unor pedepse drastice, să-l păstreze în magazia închisorii de la Aiud, pentru ca nu cumva, expediția de gardieni prin poșta mamei lui, să-i creeze acesteia impresia că i-a murit fiul, reprezintă un asemenea subiect. La fel ar putea fi luate în discuție cronica războiului psihologic dintre deținuți și Ducu Ciocălțeu — omul ezitant care sfîrșește prin a-și trăda tovarășii de detenție —, episodul apariției miraculoase, în curtea închisorii, printr-dalele din pavaj, a unei plante de pătlăgică roșie, pe care pușcărișii o așteaptă cu dragoste și răbdare să crească, să înflorească și să rodească, biografia lui Ion Bogdan, care, deși fiu al unui comunist, ajunge să înțeleagă pe cont propriu că trebuie să lupte împotriva comunismului, iar cînd este condamnat la moarte refuză cu îndrîjire să fie salvat prin relațiile tatălui său, relatarea despre ciorile din preajma închisorii care, disprețuite și alungate de toată lumea, își găsesc refugiu în lumea pușcărișilor și așa mai departe. Materia epică dintr-o sută de romane scrise de autori inventivi, dar lipsiți de experiență existențială, nu echivalează nici pe departe cu materia epică din aceste memorii scrise fără veleități literare.

FĂRĂ veleități literare, dar cu un evident, indiscuțabil talent de scriitor. În România, se pare, un milion și două sute de mii de oameni au fost închiși din motive politice în cei patruzeci și cinci de ani de guvernare comunistă, pedepsele lor însumînd aproximativ douăzeci de milioane de ani de detenție și de muncă silnică. Din tot acest ocean de suferință, Ion Ioanid reușește, tocmai datorită talentului său, să extragă esențialul. El povestește într-adevăr totul, însă prin aceasta trebuie să înțelegem tot ce merită povestit. Monotonia exasperantă a vieții de închisoare nu-și face niciodată loc în paginile cărții. În ritualul chinului și umilinței, repetat zi de zi, Ion Ioanid caută de fiecare dată ceea ce este inedit și semnificativ, astfel încît „raportul” său, prezentat nouă ca unei instanțe supreme, ne menține mereu treaz interesul și ne creează chiar o stare de surescitare. Citim cu febrilitate frază după frază și întoarcem paginile nerăbdători, vrînd să mergem pînă la capăt cu inițierea noastră, să bem pînă la fund paharul amărăciunii din care au fost obligați să bea cei mai buni, mai inteligenți și mai frumoși oameni ai acestei țări.

Vocea unui personaj politic de azi, provenit din rîndurile cadrelor de nădejde ale P.C.R., a putut fi auzită nu demult afirmînd că foștii deținuți politici care au organizat un miting neautorizat în Piața Universității trebuie trasi la răspundere. N-ar fi exclus să se și întîmple așa. Și într-un fel, ar fi și bine să se întîmple. Pentru că prea este mare confuzia în care trăim. Pentru că ni se par mult mai pure vremurile evocate de Ion Ioanid, vremuri în care oamenii superiori stăteau cu toții la un loc, în închisori, iar ticăloșii îi păzeau.

Alex. Ștefănescu

1854. Un urs împiedicat

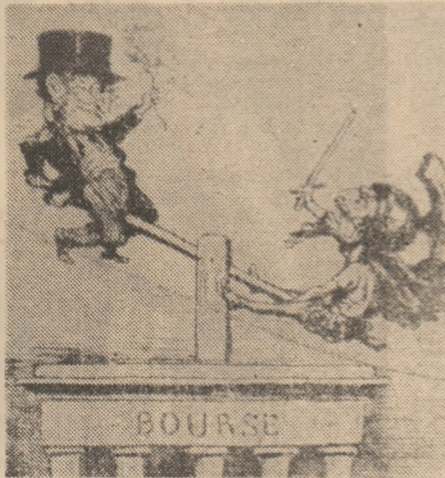
Leninism și stalinism

O EXCEPȚIE atrage după sine, de regulă, alta, sau altele. Așa se face că, după ce în antepenultima mea cronică am comentat o traducere după o vestită carte a lui Gustave Le Bon, azi îmi propun să discut despre alte două cărți traduse. De astă dată din rusește. Dar, îndrăznesc o argumentație pro domo, o traducere bine făcută, însoțită de aparat critic adecvat, nu e și ea o ediție? De ce așa face discriminări în zona mea de observație? Mai ales că de demult, de când sînt cronicar, rar îmi pot îngădui lecturi de delectare. Timpul îmi este măsurat cu zgîrcenie avară și o carte, odată citită (de obicei cu adnotări scrupuloase), simt nevoia să o comentez. Cu atît mai mult că, se va vedea, cărțile despre care scriu astăzi sînt de cel mai acut interes. E vorba de cartea lui Vasili Grossman **Panta Rhei** și de aceea a lui Roy Medvedev, **Despre Stalin și stalinism**. Amîndouă discută despre fenomenul bolșevic, cu atrocitățile îngrozitoare, similare numai celor făcute de hitlerism, adică despre antidemocratism și dictatură. Dar, cu registre, în scriitură, total diferite. Grossman e un scriitor, mare artist, și Medvedev un istoriograf. Citindu-le în succesiune imediată, mi-am dat seama de superioritatea registrului ficționar față de cel strict documentar-istoric. Și asta într-o vreme cînd, nu numai la noi, atenția publicului pare să fie cucerită de documentar în dauna literaturii. Iată că într-un caz esteticul domină copleșitor documentul. Ba pătrunde mai adînc în esența fenomenului, dezvăluindu-i sensuri pe care istoricul le ocolește sau nu le consideră importante. Concrețetea destinului unor oameni care au trăit în crunte suferințe, în compromisuri decente sau hide iadul stalinist e mai productivă, mai zguduitoare decît analiza globală a acelorași fenomene. Ei, cu o vestită vorbă a lui Lovinescu, răzburanarea literaturii asupra politicii (de astă dată asupra istoriografiei politice). Poate că, mă grăbesc să adaug, decalajul se datorează și unghiului, vădit diferit, în analiza celor doi autori. Medvedev e preocupat să studieze ororile stalinismului, considerînd că acesta s-a abătut de la leninism, denaturîndu-l prin abuz și opresiunea discreționară a unei strategii politice ticăloase. Grossman, cu luciditatea artistului, forează mai profund (chiar dacă, mi se pare, nu pînă la capăt), relevînd că ororile și omuciderile în masă au drept cauză primară nu numai ideologia intolerantă a lui Lenin, dar și că Lenin a fost expresia milenarilor tradiții de nelibertate rusească, al sufletului de rob al mistice slave. Așadar, Lenin și nu Stalin e la izvorul răului. Acesta din urmă — cu setea lui de putere de despot crud asiatic — n-a făcut decît să desăvîrșească teoremele ideologice ale lui Lenin.

Ivan Grigorievici — eroul povestirii lui Grossman —, tînar excepțional dotat dar fire dreaptă și neconformistă — a fost arestat, student, pentru că a comentat critic predicțiile de la cursuri. Arestat, a petrecut 30 (treizeci) de ani de închisori și lagăre, eliberat fiind, în tot acest amar de vreme, un singur an. A cunoscut în universul concentraționar omul așa cum e, indiferent dacă era deținut politic sau de drept comun. Cînd a scăpat, după moartea lui Stalin, era un om bătrîn, cărunt, zbîrcit, aspru, auster, păstrîndu-și omenia. Întrebarea care îl chinuie este „cine e vinovat, cine va răspunde?” E vinovat cel ce la interogatorii a vorbit nenorocind alți oameni, sau cel ce n-a ajuns să fie interogat? Sînt vinovați turnătorii (scriitorul înfățișează patru categorii, tipologii, de turnători) sau opresorii care dictau arestările și execuțiile. Vărul său, Nikolai Andreievici, om de știință, a fost un decent acomodant. N-a fost membru de partid, dar și-a dat obolul ticăloșiei. A luat cuvîntul la mitingurile care cereau condamnarea lui Buharin, a beneficiat, fără să o vrea, de licențierile colegilor evrei, în timpul campaniei

antisemite din ultimii ani ai domniei lui Stalin, ajungînd să urce treptele ierarhice într-un institut academic, devenind chiar conducător științific. N-a fost printre zeloși sau fanatici, n-a acceptat antisemitismul oficial, a continuat să întrețină relații cu colegii concediați, n-a întors spatele soțiilor celor zvîrliți în lagăre. A fost, cum spuneam, un acomodant decent. Dar după destalinizare, cînd supraviețuitorii incarcerațiilor au revenit în ceea ce mai era considerat libertate, respectabilul om de știință în ale biologiei se întreba, torturat, dacă nu e și el vinovat. Și conchidea că nu este, știind bine că alții au făcut efectiv ticăloșii. Întîlnirea cu vărul său Ivan, pe care îl primește în casa lui, confortabilă (în timpul lungii detenții a acestuia cînd primea, arareori, o scrisoare, punea o matusă să-i răspundă), e o coliziune. Se descoperă doi străini care și-au trăit viața la antipoli. Și, de aceea, cînd Ivan anunță că nu poate înnopta la el (a preferat sala de așteptare a unei gări), îl înțelege. Acesta își esuță un loc umil de lăcătuș la o cooperativă de invalizi într-un oraș pierdut de provincie, contemplă înțelept moravurile și corupția, meditănd la cauze. Destinul i-a fost potrivit de la început și nici că se putea ca acum să-l scape din laț. Așa se face că intra în ordinul normalității ca femeia de care se apropiase (o bucătăreasă fostă președintă de colhoz) să se îmbolnăvească de cancer. Rămîne, firesc, singur cu durerea, întrebările și răspunsurile lui tulburătoare. E un iremediabil înfrînt al unui mecanism ale cărui resorturi, după ce l-au distrus, a ajuns — crede el — să-l descifreze. Prin el și alte personaje, Grossman judecă nu o stare ci o maladie gravă a umanității. În modalitatea înfățișării acestei diagnoze se află superioritatea cărții lui Grossman asupra celei a lui Medvedev. Medvedev descrie eroarea gravă a deschierării și a cumpănirii foamei (din 1930—1932). Grossman înserează în carte un capitol în care Anna Sergeevna, anonima bucătăreasă, reconstituie amintirea ei despre același fenomen. Și halucinantă ei poveste despre satul ucrainean în care oamenii au murit, treptat, toți de foame pentru că li s-a rechiziționat ultimul bob de grîu e mai vie, mai autentică decît similarul capitol din cartea lui Medvedev, deși istoricul, analizînd generalitatea fenomenului, comunică, rece, cifra totală a victimelor, care variază între cinci și opt milioane de ființe omenești. Și nu tot așa se petrec lucrurile comparînd destinul — cu năucitoare valoare exponențială — a lui Ivan, încatenatul timp de trei decenii, cu lungile înșiriri de „comploturi”, arestări, execuții sau deportări din cartea lui Medvedev?

IN FINALUL ambelor cărți aflăm capitole care urmăresc să explice cauzalitatea acestui monstruos fenomen. Capitolul lui Medvedev e chiar intitulat „Condițiile care i-au facilitat lui Stalin uzurparea puterii”. În nvela lui Grossman e inserată o amplă, pătrunzătoare analiză a aceluiași fenomen. Medvedev scrie: „La conducerea țării, Stalin i-a succedat lui Lenin. Așa e. Dar el n-a îmbogățit ci mai degrabă a irosit moștenirea politică pe care a primit-o. Și noi nu putem, nu avem dreptul să considerăm stalinismul ca decurgînd din

1866. Noul joc de societate — leagănul politic

leninism, să-l identificăm cu marxismul sau cu socialismul... Acum știu că, dacă nu e îmbinat cu democrația autentică, socialismul nu poate oferi garanții împotriva fărâdelegilor și a crimelor”. Voi reveni asupra acestei aprecieri idilice. Grossman, în meditația eroului, care e un eseu filosofic de etnopsihologie, socoate că răul provine, într-un fel, de la Lenin cu a sa poftă de putere și predispoziție spre tratarea disprețuitoare a adversarului de idei. Dar cauza ar fi mult mai adîncă. Lenin este, el însuși, cum am relatat mai înainte, o consecință a unei stări psihologice generalizate. „Caracterul lui Lenin trebuie corelat mai întîi cu mitul caracterului național rus, iar apoi cu destinul, cu specificul istoriei rusești”. „Dezvoltarea rusească a dat la iveală strania ei esență — ea a devenit dezvoltarea nelibertății”. În disputa multisculară dintre Occident-Orient a învins, mereu, cel din urmă termen. „Intoleranța și dirzenia lui Lenin, inflexibilitatea leninistă față de eterodox și disprețul pentru libertate, fanatismul credinței leniniste, cruzimea față de dușmani, toate elementele care determinaseră victoria cauzei leniniste s-au născut și forjat în adîncurile milenarelor vieți rusești de iobăgie, de nelibertate rusească. Tocmai de aceea victoria lui Lenin a servit nelibertății”. „E timpul ca prorocii Rusiei să înțeleagă că numai robia milenară a fost cea care a creat mistica sufletului rus”. Nu mă angajez în analiza acestor meditații de etnopsihologie, totdeauna controversabile. Ele au adus nu autorului (care a murit în 1964) ci, cum ne previne Ion Ianoși, revistei **Oktiabr** care a publicat, în 1989, povestirea, mari necazuri întrucît ar fi — s-a spus — rusefobă. Forțele retrograde nu dezarmează nici acum, folosind de astă dată, ca argument, mîndria naționalistă a velicorșilor.

Negreșit, adevăr mult există în aceste amare meditații ale eroului lui V. Grossman. Dar dacă totul se reduce la o cauzalitate etnopsihologică atunci nimic bun nu e de sperat în această parte a Europei, progresul fiind practic interzis. Chestiunea este, cred, mai complicată și învățul democrației trebuie luat în calcul. Dar, incontestabil, Lenin, leninismul, Stalin și stalinismul n-ar fi putut prinde teren decît într-o țară înepătată, total lipsită de tradiția instituțiilor democratice, în care supunerea față de „statul țar” n-ar fi fost adînc însculată. Poate că Lenin e o expresie a spiritului nelibertății rusești. Dar e neîndoielnic că Medvedev n-are dreptate. Stalin nu a denaturat leninismul. S-a folosit de teoreme ale acestuia de-

1868. „Diavole!...”

venite axiome în Partidul Comunist al bolșevicilor. De la Lenin provin celebre axiome privind partidul unic și centralismul democratic, rolul conducător al partidului clasei muncitoare și dictatura proletariatului. Aceste principii sacrosancte, potrivnice pluripartidismului și libertății opiniei în partid sau (apoi) în stat, au fost elaborate încă în 1902—1903. Că ele erau profund antidemocratice este incontestabil, ele dînd apoi temei întregii istorii a bolșevismului, de la 1917 încoace. În cartea lui Stephen Cohen despre Buharin — pe care am citit-o acum vreo șase ani — se relatează cît de conștenați au rămas bolșevicii cînd l-au auzit pe Lenin, întors din emigrație, rostind, în celebrul discurs din gara finlandeză a Petersburgului, apelul la revoluție socialistă. Lor li se părea extraordinar faptul că țarismul opresor fusese doborît, că în țară se instituieră organisme democratice și că în fruntea guvernului era Kerenski. Dar lui Lenin îi trebuia revoluția socialistă. Și a luat puterea (deși n-avea elaborat nici un plan strategic privind dezvoltarea economică a țării), dizolvînd brutal parlamentul (în care nu bolșevicii ci eserii aveau majoritatea), adică esența regimului democratic. Acest dispreț pentru instituția democrației, a pluripartidismului e actul de naștere a Rusiei sovietice. Cu astfel de început nu se poate ajunge decît la ororile stalinismului. N-au dreptate acei care cred că de n-ar fi murit Lenin în 1924 și Stalin n-ar fi înhățat puterea în vîrtejul disputelor dintre fracțiuni, lucrurile s-ar fi desfășurat altfel în Rusia. Răul era bine și temeinic instalat în acest organism bolnav de o ideologie antidemocratică. Iar fără democrație libertatea e de neconceput. Un sistem social care anunță că voiește să făurească dreptatea și egalitatea socială pe temelii dictaturii (fie și de clasă) nu putea avea sorți de izbîndă. Social-democrații autentici au dezvăluit, încă în epocă, această enormă eroare. Kautski și-a fixat punctul de vedere în două scrieri celebre **Dictatura proletariatului** (1918) și **De la democrație la robia de stat** (1921). Gherea a respins, și el, în fond, într-un celebru interviu din 1920, revoluția bolșevică. Inutil. Bolșevicii și-au urmat calea care a dus la catastrofa nu numai imperiului sovietic dar, după al doilea război mondial, mai toată Europa de est. Astăzi, cînd asistăm la eșecul răsănorilor al acestei utopii negative, meditațiile lui Vasili Grossman sînt demne de toată atenția, chiar dacă, însoțindu-le, simțim nevoia adnotării lor corective.

Nu știu rusește și, deci, nu pot aprecia calitatea traducerii celor două cărți. E probabil că d-na Margareta Sipoș n-a trădat stilul lui Medvedev, transpunînd, în românește, limbajul de lemn al unui istoric care s-a ostenit, din anii șazeci, să dezvăluie adevăruri despre ororile stalinismului. Dnei Janina Ianoși i-a revenit o misiune mult mai delicată. A transmis, mișcător, emoția tulburătoare a unei scrieri de o mare forță artistică. Dacă d-na Sipoș n-a găsit util (nici ea, nici editura) să înzestreze cartea lui Medvedev cu un comentariu critic, dl. Ion Ianoși a așezat, la deschiderea cărții lui Grossman, o prezentare lămuritoare despre opera întregă a autorului și despre scrierea aceasta. Iar, cînd și cînd, în subsolul unor pagini, succinte note explicative. E tocmai ceea ce este necesar pentru informarea cititorului și e bine că dl. Ion Ianoși — bun cunoscător al literaturii rusești — o face competent, concis și revelator.

Vasili Grossman, **Panta Rhei**, în românește de Janina Ianoși. Prezentare, note de Ion Ianoși. Ed. Humanitas 1991. Roy Medvedev, **Despre Stalin și stalinism**. Traducere din limba rusă de Margareta Sipoș. Ed. Humanitas, 1991.

Norman MANEA

Fotografie de Ion Cucu

IN INFRUNTAREA dintre bine și rău, dintre adevăr și minciună, ca să folosim asemenea manicheiste, dar justificate delimitări, cum ar trebui să se comporte cei care se află de partea „pozitivă” a baricadei? Trebuie ei, în această neistovită infruntare, de obicei violentă, să-și ascundă ezitățile, erorile, cedările, pentru a nu se „expune” brutalelor arme de mistificare ale adversarului? Acceptând, astfel, (fie și cu scop nobil) rețușările oportune (fie și minore)? Sau — în numele onestității neabătute — să nu se simtă în nici un fel micșorați, atunci când adevărul îi arată într-o postură mai curind... „complexă”?

Eroismul omenesc, verosimilizat prin incertitudini și căderi și regenerări sau „eroismul” impecabil și ireal, în numele adevărului dar nu și în spiritul său?

Sînt întrebări retorice, firește, cărora nici nu intenționez să le dau vreun răspuns. Opțiunea fiecăruia, temperamentul, convingerile și pînă la urmă personalitatea fiecăruia dau răspunsul. Mi-am pus adesea aceste întrebări, în trecut, sub presiunea teribilă a minciunii oficializate și ubice. Mi le-am repus, uneori, după sfîrșitul dictaturii, citind rarele ziare și reviste românești care îmi parvin. Dar am fost șocat să confrunt, din nefericire, asemenea întrebări, citind perplexat, anume porțiuni din fragmentare amintiri ale lui Bujor Nedelcovici (Cum am scris AL DOILEA MESAGER, RL, 4 iulie 1991). Nu intenționez să emit vreo judecată globală asupra acestui text. Mă voi referi doar la ceea ce, direct sau indirect, mă implică. O fac pentru a restabili „adevărul integral”? Pentru a reveni la vreun certificat de bună purtare? Că doar la eroism n-aș putea să... De ce o fac? Pentru a contraria un fost amic care m-a contrariat? Pentru a-mi vedea, cumva, numele rețipărit în România, să stîrnesc stupeora atîtor cititori care habar nu au că o astfel de bizară împerechere de nume și prenume (că doar nu e pseudonim!) a apărut, totuși, cîndva, (de unde? cînd? cum?) la noi?

Nu, nicidecum. Doar pentru că sînt perfect conștient că nu este momentul cel mai potrivit pentru rectificări. Scrupulul exactității?... Retrospectiva trebuie să fie azi aproximativă și eroică, focalizînd pe marile idealuri și marile sacrificii și marile calități. Este de înțeles, în definitiv, această opțiune salubră și pragmatică. Recordul de oportuniști, deșinut pînă de curînd, este brusc înlocuit de recordul de eroi. A devenit oportun să fi erou!... Cum să mai cutezi a plictisi cu minore nedumeriri, cu mărunte controverse? Să te tulbure micile inexactități, omisiunile fine, rețușul neașteptat și naiv din tabăra binelui?

Nu, nu este momentul potrivit, sînt convins.

Mai puțin paradoxal decît pare, tocmai aceasta este, dintre toate, justificarea pe care aș îndrăzni s-o aleg pentru aceste rînduri.

„Nu este momentul”, asta era replica pe care în România ultimelor decenii am tot auzit-o, repetată pînă la demență. De ar fi trăit în vremea noastră (dar nu e oare vremea noastră și a lui, și vițaversa?) Caragiale ar fi introdus-o, cu siguranță, ca un leit-motiv, în vreuna din capodoperele sale. Ori de cîte ori ceva nu corespundea canonului

ideologic sau doar contravenea intereselor funcționarului de partid, funcționarului cultural sau oricărui cetățean cu funcție și salariu de „aprobator”, apăsătoare dar implacabilă formulă. Aminare și eschivă. Nu era un refuz net, vroia să pară, mai curînd, (sau chiar era) o echivocă mărturisire de neputință, dar și de vagă speranță, afișată sastiseală, evazivă complicitate etc., etc. Nu altfel erau, de fapt, relațiile ambigue și multilateral deformate în societatea zisă socialistă a României așa-zis independente sub tirania liderului din Scornicești.

Efectele pe lungă durată ale acestei inhibări nu dispar instantaneu, le resimțim chiar scriind aceste rînduri, deși România nu mai este în „anii lumină”, ci în chinuitoarea luptă cu moștenirea întunericului, iar semnele desinhibării sînt vizibile, peste tot, la dușmani și prieteni. Nu mi-aș fi permis, mărturisesc, asemenea extravaganțe, altădată, în tabăra oprimată a binelui. Nici dacă interlocutorul meu ar fi fost deja în exil iar eu încă în țară, cu atît mai mult dacă s-ar fi întimplat invers, dar nici dacă am fi fost ambii în exil sau în țară. Orice firească dezbatere devenea o capcană, de vreme ce putea fi oricînd răstălmăcită și folosită de autoritatea atotputernică. S-a schimbat, iată, ceva și în jur și în noi, dacă ne putem permite, azi, luxul unor astfel de imprudențe.

CUNOSC parțial trista aventură relatată de Bujor Nedelcovici, din ceea ce mi-a împărtășit, la vremea respectivă, autorul, din experiența mea și a altor scriitori și din felul în care am fost, pînă la urmă, obligat să mă implic în consecințele întîmplării.

La vremea cînd Bujor Nedelcovici se zbătea să-și publice romanul *Al doilea mesager*, eram acaparat eu însumi de dificultățile scrierii și apoi ale publicării *Plicului Negru*. Traumele pe care le-am acumulat în chinuitoarea aventură seamănă doar pe o primă porțiune cu ale sale, devreme ce, respins de cenzură și refăcut și iar respins și iar refăcut, romanul meu a apărut, totuși, cum a apărut, pînă la urmă. Experiența lui Bujor Nedelcovici a fost, așadar, de la un punct diferită de a mea și mai dramatică, desigur. Sufărînta sa — greu de rezumat într-o pagină de revistă — merită cunoscută și recunoscută, patologia totalitară compunîndu-și tabloul final din totalitatea secvențelor complementare sau contradictorii care i-au fost proprii.

La solicitarea autorului, am citit și eu manuscrisul romanului său și i-am comunicat, la vremea respectivă, opinia mea. Ne consideram amici, de nu și prieteni (o graniță pe care limba română o balansează cu eleganță și umor).

Eram, în acel timp, vecini de cartier și uneori ne și plimbam, seara, împreună. Teroarea în jur și în noi înșine creștea, disperarea creștea, era vizibilă pe chipurile noastre, ca și pe cele ale trecătorilor pe care îi înfil-neam.

Reîntoarcerea lui Bujor Nedelcovici de la Paris, în martie 1985, a fost și nu a fost o surpriză. O surpriză, pentru că era, ca noi toți, la capătul puterilor și pierduse speranța. O întoarcere resemnată, neputincioasă. Parțial previzibilă, totuși. Toți am fi vrut deja să evadăm, dar nici unul nu vroia, de fapt, să plece. Eram scriitori...

Reîntîlnirea noastră a fost deprimantă. Am fost șocat de paloarea și obosita sa desnaidejde. Transcriu dintr-o filă de jurnal, 3 martie 1985, miercuri: „Bujor e marcat. După cîteva clipe de la revedere are o izbucnire copilărească și sfîșietoare: «Li-

teratura m-a distrus! Mi-a luat ultimele bucurii, mi-a slăbit puterile. M-a făcut o cîrpă. Nu mai trăiesc, nu mai am nimic în mine... d-ai-a n-am avut curajul să rămîn acolo. Să dau cu bîdineaua, să spăl vitrine, la 50 ani, dar să încerc a trăi, din nou, cu adevărat. Se poate, să știi! Se poate chiar și scrie, după aia... Doar să-ți asumi riscul, singurătatea. Uite, am trecut la întoarcere printr-o țară în beznă. Pe drum se tirau doar căruțe. În martie, încă nu se permitea mașinilor particulare să circule. Doar eu, venit din străinătate eram pe șosea. Un loc care nu există, asta-i România! Și nici noi nu existăm, să știi! Cu toate cărțile noastre complicate, pe care nu le citește nimeni»“.

M-au urmărit multe zile cuvintele și chipul celui revenit în țară. Mă chinuam eu însumi, de ani de zile, ca și atîția alții, cu aceleași insolubile dileme. În aprilie 1985, cînd AL DOILEA MESAGER apărea la Paris, Bujor Nedelcovici avea toate motivele, într-adevăr, să-și spună: „Bomba a explodat! Acum o să culeg fructele miniei”. Vremurile erau dintre cele mai grele. Se atinsese, așa aveam impresia, capătul (dovedit, ulterior, fără capăt) al dezastrului. În textul din RL autorul rezumă etapele acestei culegeri a roadelor. Felul cum o face, omisiunile și inexactitățile (chiar dacă pot părea simple detalii), nu sînt mai puțin semnificative, cred, decît povestea însăși. Romancierul se referă și la ședințele de la conducerea Uniunii și la ședința biroului secției de proză (unde îmi menționează numele). Această ședință, ultima din serie, a avut loc la început de mai 1985. Nu am uitat-o. Nu o uit. M-a deprimat și tulburat teribil. Cu o zi înainte, fusesem chemat la președintele Uniunii, D. R. Popescu, care mi-a comunicat că, „în urma unei întîlniri amicale între Bujor Nedelcovici și biroul operativ al Uniunii, desfășurată, de ambele părți, extrem de cordial” (citez însemnarea din caietul meu), s-a decis, de comun acord, ca Bujor Nedelcovici să se retragă din funcția de secretar al secției de proză, funcție pe care s-o preia Radu Tudoran.

TINEAM să verific aceste afirmații. L-am întrebat pe Bujor Nedelcovici dacă așa stau lucrurile. El mi-a confirmat (cum spune caietul) că „se purtaseră, într-adevăr, foarte colegial și i-au sugerat

că e cea mai bună soluție de prevenție a altor măsuri”. Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Inutil să mai spun că n-a fost vorba de vreun „cum se exprimă, stupefiant, ca Bujor Nedelcovici. Agent al Securității care primește ordine de la superiorii săi în cazul celorlalți participanți la ședințele șefilor?! Asta eram?... N-aș fi putut să scriu despre „ordine” putea fi vorba în cazul celorlal

1835. A meritad într-adevăr să ne lăsam uciși...

proaspete: „Noi facem parte dintr-un club. Orice club se bazează pe o convenție, pe un cod. Dacă în clubul vinătorilor de crocodili, cineva vinează doi crocodili, în loc de unul, cit prevedea regulamentul, suportă rigorile”. La data aceea și în situația în care supraviețuiam, argumentarea mi s-a părut, mărturisesc, enormă. Știam că și C. Toiu și B. Nedelcovici fumau pipă, și eu mă alintam, uneori, cu o pipă, dar ceilalți nu erau fumători, emblema „clubului” (?) nostru nu prea o întrezăream, iar crocodilii, mde... În jurul nostru se vinău, mai curind, așa numitele „taci-muri”, picioare și gituri de găini, capete de porc, salam de soia sau alte minunății ale suprad dezvoltării la care ajunseseam. Așteptam să aud hohotul de ris al audienței. Nu, nu s-a auzit nimic. Am ris eu, cumva, sau măcar B. Nedelcovici? Poate, dar nu s-a auzit nimic, asta e sigur. Nici plîsul nu s-a auzit, deși ar fi fost, poate, încă mai nimerit.

PROZATORUL C. Toiu a expus apoi cazul, s-a referit la ședințele anterioare de la Uniune și la acordul la care ajunsese părțile, la umanismul președintelui Uniunii etc., etc. Bujor Nedelcovici scrie, referindu-se la cuvîntul colegului său de club C. Toiu, că nu înțelege de ce acesta i-a mulțumit lui Dumitru Radu Popescu. Motivele nu sînt chiar atât de greu de ghicit, totuși... Doar îmi confirmase chiar el „tratativele cordiale”, pentru „cea mai bună soluție de prevenire a altor măsuri”.

A face, retrospectiv, pe naivul, după ce ai acceptat „regula clubului”, mi se pare cel puțin frivol... Mai greu de înțeles ar fi în numele cui mulțumea C. Toiu, secretarul asociației scriitorilor din București și vicepreședinte al Uniunii. Doar nu în numele Partidului, din care și el și președintele Uniunii și secretarul secției de proză făceau parte!? În numele său „personal” cum se spunea pe atunci? În numele tuturilor, cum spunea cirmaciul, adică al „maseilor” (de scriitori) care ne aleseseră, pentru prima dată, democratic? În numele, cumva, al lui B. Nedelcovici însuși? În numele meu, în nici un caz. Așa că putem urmări, cu relativă obiectivitate, mesajul...

S-a cerut, apoi, ca vinovatul să-și expună poziția. Bujor Nedelcovici a susținut că nu a dus sau trimis vreun manuscris în străinătate, că a rescris, din memorie, cartea, la Paris, că regretă cele comise, că vrea să rămînă în literatura română etc., etc. Era, evident, o retorică de circumstanță, pentru a salva aparențele și a îndeplini formalitatea pe care o acceptase. Era, nu mai puțin, o jalnică scenetă. Nu pentru că mi s-ar fi părut, în vreun fel, importantă funcția la care renunța vorbitorul. Dimpotrivă, nu mi se părea deloc importantă, ba, în condițiile date, chiar incomodă și poate compromițătoare. Ceea ce mă deprimea, de-a dreptul, era jocul la care participam și la care cel abia întors de la Paris coopera cât se poate. Mentalitatea coloniei penitenciare în care locuiam îmi întreținea iluzia că după o carte publicată în Franța, ba, chiar cu „scandal”, sub protecția unui nume deja cunoscut și a vilvei internaționale ușor de aprins, colegul nostru și-ar putea permite mai mult, forțîndu-ne pe toți să ne permitem mai mult... O mentalitate de captiv de care mă rușinez, azi. Nu mi-aș mai îngădui să cer neapărat victimei „eroism” și „măreție”, chiar dacă nu mi-aș drămu admirația pentru rarele cazuri de acest fel.

Nu aș blama victima pentru situația umilitoare pe care o suportă, ci pe cei care o aduc în acea situație. Dar nici

n-aș spune că mă topec de dragul celor care își povestesc suferința cu acel amestec de revendicări și autocompașiune care să înalte, treptat, tonul, poate și subiectul, la măreția unui rol în care s-au tot imaginat, pînă la autotomisticare. (Să adaug, totuși, măcar în paranteză, că mi-e greu să înțeleg de ce o suferință reală, cum a fost cea a autorului cărții *Al doilea mesager*, are nevoie de astfel de penibile și păgubitoare cosmeticizări).

„M-am gîndit că, dacă Dostolevski a scris o carte în 28 zile o să pot scrie și eu una în 38”, a spus, la un moment, cu toată seriozitatea pe care i-o cerea scenariul, ba, aș zice, chiar un exces de convingere, romancierul. A repetat că regretă fapta și i-a asigurat pe cei prezenți că nu era vorba, în romanul cu pricina, de nimic dușmănos, nimic cu referire anume la realitatea noastră, ci la alienarea omului în lume etc., etc. Cunoșteam, desigur, cu toții, subterfugiul acestei retorici, îl știau și îl acceptau și oficialii care regizasera ședința, se pare. A urmat la cuvînt Partidul. A urmat la cuvînt tovarășul Croitoru, de la municipiul de partid.

El l-a întrebare pe autor dacă își dă seama („ca jurist”) de gravitatea faptei. Juristul Nedelcovici nu a răspuns la chestiune, dar și-a exprimat din nou regretul față de cele întimplate. Tovarășul Croitoru n-a insistat, a ținut doar să sublinieze că orice problemă se poate rezolva la noi, cartea ar fi apărut, în cele din urmă, astfel nu s-ar fi dat apă la moară celor care...

Să spun că mă sufocam, că mi-era greață de toți, și de regizorii bieteii concilierii și de victimă și de mine însumi? Da, pot s-o afirm, întimplarea mi s-a părut, atunci, una dintre cele mai „grețoase”, tocmai pentru că era aparent inofensivă și, de fapt, întrutotul semnificativă pentru milul în care viețuim.

Am și făcut, de altfel, o unică, ultimă încercare... În momentul cînd s-a trecut la vot, am cerut ca Bujor Nedelcovici să voteze primul. Voiam, încă o dată, confirmarea „acordului cordial” sau ruperea pactului, răsturnarea situației, ieșirea din mascaradă. Un moment important, îndrăznesc să cred, măcar pentru mine și pentru autorul memoria-listicii din RL, în care, ciudat, secvența este omisă. Prealabil, Bujor Nedelcovici a votat: pentru. Votul devenise, țineam eu să-mi liniștesc conștiința, cu totul formal. Un club, ce mai!... Uite că făceam parte din clubul în care nu prea îmi vedeam locul, să recunosc.

NU VREAU să-l acuz pe cel care a avut curajul să trimită și să publice romanul său în străinătate, de lașitate, dar nici n-aș putea să colorez eroic cumințenia sa, atât de oarecare, în împrejurarea

relată. Nici n-aș spune că n-am fi putut, în pofida comportării celui în cauză, să refuzăm a-l înlocui pe secretarul secției noastre și, în ciuda acordului său cu conducerea Uniunii, să ne încapăținăm a-l dori în post, demonstrîndu-ne astfel, cum atît de bine spune autorul, „demnitătea și solidaritatea”. N-a fost să fie... Și, de ce să n-o spun, lehamitea mă făcuse, în final, să cred că nici nu avea mare importanță, un fleac, comparat cu alte tragedii care deveneau, zilnic, sub ochii noștri, fleacuri.

Sînt dator să mă întreb dacă mi-am căutat doar un alibi, făcînd ciudata propunere ca amicul Bujor Nedelcovici să voteze primul. N-aș cuteza să resping cu totul asemenea truc al conștiinței. Sigur este că prea ușor l-am obținut pentru că deja exista, oricum... Chiar dacă nu mă ajuta deloc să uit ceea ce molatecă, cleioasă, sălcie, ambiguă, de care nici o apă nu izbutea să mă spele multă vreme. Și asta, pentru că, o repet, cu rușine, eroism așteptam de la eroul venit de la Paris! Da: laș, speram că, astfel, atunci, și noi vom... Cînd colo, clubul! Ca să vezi, tărășenie.

„Ce ar fi fost dacă ar fi refuzat să se supună ordinului primit?”, se întreabă, aparent candid, eroul întimplării. Și tot el dă, ca orice romancier omniscient, răspunsul: „N-ar fi pățit nimic și ar fi fost un gest de demnitate și solidaritate scriitoricească”. Așa e, bine zis! Ca un autor căruia i-a plăcut mai curind ipoteticul și interogația, aș continua, totuși, supozițiile. Ce s-ar fi întimplat dacă eroul ar fi înfruntat ordinul pe care lașii din jurul său îl îndeplineau? Ce s-ar fi întimplat dacă i-ar fi pus în dificultate, nu doar pe aceștia, ci chiar pe cei care dădeau ordine, negînd orice acord prealabil sau anulînd acordul dintr-un, să zicem, capriciu? Ce s-ar fi întimplat dacă ar fi discutat, înaintea ședinței, cu vreunul dintre participanții în care avea încredere (dacă o fi existat astfel de persoane) modul de a-i pune în încurcătură și pe cei care dădeau ordine și pe cei dispuși să le îndeplinească?

În sfîrșit, nu pot ocoli, bineînțeles, să mă întreb ce s-ar fi întimplat dacă aș fi fost singurul care m-aș fi opus, dacă mi-aș fi învins sastiseala și dezgustul și, de ce nu, comoditatea? Ce s-ar fi întimplat, afară de conservarea demnității și solidarității, deloc neglijabile, să recunoaștem, mai ales pentru cei ce stăpînesc cuvîntul, cum o arată și recentul text din RL. Oh, da, am fi putut face mai mult, mai repede, mai bine. Nu ne-am priceput și nu ne este îngăduit să luăm în deridere marile regrete și reproșuri. Statuile nu rid niciodată... titlul unui roman care suna ca un șlagăr. Mai să rizi, totuși.

Culmea, chiar rideam, atunci. Singur sau împreună cu proaspătul decapitat? „Am plecat și m-am îndreptat spre

casă, mergînd pe Calea Victoriei. Deodată, am început să rid singur”, scrie Bujor Nedelcovici. Am ieșit de la prea scurta ședință împreună, din cîte îmi amintesc. De rideam, fiecare, de unul singur, n-ar fi exclus să fi ris și împreună... Citesc fila de caiet: „După atmosfera destinată, de după bătălia care n-a fost să fie, oficialii, și nu doar ei, ar putea considera ședința un succes. Cine mai avea nevoie, în aceste zile agitate — cu premiul în R.F.G. al Francesei Banciu, cu Dorin Tudoran în greva foamei, cu Ion Gheorghe în «greva comunistă» la Luceafărul, cu atîția tineri scriitori cerînd primirea în Uniune — de încă un caz? Iar cel care chiar era nu avea deloc chef să fie. Că doar nu pentru asta, se pare, s-a întors, săracul. Doar că e greu de prevăzut cît o mai merge cu temporizarea, și cu d-ai-a și cu d-ai-a... Așa că ne îndreptăm, glumind, spre casă, sub soarele încins al unei moleșitoare zile de primăvară bucureșteană”.

Onestitatea colegului Bujor Nedelcovici n-a mers pînă la indelicatetea de a-mi reproșa vreodată comportarea din acel incident. Nici eu nu i-am mărturisit, recunosc, ce am simțit, atunci și apoi, în legătură cu deplorabilul episod. Mai ales că, ulterior, martirul s-a comportat cu unele călăilor săi la fel de cordial ca înainte. Ba, am și fost unul dintre foarte puținii invitați la seara festivă, cînd romancierul și-a sărbătorit, în apartamentul din Apollodor, a 50-a aniversare.

Dacă îmi amintesc bine, în afara criticilor literari invocați ca lectori ai romanului *Al doilea mesager* (N. Manolescu, Mircea Iorgulescu, Eugen Simion), doar eu și dizidentul Mihai Botez, aflat atunci în centrul de foc al presiunii polițiste a sistemului, am mai fost prezenți la plăcuta reuniune. O întrunire care aproape semăna cu o „întîlnire secretă”, ca să folosim terminologia memorialistului.

Poate că e mai bine așa, în definitiv, să ne confruntăm retrospectiv abia acum, în „happy end”. Căci publicarea romanului acum, în România, la Editura Eminescu condusă de criticul și profesorul Eugen Negrici, ca și coproducția cinematografică româno-franceză inspirată de roman, așa cum le anunță autorul, sînt, cum nu se întimplă prea des în istorie, un final fericit al suferinței.

Motive în plus, toate, ca să ne despărțim de trecut, cu onestitate, mă trezesc gîndind, imprudent.

Măcar să ne despărțim de trecut rîzînd, aș fi gata să-i propun colegului de la Paris, de nu mi-ar fi frică să mă creadă, cumva, marxist. De altfel, nu prea reușesc nici eu să rid prea des, gîndindu-mă la trecut. Contemplînd, însă, din depărtare, prezentul, nu pot să nu mă amuz, adesea.

New York, august 1991

Cultura era o baricadă împotriva

E.P.: Vă reîntinlesc, după atîta vreme, aici la München în momentul în care vă pregătiți să-l părăsiți. Cîți ani ați stat în acest oraș și, de fapt, ce ați făcut în tot acest timp, de cînd ați plecat din țară?

V.I.S.: Sint la München de nouă ani. Am sosit aici, avînd privilegiul unei burse Humboldt, care mi-a permis ca, timp de doi ani, să mă integrez în mediul universitar occidental. Bănuiesc că am reușit, de vreme ce, destul de repede, mi s-a propus un post de asistent la Institutul de Istoria Artei al Universității din München. L-am ocupat pînă acum doi ani, cînd, în urma susținerii doctoratului la Sorbona, am obținut libera docență, ceea ce mi-a permis să tin cursuri la diferite universități (Paris, Göttingen, Frankfurt). În fine, anul trecut, în urma unui concurs internațional, am fost numit profesor șef de catedră la Universitatea din Freiburg (Elveția), unde mi-am început, deja, activitatea.

E.P.: La Institutul din București țineți seminarii despre Renaștere, dar cărțile pe care le-ați publicat în țară cuprîdeau un arc de timp mai larg: Prerenăștere, Manierism, Baroc, secolul XX. Această varietate stîrnea chiar anumite suspiciuni. Pe ce s-a axat cercetarea dumneavoastră la München?

V.I.S.: În context occidental e greu să fii un om orchestrat. Există aici un morb al specializării. La Universitatea din München am avut, totuși, șansa să pot lucra într-un mediu din care au ieșit mari teoreticieni ai artei, cum ar fi Heinrich Wölfflin sau Hans Sedlmayr, cunoscuți prin modul exemplar în care au știut să combine stricta cercetare de istoria artei cu profunzimea teoretică și filozofică. Întîlnirea cu profesorul Hans Belting, actualul coordonator al Institutului, a fost benefică pentru mine, iar mediul Universității din München m-a stimulat, pe de-o parte, să-mi păstrez curiozitatea pentru epoci diferite, iar pe de altă parte, m-a „disciplinat” în mod evident, ceea ce nu-i deloc rău.

E.P.: N-aș putea spune că în țară erati un „indisciplinat”, dimpotrivă, tenacitatea studiului, rigurozitatea cercetării dumneavoastră erau proverbiale în Institutul din București.

V.I.S.: De la colegii mei germani am învățat temeinicia studiului, precum și modul de a aborda o temă și de-a o prezenta. Cercetătorul german e obișnuit să lucreze ani de zile la un subiect, pe care în cele din urmă îl epuizează. O astfel de lucrare rămîne, de obicei, de nedepășit. Mie mi-a rămas, se vede treaba, o fărîmă de „indisciplină”, de vreme ce am publicat studii despre Giacometti, Velázquez, Cetatea ideală, Mitul statuii la Flaubert, Murillo, Dogas... După cum vedeți, mi-am păstrat, totuși, pluralitatea de interese, despre care vorbeai mai înainte și în care nu văd nici un păcat. Ba chiar mai mult, trebuie să vă spun că una din legile nescrise ale universității germane nu permite unui tînăr cercetător să-și susțină o teză de liberă docență pe o temă intrudată cu cea a tezei de doctorat. Se încearcă, astfel, limitarea proliferării speciei de „Fachidiot” (idiot specialist).

E.P.: Cum vedeți, în cazul acesta, menirea istoricului de artă, acum, la sfîrșitul de secol XX?

V.I.S.: Mai persistă, încă, o optică desuț de naivă asupra istoriei artei ca disciplină. Pentru marele public istoria artei înseamnă „a vorbi frumos despre lucruri frumoase” idee cu totul falsă și cu aceasta n-am de gînd să polemizez. Pe de altă parte, există credința, destul de naivă și ea, dar înrădăcinată mai ales la specialiștii de școală veche, conform căreia doar o cercetare de inventariere arhivistică și de analiză filozofico-istorică a unui ar-

tist, a unui monument sau a unui fenomen are atributele „seriozității”.

E.P.: Și totuși, o astfel de metodă de cercetare prin „inventariere” a constituit baza primei dumneavoastră cărți publicate: Ucenicia lui Duccio di Buonisegna...

V.I.S.: N-aș vrea să mă înțelegi greșit. Eu nu neg importanța unui asemenea demers (pentru un tînăr cercetător, cred că este o fază absolut obligatorie de însușire a meseriei, și, după cum ați sesizat, eu însuși mi-am făcut „ucenicia” în acest fel, rezultatul ei fiind cartea pe care ați amintit-o), dar cred, totuși, că istoria artei nu se reduce la atît. Mai exact, vreau să spun că nu aceasta este istoria artei care mă interesează. Am ajuns într-o fază în care arhiva nu mai poate răspunde la toate întrebările noastre și în care adevăratul demers trebuie să fie unul interpretativ. Istoricii de artă au de-a face cu obiecte — numite opere de artă — în care nu s-au investit doar bani, muncă, talent, ci în care s-au intrupat sensuri. Dar nu toate sensurile sînt „acolo”, în operă, clare și definitive asemenea pietrei din care e făcută statuia, sau a pinzei pe care se așterne pictura. În această perspectivă, real istoricului de artă e cel al unui hermeneut, al unui descifrător de sensuri, iar lucrarea lui trebuie să fie una de creație și de interpretare. În același timp, demersul interpretativ nu este posibil fără a avea o viziune globală asupra istoriei spirituale și a locului pe care l-au avut imaginile în această istorie.

E.P.: Revin la întrebarea mea anterioară asupra cercetării dumneavoastră din aceste ani petrecuți în Occident. Intră ce ne-ați străduțit?

V.I.S.: Strădania mea nu a fost aceea de a fi un „specialist” în opera lui Duccio, Degas, Murillo sau Mondrian. Cu toate acestea sînt, totuși, la rîndul meu un „specialist”, dar unul, hai să zicem, în cierea de imagini. Ceea ce este interesant de menționat — și a constituit, probabil, șansa mea după venirea în Occident — este faptul că figura unui astfel de specialist a devenit, în ultimele decenii, tot mai actuală, probabil ca urmare a „morții autorității” de care vorbea Roland Barthes. În plus, atacurile la care a fost supusă cultura Occidentului de către Derrida și urmașii săi au făcut ca în ultimul timp lucrul filozofic asupra imaginii să compenseze atîtea secole de meditație exclusivă asupra „Logosului”, arătîndu-ne, astfel, în mod cu totul convingător, că nu Verbul ci Imaginea constituie fața încă ascunsă a culturii noastre. Nu e întîmplător faptul că, mai toți gînditorii importanți ai secolului nostru, începînd cu Freud și Heidegger și terminînd cu Foucault, Goodman, Habermas și Derrida, și-au adus obolul la fundamentarea unei hermeneutici a imaginii. Nu e de asemenea întîmplător faptul că în peisajul atît de variat și unecos alît de deconcertant al artei contemporane, una dintre constantele condiției „post moderne” a artei este aceea de a medita asupra imaginilor și asupra istoriei lor.

E.P.: Tema tezei de doctorat „susținută la Paris se înscrie în sfera acestei meditații?”

V.I.S.: Desigur. Tema lucrării este hermeneutica noțiunii de „tablou”. Constatarea de la care am plecat a fost următoarea: tabloul este un obiect estetic cu o istorie relativ recentă și de scurtă durată. El apare spre sfîrșitul secolului al XVI-lea și dispare la începutul secolului al XX-lea. Înainte de apariția lui lumea imaginilor se concretiza în icoane, mania-

turi, fresce, retabluri etc.: după dispariția lui (să spunem — dar faptul este relativ — odată cu Duchamp) imaginea și-a căutat, și-și caută încă, alte suporturi materiale și alte înțelesuri. Cercetarea mea s-a concentrat asupra următoarei întrebări: care au fost motivele apariției, în istoria culturii, a acestui obiect? Mi-am dat seama că noi, oamenii moderni, sîntem prea obișnuiți cu noțiunea de „tablou” pentru a ne mai întreba asupra semnificației sale (artistii, însă, au făcut-o și o fac încă, în mod constant). Odată întrebarea pusă, angrenajul hermeneutic a fost declanșat, dar mi-au trebuit cîțiva ani de lucru intens pentru a răspunde ploii de întrebări care au urmat. Rezultatul este acum o carte de peste 400 de pagini pe care sper s-o văd cit mai curînd apărută.

E.P.: Considerați că prin tema abordată ați deschis un drum?

V.I.S.: Această hermeneutică a noțiunii de „tablou” este, de fapt, o cercetare asupra schimbării concepției despre imagine la începutul epocii moderne. Evitînd categoriile stilistice de „Manierism” și „Baroc” (tot mai discreditate în actuala istoriografie de artă occidentală), am încercat să explic răsturnarea care are loc în arta europeană în jurul anului 1600, plecînd de la violenta punere sub semnul întrebării a imaginii sacre în vremea Reformei, Iconoclasmul lutheran și cel calvinist, în care sînt tentat să văd nu doar o simplă tentativă de desacralizare a artei, ci și una de întemeiere a unei noi retorici a imaginii, mi s-a părut a fi, în acest context, un fenomen fundamental. Nu se poate înțelege deosebirea dintre — să zicem — Raffael (ultimul mare creator de icoane) și Vermeer din Delft (mare creator de tablouri), fără a trece prin Calvin și Luther.

E.P.: Deci „tabloul” este o operă care sperăm exclusiv artei profane?

V.I.S.: Exact. Această constatare a născut alte întrebări. Dacă dreptunghiul marcat al tabloului nu mai este un receptacol al sacralului (cum era, de pildă, icoana), ce este el? Cum se justifică, la urma urzii, existența obiectului numit „tablou”? Soluția desacralizării mi s-a părut, desigur, prea comodă și insuficientă. Tabloul este totuși o suprafață pe care se proiectează un fascicol lotreg de sensuri. În înțelegerea acestui fenomen, un ajutor important mi-a venit de la studiul unor documente adiacente. Am fost, de pildă, frapat de așa numita „Logică de la Port-Royal” (fără îndoială cea mai importantă scriere dedicată problemei „sensului” de la sfîrșitul secolului al XVII-lea) ilustrează „sensul” în trei ipostaze: cea a oglinzii, a hărții geografice și a tabloului. Mi-am dat seama că tabloul ca „reprezentare” este un termen mediu între modalitatea oglinzii și cea a hărții și am studiat acest lucru, mai ales în pictura olandeză unde, în mod paradoxal, dar și extrem de semnificativ, reprezentarea de hărți sau de oglinzi în interiorul unui tablou era un lucru frecvent. Studiul ramei (element definitoriu al noii obiect-imagine) mi-a deschis drumul către o hermeneutică a „decompunerii”, a raportului tabloului cu lumea inconjurătoare, văzut în dublu sens: pe de-o parte se opune peretelui pe care este expus, și „oglindește” realitatea exterioară, pe de altă parte. În fine doar dintre ultimele întrebări importante la care am încercat să răspund, a fost cea cu privire la relația artistului cu tabloul. Nașterea acestui obiect-imagine coincide cu apariția noțiunii moderne de „artist”.

Am urmărit această problemă în bogata serie de lucrări care au ca temă crearea unui tablou (vezi „Las Meninas” de Velázquez sau „Atelierul” lui Vermeer), precum și într-o schiță de fenomenologie a semnăturii, în care am încercat să discern semnificația și modalitățile de înscriere a numelui autorului în cîmpul de forțe al tabloului.

E.P.: Dacă am înțeles bine, viitoarea dumneavoastră carte se înscrie, prin unele elemente, pe traiectoria deschisă de ultimul dv. volum publicat în țară: „Creatorul și umbra lui”.

V.I.S.: Fără doar și poate. Am continuat, la un alt nivel și cu alte instrumente, preocupări mai vechi. Trebuie să spun că toată experiența mea anterioară, inclusiv pluralismul preocupărilor mele despre care vorbeam puțin mai înainte, m-au ajutat enorm. Dacă această ultimă carte are ceva valabil și interesant în ea, acest lucru vine din strania combinație dintre „metoda germană” și „indisciplina” mea, hai să-i zic latină.

E.P.: Eu i-aș spune, mai de grabă, neastîmpăr. Fiindcă veni iar vorba despre acest lucru, puteți să-l explicați? Din ce vine el?

V.I.S.: Știu și eu? Poate din Mercur ce guvernează zodia Gemenilor sub care m-am născut! Dincolo de asta, există, desigur, și un impuls să zicem de ordin existențial. Cînd ai la dispoziție eternitatea pentru a tăcea și doar cîteva decenii pentru a înțelege și a scrie, cum să nu fii „neastîmpăr”?

E.P.: Tot Mercur e de vină că ați susținut lucrarea de doctorat pentru libera docență — pe care o considerați atît de marcată de mediul german — la Paris și nu la München?

V.I.S.: Nu! În acest caz, un rol important l-au jucat mai mulți factori. La început a fost vorba de mitul atît de puternic, încă, la orice intelectual român, de a-și da doctoratul la Sorbona. Apoi, cu timpul, acest mit a început să pâlcescă pentru mine și mă pregăteam pentru un doctorat german. Dar, cum sistemul universitar german nu cunoaște „doctoratul de stat” de tip francez și cum nu eram sigur care va fi țara din Europa (sau din lume) în care mă voi stabili definitiv, am considerat că e mai bine să-mi susțin libera docență în Franța. Am mai considerat, printre altele, că Parisul este mediul cultural și spiritual mult mai apropiat mie, cu toate că pe atunci locuiau la München. Au mai intervenit și considerente de limbă. Cu toate că vorbesc și scriu, acum, fluent germana, mă simt mai acasă într-o limbă romanică. În mod paradoxal, André Chastel, care a fost președintele comisiei de doctorat, observa printre altele că teza mea e puternic marcată de metoda germană, pe cînd Hans Belting, membru și el al aceleiași comisii, era de părere că lucrarea vădește un pronunțat spirit latin. Asta m-a făcut — și nu a fost pentru prima oară — să zîmbesc amuzat și să-mi amintesc un personaj din „Istoria Hieroglifică” a lui Dimitrie Cantemir, anume de Struțocămila. M-am simțit și mă simt de multe ori aidoma ei: un animal straniu, pe care nu știi bine în ce clasă de viețuitoare anume îl poți încadra. Această situație are și partea ei bună. Acum, după atîția ani petrecuți prin străinătăți, mi se pare chiar plăcut să fii doar strău sau doar cămilă.

E.P.: Ați folosit termenul de „străinătăți” în care mi s-a părut că deslușesc o notă amară. Vă simțiți totuși străin în mediul în care trăiți?

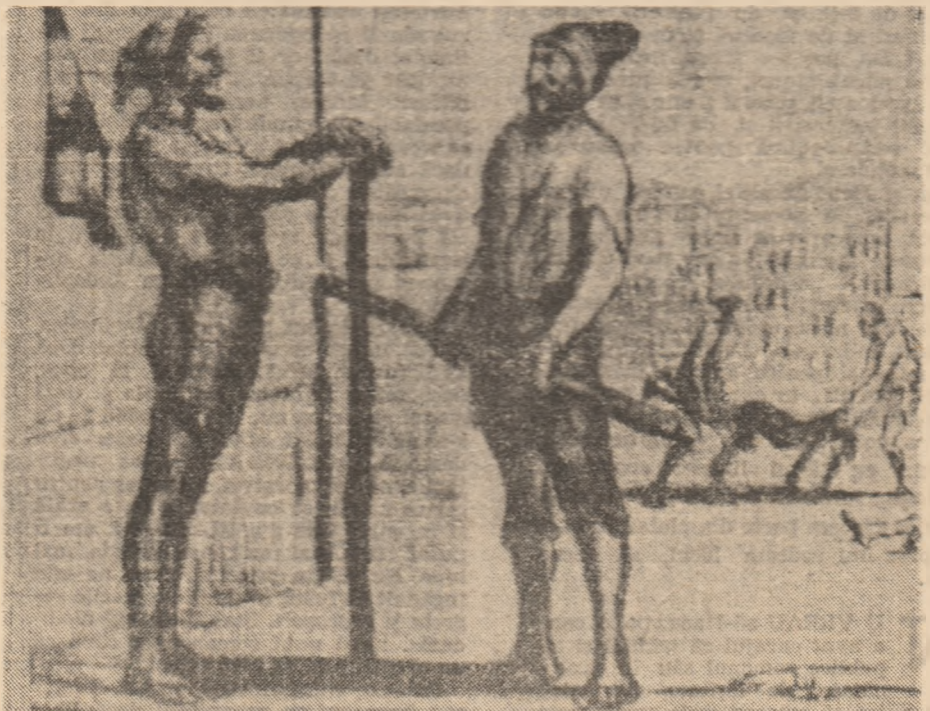
V.I.S.: Nu e ușor să trăiești și să crezi sub un alt cer și într-o altă limbă decît cele pe care le știi a fi ale tale. Dar condiția de „străin” mi-am asumat-o cu bună știință atunci cînd am părăsit țara. Totuși, vreau să spun că este o condiție pe care o suport relativ ușor și căreia încerc să-i găsesc farmecul și semnificația. De multe ori am impresia că n-am părăsit România niciodată. De fapt, o port cu mine peste tot.

E.P.: Cum ați trăit Revoluția română?

V.I.S.: În decembrie 1989 am fost convins că miracolul s-a produs, în sfîrșit, că toate barierele vechi au căzut. Regretul că miracolul s-a petrecut „fără mine” a fost enorm. Dar... și mai mare a fost regretul pentru ce a urmat.

E.P.: Sînteți dezamăgit de perioada actuală?

V.I.S.: Dezamăgit și descumpănit în același timp. Sigur, e ușor să judeci de la distanță și mult mai greu cînd trebuie să pui umărul la refacerea materială și morală a unei țări distruse. Intelectuali din exil pot face, însă, și ei, cit de cit, ceva. Sînt uimit cînd aud că în țară sînt discuții de tipul: „sînt intelectualii din exil importanți sau nu?” Hai să nu vorbim de Brăncuși, Enescu, Ionescu, Cioran, Eliade. Lor li s-au adăugat alții și nici o manevră politică nu le poate nega atributul de intelectual român. România are acum avantajul nemiapomenit de a avea în întreaga lume zeci, sute de intelectuali de înaltă ținută care o reprezintă. Existența, în paralel, a unei culturi a exilului (reprezentată de nu puține personalități de excepție) și a unei culturi să-i spunem „na-

1855. La Napoli, delegați ai Comisiei ciomăgarilor în timpul exercitării delicatelor lor funcții...

barbariei

„Honale“ este un fenomen nou cu care trebuie să ne obișnuim cu toții: cei de aici și cei de dincolo. Ar trebui să găsim cu toții partea interesantă și pozitivă a acestui fenomen și să ne întrebăm, cu toată sinceritatea, dacă istoria a lucrat, în acest caz, împotriva noastră sau pentru noi.

E.P.: Ce-ar putea face, în mod concret, un intelectual român din exil pentru noi, cei din țară?

V.I.S.: Nu știu, de pildă, dacă a avut cineva ideea unei „Universități de vară“ de felul celei inițiate de Iorga la Văleni sau a celei care funcționa pe vremuri la Sinaia, pentru studenții străini. Mă gândesc la o Universitate necontrolată de forțele politice și la care studenții să fie români, iar profesorii, specialiști români din Occident ce ar veni o lună sau două, în fiecare an, pentru a-și pune cunoștințele la dispoziția tinerei generații.

E.P.: Ați predat în ultimii ani la mai multe universități europene. Vă mai amintiți de anii când țineai seminariile de istoria artei universale la Institutul din București? Cum sint studenții occidentali față de cei români?

V.I.S.: Deosebirea este, sigur, foarte mare. În țară aveam cu toții credința că participăm la un act de excepție. Cultura era o baricadă împotriva barbariei, iar un seminar de istoria artei, liber și necenzurat, prilejua o rară comuniune de gânduri și sentimente. Seminarul a fost și rămâne pentru mine forma privilegiată de comunicare cu studenții. Cursul, cu partea lui de monolog, mă atrage mai puțin. Dar mă întrebați dacă-mi amintesc de studenții mei din țară. Cum aș putea, oare, să-i fi uitat? Despărțirea de ei a fost atât de grea! Țin și acum minte pașii secretarei pe culoarul Institutului într-o zi de decembrie 1981. Presimțeam, auzindu-i, că vine pentru a-mi întrerupe seminarul, că vine undeva a sunat un telefon prin care se cerea punerea sub interdicție a unui cadru didactic, ce nu mai corespundea „din punct de vedere ideologic“, lucrului cu studenții. Și într-adevăr așa a fost. M-au chemat la Rectorat, unde rectorul de atunci, Vasile Drăguț, om de suflet și la curent cu toate necazurile mele personale din acea vreme, mi-a spus: „Dragul meu, pină aici a fost!“ „Pot, cel puțin, să termin ora?“ I-am întrebat. „Nu“, mi-a răspuns. Am plecat fără să mai întreb nimic, deoarece știam prea bine situația grea în care se afla el însuși. Vă puteți închipui ce greu a fost momentul în care a trebuit să reintru în clasă și să anunț, în tăcerea de mormint care se lăsase, că seminarul nostru a luat sfârșit. La fel nu pot să uit cum, după multe ezitări din partea mea, studenții ultimului meu an, un an cu adevărat deosebit, au început să vină la mine acasă, intrând cite unul, cite doi la intervale de mai multe minute pe ușa blocului din bulevardul Lacul Tei, unde, timp de mai multe luni, înghesuții într-o cămăruță de bloc, ne-am continuat seminarul nostru de miercuri dimineață. Credeți că se poate uita așa ceva? Această relație, atât de specială, între un tânăr profesor și studenții săi, e greu de conceput în Occident. Lipsese sentimentul clandestinității, al subversivului, al comuniunii privilegiate. Totuși, cred, că în momentele sale bune relația student-dascăl e pretutindeni aceeași. Sint multi studenți care vin la cursurile și seminariile de istoria artei din același impuls compensatoriu ca al colegilor lor din Est, chiar dacă, la prima vedere, motivațiile sint altele. Mulți studiază științele umanistice din adinca nevoie de a înțelege lumea în care trăiesc, din frica față de spectrul unei vieți prea comode sau prea banale pe care le-ar oferi-o studiul informaticii, al marketingului sau al economiei. Sint tineri care nu provin întotdeauna din medii prea înstărite și care preferă să studieze istoria artei și filozofia, materii, la urma urmei, inutile pentru asigurarea traiului cotidian, conștienți de pericolul de a eșua după terminarea studiilor, în spatele unui ghișeu de poștă.

E.P.: Ați fost, înainte plecării din țară, legat de grupul revistei „Echinoc“, unde v-ați făcut debutul și apoi de grupul de la Păltiniș al lui Constantin Noica. Cum vedeți acum apartenența dumneavoastră la aceste două fenomene ale culturii românești?

V.I.S.: Ambele experiențe, de care vorbiți, m-au marcat definitiv și n-aș fi, acum, ceea ce sint, fără ele. De toți prietenii rămași în țară — Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu, Marian Papahagi și alții alții — mă leagă nu numai amintirile tinereții și atât de fascinantele noastre perioade de formare, ci și sentimentul că sintem fiecare, cu numele și steaua pe care ni le-au dat un creator hitru, personajele unei imense și pline de tîlc „istorii“ hieroglice.

Interviu realizat de
Ela Panait

München, 19 Iunie 1991

Radu ȚUCULESCU

PATRU POVESTIRI

La cafea

IMI SORB cafeaua cu înghitituri mici, fără grabă. Un lichid tulbur pe suprafața căruia înoată pete uleioase. Are un gust ciudat, greu de definit, dulce-amar-sălcu-acrișor. Dar e veritabilă, nu ca în alte vremuri... După câteva luni de entuziasm feroce, acum mă simt stors ca o rufă prea mult spălată. Fumezi o țigară, două, și mai trece timpul. N-am întilnit nici o cunoștință la cafea. Mă bucur. Nu doresc să schimb replici convenționale. Nu doresc să discut despre politică. Doresc doar să urmăresc cu atenție cum scade lichidul din ceașcă și cum petele uleioase persistă la suprafața lui, chiar dacă-l agiți puternic. Zgomotele din jur se scurg în urechile mele estompat, ca un murmur aproape plăcut, indemnându-mă la meditație. Dar nu am la ce medita.

Niște țipete stridente mă fac să tresar. O bătrinică face scandal. Țipă la vinzătoare, agitănd haotic din brațe. Cere să i se restituie banii imediat, deoarece ea nu bea dintr-o ceașcă nespălată. Cei din spatele ei chicotesc infundat. Vinzătoarea îi înmânează patru lei, zimbînd ironic. Bătrinică e îmbrăcată pestriț, practic nu se poate distinge nimic cu precizie, mai mult niște zdrențe adunate de-a valma, unele peste altele, în culori cenușii. Picioarele îi sint virite într-un soi de plisari. Poartă ciorapi groși, găuri pe alocuri. Prin găuri se vede ceva foarte alb. De parcă picioarele i-ar fi date cu var.

Nu aveți nici cea mai elementară noțiune de igienă, am auzit-o clar afirmînd cu vocea ei subțire și stridentă. Asta n-o s-o învățați nici într-o sută de ani!

Iși numără mărunțișul, ridicînd palma aproape de ochi. Pe la mesele lipicioase, consumatorii se amuză ca de ceva extrem de caraghios. Tirindu-și picioarele, bătrinică iese din cafea, fără a acorda celor din jur nici cea mai mică atenție. Trîntește ușa, pufnînd disprețuitor. Se ride. Vreuna scăpată de la psihii, se zice. Vreuna din opoziție, ha-ha! Se comentează cu poftă. Un bun prilej de conversații savante rostite pe-un ton de superioritate tembelă.

Eu îmi las iarăși privirile în ceașcă, urmărind alunecarea petelor uleioase. Sint de-o pasivitate înspăimîntătoare. Continui să nu mă gîndesc la nimic.

Bă!!

POPICĂ a ajuns să lucreze, în ultima vreme, într-o librărie. Faptul acesta l-a bucurat nespuse de mult. Printre rafturile lungi, ticsite cu volume, se simte ca în mica sa încăperă din bloc căptușită cu cărți, inimă și primitoare. Aștepta, cu nerăbdare, să stea de vorbă cu clienții despre noile apariții, despre noii autori traduși, să le ofere cu generozitate tot ce avea mai bun. Pentru Popică, o carte înseamnă cel mai de preț lucru pe care-l poate avea un om în casă. Bineînțeles, nu se gîndea la orice fel de carte. Dar lucrurile se dovediră a fi ceva mai complicate decît și-a imaginat Popică în naivitatea sa. Șeful i-a explicat, de la bun început, că nu va primi decît în jur de 3 la sută din stocuri, deoarece el nu are încă o clientelă. Cum Popică i-a aruncat o privire uluită, șeful i-a explicat că-i vorba de cărțile cu trecere pe care nu are nici un rost să le țină pe rafturi, deoarece numărul lor este atât de mic încît s-ar epuiza într-un timp scurt, încăpînd pe mîna unor cumpărători intimplatori. Auzind aceste explicații, Popică s-a cam supărat, fără însă a-și etala în mod fățiș supărarea, neîndrăznînd să-i expună șeful punctul său de vedere. Oamenii au nevoie de cărți bune, sint

dornici să se îmbogățească spiritual, își spunea, nu avem voie să-i privăm de un asemenea drept al lor. E o necesitate, o obligație chiar, dacă dorim să ne dezvoltăm armonios din toate punctele de vedere. Fără cultură ori cu una superficială, de suprafață, de divertisment, nu se poate vorbi de evoluție. Oamenii intră aici, își mai spunea Popică, nu pentru a-și pierde timpul ca într-o cafea. O voce severă îl întrerupse din meditație.

— Îmi puteți recomanda ceva bun, o carte, dar nu literatură, ceva polițist ori de aventură?

Cererile cumpărătorilor au continuat aproximativ similar și-n celelalte zile.

— Vă rog să-mi dați o carte de citit!

Un bărbat cu ochii mici i-a cerut un *analphabetar* iar o doamnă elegant îmbrăcată „cartea aceea care se vinde la suprapreț prin oraș scrisă denuştucine“. Totul a culminat într-o după masă insoțită cînd nefireasca naivitate a lui Popică a fost spulberată pentru totdeauna. Un tip solid, cu perciuși groși, cu fire negre la rădăcina nasului și dotat cu un glas firav, ca un firicel de apă pierdut printre mușchii pădurii, a cerut o carte „de culturism“. Neînțelegînd corect ce dorește, Popică l-a întins, cu mare plăcere, un volum prăfuit pe coperta cărui erau scrise următoarele: „Despre structuralism“. Individul s-a răsturnat la copertă apoi s-a repezit asupra lui Popică, l-a apucat de reverul hainei și, ridicîndu-l cîteva centimetri deasupra podelei, l-a șuierat subțire:

— Bă, tu dacă ai intrat aici cu pile ca să faci muncă domnească, să nu crezi că-ți poți bate joc de noi pe chestia că te dai intelectual! Mie să-mi dai ce-ți cer ca altfel te fac să dispari de pe suprafața pămîntului, auzi?!

La această oră, Popică are deja un premiu pentru cel mai amabil librar al orașului, pentru felul exemplar în care spune: „Oh, dar tocmai s-a epuizat, dar reveniți, vom face tot posibilul să vă servim data viitoare, aveți cele mai alese gusturi...“.

Așteptîndu-l...

ACUM e mai mare plăcerea să stai în gară și să aștepti trenul. Difuzorii de presă te îmbie cu tot soiul de publicații una mai atractivă decît alta. Pe prima pagină, femeii frumoase îți trag cu ochiul. În paginile din mijloc, altele îți arată sinii năucitori, pîntecul fremătător, coapsele desfăcute șagalnice... Cele mai pudice își arată fesele. Ești copleșit de plăcere și uimire pentru că, pină mai ieri, asemenea forme credeai că există doar în capitalism. Dar se pot cumpăra și romane format de buzunar palpitate, atrăgătoare, incitante, educative cum ar fi *Dragoste cu forța ori Dacă te prind să vezi ce-ți fac ori Agentul Oko Sanyoko își ascute privirea*. Tocmai mă încălzeam, răsfoind o broșură puternic ilustrată și ingenios intitulată *Dacă poți... pot*, cînd aud la difuzoare următorul anunț: Rapidul 36 intîrzie necunoscut! Din cauza căldurii interioare, crezusem că auzul meu o luase razna. Dar anunțul s-a repetat cu aceeași voce nazală și indiferență: Rapidul 36 intîrzie necunoscut. Asta era rapidul meu așa că m-am repezit la ghișeu de informații împreună cu alți călători contrariați. Pe mine necunoscutul, în general, mă sperie și-mi produce frisoane pe șira spinării. Dușua din spatele geamului nici nu ne-a lăsat să deschidem gura.

— Pe mine să nu mă întrebați nimic, a șuierat ea ofensată, așa a trebuit să anunț, stimați cetățeni ori domni că alt-cumva nu vă mai pot spune. Habar n-am cit veți aștepta. O oră, două... o zi... Am vorbit cu stația X, abia i-am

prins și nici ei nu știu nimic doar că intîrzie iar cu alte stații n-are sens să mă chinul să iau legătura, telefoanele-s și ele date dracului, țiuiesc, păcănesc, scot sunete extraterestre, parcă au innebunit, că nici în oraș nu poți vorbi. Știți foarte bine. Rapidul a plecat din gara inițială, asta-i sigur. Zace undeva între stații. Pe-un cîmp, printre lanuri. Mai multe nu vă pot spune!

— Bine... dar noi ce facem? îndrăznesc să întreb cu voce tremurată.

— Nu sint agenție de dat sfaturi, imi trîntește replica dudua. Acum sinteți liberi... așa că faceți ce vreți!

Măi, ce idee! Ce-ar fi să deschid o agenție particulară de dat sfaturi. mi-am zis. Aș fi primul... Da, însă pe mine necunoscutul mă cam sperie așa că... Am cumpărat romanul *Dacă te prind să vezi ce-ți fac* și m-am așezat în sala de așteptare. Tot vine rapidul ăla pină la urmă, mi-am zis și-am început să citesc. Dacă termin romanul iar rapidul nu a sosit, atunci... Atunci, oare, ce-o să fac? Dumnezeule, cît de incomodă este libertatea asta! Mai bine să ți se ordone cum să te îmbraci, cum să umbli pe stradă, cum să rizi, cum să aplauzi, pe cine, cum să iubești și... cum să aștepti trenurile care intîrzie necunoscut.

Domnul a luat...

Domnul a dat...

PE FOSTUL tovarăș Păsculescu l-am cunoscut în măsura în care putea fi cunoscut, pe vremuri, un adevărat tovarăș. Adică unul care, de bună voie și nesilit de nimeni, se aruncase în valurile propagandei lustruindu-și zilnic (și-n mod avantajos) profilul de activist sadea. Incepușe încet și metodic spre urce treptele, întîi zimbînd slugarnic spre înălțimi. Ploconindu-se cu o diabolică perseverență exact în fața cui trebuia — avea fler, băiatu' — apoi dovedind și o lipsă totală de abatere de la indicațiile primite. În felul acesta a săltat din funcție în funcție. Punctul său forte era ideologia. Una anume. Mai exact, vorbea și nu admitea ca cineva să comenteze. Aia de-i erau subalterni. Și-necet încet, numărul acestora s-a înmulțit, pe măsură ce scaunul în care-și punea șezutul devenea tot mai înalt. Dădea decizii, sancțiuni, verdicte, lua hotărîri, anula, angaja, verifica, cenzura, împărțea, lichida. Tinea ședințe în care strălucea prin rostirea impecabilă a frazelor și a propozițiilor lipsite de bilbe și golite de sens. Nu-și lepădase însă, niciodată haina de cameleon. Știa să zimbească și să se incline atunci cînd trebuia. De fapt, pizmula pe toată lumea, nu se lubea decît pe sine. După evenimentele din decembrie și pină pe la sfîrșitul lunii mai 1990, tovarășul Păsculescu devenise un Păsculescu oarecare. Se arăta încintat să i se spună bă, Păsculescule! Apoi, brusc, s-a transformat în domnul Păsculescu. Poate nu chiar atât de brusce pe cît mi s-a părut mie. A copt-o el, a pipăit terenul. Intotdeauna fusese un tip orientat. M-am întilnit cu el acum citeva zile.

— Cum mai merge treaba? l-am întrebat, dorînd să fiu ironic.

— Dragul meu, Domnul a luat, Domnul a dat, mi-a răspuns el cu atîta smerenie în ochi încît am rămas perplex. Își împreunase miinile ca pentru rugăciune. Zimbea timid. Cu toate acestea, ceva jucăuș puteam desluși pe la colțurile gurii sale.

— Nu pricep, am exclamat, aproape fără voce.

În cuvinte domoale, Păsculescu mi-a spus că acum și-a găsit, în sfîrșit, adevăratul drum. Ține conferințe despre viața sfinților. Nu l-am mai întrebat la care religie a aderat. La care sectă. Vorba lui: Domnul a luat...

De ce scrieți critică dramatică?

André CAMP (Paris):

DE CE? De ce fac critică teatrală — mă întreabă Valentin Silvestru. Bănuiește că-i voi răspunde: o vocație irezistibilă m-a împins spre exercițiul acestei activități, deoarece e cea mai frumoasă din lume și nu mai puțin cea mai controversată și mai urâtă... Nu cunosc decât profesiunea de călău care să provoace mai multă repulsie. Și asta pentru că și una și cealaltă își trag substanța — ca să nu spun subzistența — din execuția victimelor lor.

Cu riscul de a-l decepționa pe prietenul meu român îl voi răspunde că am devenit critic dramatic fără luptă, fără efort, fără a fi nevoit să înving vreă rezistență în afirmarea voinței mele particulare de a mă impune. Dimpotrivă, chiar: mi-ar fi fost dificil să nu devin ceea ce sunt.

Mi s-a întâmplat în zilele de după terminarea celui de-al doilea război mondial: abandonasem învățământul (predam istoria) pentru a face eu însumi istorie, în calitate de combatant și apoi, pentru a-i fi martor, ca jurnalist într-un important săptămânar francez al vremii, „Le Monde Illustré”. Îndeplineam aici funcțiile mai puțin strălucitoare, dar esențiale ale secretarului de redacție. Criticul teatral al acestei publicații era Philippe Soupault, scriitor de renume, unul din părinții (împreună cu André Breton) ai mișcării suprarealiste. Soupault era foarte solicitat de turneele sale de conferințe de-a lungul și de-a latul lumii; trebuia să se asigure rubrica în timpul absențelor sale. Am fost însărcinat de către redactorul șef s-o fac eu; cunoștea interesul meu pentru teatru, născut dintr-un atavism familial (tatăl meu era scriitor și autor dramatic) și din frecventarea asiduă a sălilor de spectacole încă din copilărie. Astfel am avut ocazia — și chiar obligația — de a redacta, foarte tânăr ziarist fiind, primele mele dări de seamă despre teatru, pe care le-am semnat, modest, *Interim*.

Apoi, în 1947, un tânăr actor numit Robert Chandeau a propus ziarului nostru să scoată un „Supliment teatral”, care să publice piese jucate pe scenele pariziene, după modelul periodicului „La Petite Illustration” ce apăruse înainte de război și fusese principala sursă de cultură teatrală pentru numeroase generații de autori și actori. Eu însumi, ca licean, îmi petreceam vacanțele devorând această revistă — la care bunicul meu era abonat. Robert Chandeau își propunea acum să găsească cele mai interesante piese și să le publice. Philippe Soupault își lua obligația de a prezenta lucrările alese. Era nevoie de un tehnician pentru realizarea publicației; natural că mi s-a încredințat mie această responsabilitate.

Pe urmă, la începutul anilor '50, „Le Monde Illustré” a dispărut și echipa s-a împrăștiat. Dar „Suplimentul teatral” demonstrase, prin succesul imediat la public, că-și poate continua drumul... singur. Astfel că, din 1953, el deveni revistă independentă sub titlul „L'Avant-scène”, care apare, de atunci, fără întrerupere, de două ori pe lună — și care se apropie de numărul 900!

Avind mai întâi obligația de a face revista presei pentru piesele publicate de noi am fost, în scurtă vreme, însărcinat să urmăresc actualitatea teatrală într-o „Quinzaine dramatique”, bilunară trecere în revistă și comentare, care, sub diferite titluri, a supraviețuit până azi. Am devenit, pe de-a-neregul, critic dramatic — și asta am rămas. De aproape 45 de ani am fost la teatru mai în fiecare seară și am scris, despre ce am văzut, mii de articole.

Pentru mine, critica dramatică n-a fost — din pornire — o vocație, ci o predestinare. Cu timpul a devenit un fel de drog, căci în serile când nu mă duc la teatru simt că-mi lipsește ceva. Din fericire, aceste seri sunt rare.

Andrzej ZUROVSKI
(Varșovia):

DE CE scriu critică teatrală? Pentru că nu-mi place nici o altă muncă practică și pentru că... nu iubesc nimic mai mult decât acest lucru al meu; la drept vorbind, nici nu e o muncă obișnuită, ci o pasiune.

Eugenia VASQUEZ
(Lisabona):

CRITICA de teatru nu e numai cronică dramatică. Criticul e actorul unui discurs „pervers”. Vă vorbește deci nu numai despre mine, ci și de unele aspecte care se modifică în mentalitățile și în condițiile producției teatrale din Portugalia.

Teatrul portughez al anilor '80 a fost marcat de o detașare crescândă de prejudecățile estetico-politice, cu ulterioara revalorificare a poeticii și tematicilor legate de deziluzia care a urmat fazei de euforie de după Revoluție, aducând pe scenă o sensibilitate tragică, de criză a eu-lui și sentimentul singurătății. Această trăsătură dominantă a dat noi valențe figurii Autorului-Creator, asumată în ultimă instanță de Regizor, protagonist absolut al scenei portugheze din ultimele două decenii. Procesul s-a manifestat prin afirmarea unei retorici private la principalele companii portugheze, conduse de directori legați, aproape în majoritatea lor, de vitalitatea stingă portugheză dinainte și de după 25 Aprilie 1974. Ei au încercat, prin limbaj și repertoriu, să răspundă interpelării noilor timpuri, printr-o punere în ecuație a problemelor sociale și politice pe calea mai puțin directă, de proceduri formale, între care se disting metaforizarea și reactualizarea clasice. Anii '80 au fost, de asemenea, în Portugalia, perioada de reorientare și stabilizare a proiectelor teatrale, la care a contribuit, de o manieră imediată, sistemul selectiv al subsidiilor de stat. Pe de altă parte, au apărut noi generații de actori, scenografi și pictori de costume care au urmat cursurile Școlii superioare de teatru și cinema din Lisabona, sau cursurile unor companii precum „Comuna”, „Centrul Cultural din Evora” ori cursurile finanțate de Fondul Social European, sau au fost promovate de personalități din respectivul domeniu. Această recrudescență a agențiilor teatrale a produs un excedent de profesioniști, pe care puținele companii existente, majoritatea din Lisabona, nu au putut să-i asimileze complet, ele fiind structuri dependente economic de subsidiile de stat, în permanență insuficiente pentru menținerea și dezvoltarea acestora.

Asistăm, astfel, la o încercare de crearea a unor proiecte alternative, materializată în spectacole de cabaret, intervenții și „happenings” și, uneori, la încercarea de formare a unor grupuri de actori reuniți pentru realizarea de spectacole, grupuri pentru care statutul de companie nu însemna dorința de a crea structuri fixe, ci o strategie legală de obținere de subsidii și spații. Și aceste grupe de creație depindeau de sprijinul statului (fonduri speciale și subsidii pentru spectacole). Tentativa de a se promova o Lege a Mecenatului nu a găsit și nu găsește receptivitate la persoanele particulare (impresari), dat fiind cîștigul modest ce nu încurajează investiția într-un sector neîmplicând mase largi de public și nu se bucură de un prestigiu social atrăgător. Falimentul așteptărilor unui mare număr de astfel de grupări, în sensul creării de locuri de muncă temporare și de posibilități de experimentare (limbaj artistic, concepție regizorală), a determinat apariția unui personaj nou în Portugalia: casele producătoare de teatru. Astfel sînt create, în 1988, cu statut legal, „Cassefaz” și „Protea”, conduse de tineri în jur de 30 de ani care, într-un mod mai sistematic decât întreprinderile anterioare, promovează noile tendințe estetice și o logică a impresariatului teatral, cu o filozofie proprie de gestiune, rentabilizare și autodotare privind subsidiul de stat ca un stimulente al producției judicioasă distribuit. Este o confirmare a unui mod de gândire bazat pe logica pieții, urmărind reorganizarea activității artistice astfel ca ea să răspundă necesității de a atrage noi mase de spectatori, noi surse de finanțare, noi posibilități de experimentare pentru cei mai tineri creatori și, mai ales, ca o strategie de revalorificare a rolului actorului în cadrul sistemului productiv în vigoare. Uneia dintre aceste case producătoare, „Cassefaz”, i se datorează unica revistă de teatru cu apariție regulată din Portugalia (ACTORUL).

În acest context se înțelege că în teatrul portughez se conturează o nouă mentalitate pragmatică. Ea se exprimă prin concepții ca: conștiință administrativă, eclecticism al discursului estetic (promul-gînd eliminarea barierei între teatrul co-

Directia Teatrului Amfiteatru din Atena ne trimite o fotografie din premiera sa recentă a Ifigenia în Lixourio. Scenariul — după o piesă din secolul XVIII — și regia, Sp. Evanghel.

mercial și teatrul independent). conștiința necesității unei pregătiri și unei calificări artistice; și prin atitudini de discontinuitate laborală și căutare a libertății de mișcare individuală a artistului. Este răspunsul și reflexul ideologic-estetic al generației sub 40 de ani la instituționalizarea generațiilor precedente și schița căutării unui spațiu pentru noi conduceri. Între preocupările dominante ale acestor actori, organizatori și creatori se remarcă dobîndirea unui statut social și profesional demn, al unui prestigiu meritat, în majoritatea cazurilor prin promovarea unor strategii inductive de popularitate. Se încearcă noi piețe (cinema, TV, publicitate), se luptă pentru individualizare și există conștiința necesității artei ca „știință”, atitudine ce se opune celei a generațiilor precedente, apărătoare inversunale a preluării experiențelor deja consumate, care corespunde, de altfel, în anii '70 unui teatru cu vocație pentru intervenția socială cu caracter colectivist. Aceste valori ale noilor generații, încadrate în discursul artistic contemporan, sînt la nivel național dinamizatoare ale unei pieți alternative, încă embrionară.

Și totuși, tinerii creatori care luptă pentru o nouă expresie nu au încă nici mijloace, nici spațiu pentru a-și face auzită vocea. O oarecare vitalitate a acestei mișcări conjuncturale se face de asemenea, simțită în funcționarea companiilor instituționalizate. Se diversifică genurile teatrale, iar musicalul și comedia apar deja fără stigmatul genurilor ce trebuie abandonate. Se încearcă un leac pentru anchiloză dramaturgică națională, printr-o prelucrare a textelor în sensul conferirii unui mai mare impact în actualitate. Se alege cu mare grijă compoziția internă a trupelor. Se re-evaluează rolul distribuției.

Spectaculosul și distractivul se infiltrează în universul creatorilor. Se caută o mai mare deschidere a structurilor, care să permită revitalizarea trupelor și o mai mare mobilitate a artiștilor. Acești factori, a căror implicație economică este evidentă, par să conducă la o configurație mai agilă a companiilor existente, astfel ca ele să permită integrarea temporară a tinerilor artiști, păstrîndu-le statutul de „free lancer”, ceea ce nu le retrage condiția de salariați, dar le permite mobilitatea necesară pentru confruntarea experiențelor de scenă, pe care nu le refuză, fără să dorească totuși să-și asume angajamente de natură a-i lega prea rigid de un anumit proiect estetic și artistic.

În ce constă, în acest angrenaj, discursul criticilor? De ce și pentru cine scriem critică teatrală și în ce fel? Ce valoare atribuie creatorii mai tineri rolului criticului de teatru? Răspunsul pare simplu și nu constituie o originalitate portugheză. Dornici de promovare individuală, cei mai tineri actori își însușesc discursul înaintașilor. Constată că exercițiul criticilor privilegiază încă în mod evident obiectul spectacular ca un tot, în dimensiunea sa de text retoric, în detrimentul analizei unei retorici de actor, unui teatru de actor, al cărui specific programatic nu există decât sporadic în Portugalia. Dar dacă exercițiul analitic reflectă, mai bine sau mai prost, modelele de creație dominante, cum să-și exprimi limbaj care încă nu s-au găsit? Aceasta este una din dimensiunile perversității inerente exercițiului criticilor, încorsetată de automatismele de interpretare și în același timp conștientă de inadecvarea ei. Oare criticul, pentru a fi popular, ar trebui să limiteze exercițiul său la publicitatea jurnalistică?

Exercițiul criticilor în Portugalia este mărginit de dimensiunile spațiului oferit de ziare. Nu există reviste de specialitate și nici circuite de popularizare internațională suficient interesate de produse de periferie. Dacă e adevărat că impactul social al teatrului este în țara noastră aproape nul, valoarea și prestigiul social al criticilor de teatru se reduce la dimen-

siunile unui utilitarism inconsecvent, fața perplexității unei practici critice permanentă schimbare, după opinia noastră revine Asociației Internaționale Criticilor de Teatru rolul de dinamizator al dialogului estetic între membrii dialog care nu a existat până azi. Sînt urgență măsurile capabile să creeze spații de dialog și schimb de experiență artistică. Revine organizațiilor naționale și internaționale rolul de a promova cei mai tineri creatori și artiști. Așa că, sarcina de a lupta împotriva „obsolescenței”-urilor instituite, învechite și sistice, și promovarea demnității exercițiului acestei funcțiuni. Nici creatorii, nici promotorii, „actorii” criticii de teatru, căci, etimologic, de actori este vorba se întreabă, în interiorul solitar al sașii lor, la ce servește efortul lor. Sau fi aceasta soarta noastră, de veșnic ispășitor al dificultăților inerente act de creație? Activitate fără delimitare fără un cod deontologic, critica de teatru se zbate în lăuntru propriei sale „versiuni”. Astfel trăiesc și cu război nostru. Cald.

Anna FÖLDES (Budapesta)

COPIII, la grădiniță, la școală sează să devină doctori sau baltari, ori astronauti sau bale. Dar nimeni nu visează — el — că va deveni critic teatral. Drumul spre această profesie s-a ivit, altele două preocupări: studiul literar și filosofia, și lucrind ca gazetar. Punctul cel mai simplu la întrebarea care mi-o puneți poate fi: scriu critic de teatru pentru că îmi fac astfel de mișcări. M-am obișnuit s-o fac, de când încep să lucrez pentru ziarele și revistele. Un răspuns mai concret ar putea fi: ador teatrul și e o mare bucurie pentru mine să scriu despre el, acest lucru foarte fericit. Iar munca mea e totodată hobby-ul și pasiunea mea.

Dacă aș fi sinceră cu mine însăși (cu dumneavoastră) v-aș mărturisii că cred că articolele sau eseurile mele influențează în mod real teatrul și oare săi. Dar sînt convinsă că aceia care posedă posibilitatea să-și formuleze și să-și părească opiniile lor despre teatru ajută publicul și pe fiecare iubitor de teatru în parte să înțeleagă că nu numai lumea este o scenă dar și că în arătarea pe scenă nu e chiar o oglindă o posibilitate de a ne perfecționa pe înșine, în microuniversul nostru și în versul cel mare. Dacă articolele n-ar ajuta la aprecierea valorii și bucuria pe care și-o oferă descoperirea acesteia, și nu în ultimul rînd la lăudarea teatrului, ar însemna că mi-am ratat existența mea profesională.

Yasar ILKSAVAŞ (Istanbul)

ÎMI desfășor activitatea la Hürriyet Gazetesi” și vreau să vă scriu în baza cărei rațiuni o face. În Turcia nu există archive — cu seamă pentru piese, spectacole. Am prea puțini cei care cunosc ce s-a petrecut cu regizorii, cu actorii, acum zece de ani. Eu socot că tocmai critica este acela care poate lăsa o arhivă după și că e dator s-o facă. La noi, cine n-are prea multă influență asupra publicului. Și nici asupra actorilor. Totuși face multă plăcere să-mi exprim opinia în scris. O fac săptămînal în ziarul și, de cite ori pot, în revistele literare. Sper, mereu, că nu în zadar.

Anchetă realizată de Valentin Silvestru

Înainte de „A unsprezecea poruncă“

Mircea Daneliuc interpretând și un personaj al propriului film

— Stimate Mircea Daneliuc, în cîrind ieșe pe ecran filmul pe care l-ați lucrat după revoluție, A unsprezecea poruncă. Titlul inițial era altul, A ȘI EVA; de ce l-ați schimbat? Și ce credeți că e important să se știe despre acest film?

— Filmul e dedicat închisorii de la Pitești. Am fost întrebat — de persoane incomplet competente care lucrează în cinematografie, la difuzare — „de ce neapărat despre Pitești“? Intervenea aici o anume armonie a sensului... Personal, consider că Piteștiul n-a fost decît creuzetul unei experiențe largi — el a dat substanțele pure —, iar noi am trăit, la scară mare, experiența asta, experiența unei pușcării generalizate... Filmul meu pornește de la o realitate germană din '45, dar toată demonstrația este făcută pe România.

— În ce an ați scris scenariul?

— Scenariul l-am scris prin '85, prima dată, atunci mi-a venit ideea. Am găsit undeva următoarea notiță: că în '45 cînd Moscova se apropia de Berlin și aliații înaintau pe partea cealaltă, a ieșit un ordin de front semnat de Roosevelt, de Churchill și de ruși, ca toate persoanele cu semnamentele unor Hitler, Goebbels, Goering, Eva Braun, și ale altor personaje din Stafful nazist, să fie reținute și verificate, ca nu cumva „originalele“ să fugă, să reușească să scape. Au fost reținute zeci, poate sute de persoane. Am încercat la început, în '85, împreună cu Dohotaru, să facem un scenariu despre niște oameni nevinovați, băgați în povestea asta numai pentru că seamănă cu cei vinovați, și să descopăr, în ei, latențele unor Hitleri adevărați. Demonstrația fiind că în fiecare om există niște latențe dictatoriale, care trebuie numai puse în valoare, sau declanșate, care nu trebuie scormonite și care trebuie reprimate imediat ce se manifestă. În film despre asta e vorba: cum se poate naște, pe ruinele unei dictaturi, o structură dictatorială nouă. Filmul se petrece, inițial, în '45-'46, dar, treptat, intră în abstract și în parabolă; deci lucrul poate fi plasat oriunde, și în Cuba, și, mai ales, la noi. Filmul se chema la început A și Eva, A de la Adolf, dar și de la Adam — pentru că filmul are o dimensiune religioasă. E un titlu bun numai cînd îl vezi scris. Noul titlu derivă din exclamația unui torturat: „A 11-a poruncă este să nu poruncești!“ Mi s-a părut emblematic. Pentru că de aici ni s-au tras cam toate.

— Adică nici chiar binele n-are voie să fie poruncit?

— Binele, cînd e poruncit, e mai rău ca răul. Cred că Dumnezeu e dincolo de bine și de rău, astea sînt noțiuni care incumbă numai simțul nostru moral. E vorba, în fond, de două forțe diferite, care se confruntă și între care se menține un echilibru. Sigur că vezi la tot pasul că răul este preponderent față de bine, și atunci te poți întreba: dacă răul e atît de spontan, și binele nu, cum se menține un echilibru între cele două forțe? După părerea mea, numai pentru că

răul se degradează mai repede decît binele, este mai perisabil. După un timp, răul se poate transforma în contrariul său. De pildă, o stare de servitute inculcată unui popor poate să ajungă, prin saturație, la contrariul ei, la nevoia de libertate. În societate, răul este prolific, așa cum mediocritatea e agresivă și ofensivă. Personalitățile de valoare sînt rare și neunite. Pentru că elita este formată din individualități puternice, care nu coagulează. Pe cînd mediocritățile, chiar dacă se urăsc, se coalănesc. Și totuși, progresul omenirii e marcat de personalități, nu de mediocrități. În filmul meu mă țin strict de decodificarea dictaturii noastre și a eliberării noastre de ea. Cine vrea să decodifice găsește toate elementele.

— Și a perioadei post-revoluție?

— Filmul se referă mai curînd la ce a urmat, cum ar fi reinstalarea, prin diferite forme, a cîșerției. Asta vorbește de starea actuală.

— În A 11-a poruncă starea concentraționară există, fără să fie descrisă de ceva. Toți ar vrea să plece, dar amină mereu, poate nu e momentul, mai așteptăm. Cam asta ar fi acum, la noi.

— Privitor la starea actuală, cum de n-ați preferat să faceți un „cinema direct“?

— N-am preferat realitatea directă, pentru că ea e contrazișă de ea însăși în fiecare moment. De pildă, am scris un scenariu despre revoluție care mergea de la 22 decembrie pînă la 14 iunie 1990. Între timp, a început să nu mă mai intereseze, pentru că faptele care veneau după le eclipsau pe cele prin care am trecut. Fondul de interes e mereu altul. Acum mi se pare mult mai interesant să discut despre noua agresiune a comunismului, și am scris, despre asta, un alt scenariu, care mă interesează mai mult în momentul de față. Iată de ce în filmul pe care l-am făcut am apelat la parabolă. Pentru că, după părerea mea, parabola poate să intre mai adînc în esența fenomenului, e o decantare, o distilare, un mod de a generaliza o experiență. Deci nu e o dezertare de la faptul direct, parabola, e dimpotrivă, o adîncire a lui. Dovadă că nu e la îndemina oricui să facă o parabolă. Scenariul, la A unsprezecea poruncă, l-am mai rescris de două ori, ultima oară în '88, în casa lui Ciulei, în America. Am încercat să-l păcălesc pe Dulea, să-l conving că e vorba de fasciști. Dulea însă n-a mușcat.

— Poate și pentru că există precedentul GLISSANDO?

— Ștefănescu a știut tot timpul despre ce era vorba în Glissando, dar niciodată n-a vorbit pe șleau despre asta. El l-a primit extrem de favorabil, chiar a trimis o telegramă de felicitare Buftiei. Dar cînd Dumitru Popescu, ca să-l lovească pe Enache, a lovit în film, atunci lucrurile s-au întors. Cînd au epuizat politicienii argumentele împotriva mea au fost chemați așa-zii oameni de cultură care să demoleze filmul de pe poziții culturale, în ideea că e și prost, domnule, și e și lung, de ce să nu-l tăiem. Nu ?..

Din păcate, intelectualitatea noastră a fost vîndută în proporție de 90%, a fost colaboraționistă. Numeri pe degete oameni care au avut o poziție, o coloană vertebrală, în epocă. Ei, și dacă n-am reușit să intru în producție cu A și Eva, cu mare greutate am obținut, atunci, de la Dulea, să fac, totuși, un film: după Creangă, o comedie, Fata babei și fata moșului. Titlul l-e s-a părut incendiar! Existau un moș și o babă pe vremea aia care nu trebuiau separați! Plecînd de la titlu, începea să li se pară minat tot terenul. Cînd a venit revoluția, m-a prins cu filmul în lucru. Am vrut să-l abandonez, construise decorul în care nu apucasem să filmez. Și imi stătea pe suflet scenariul A și Eva, cu care am intrat în producție imediat după decembrie '89. Dar difuzarea n-a mai fost de acord să abandonez Fata babei, pentru că investiseră în decor. Și a trebuit să le realizez pe amîndouă, simultan, lucru pe care nu l-aș mai repeta vreodată, pentru că pur și simplu intri într-o mașină de uzură demențială... Ceva mai istovitor n-am trăit. Trebuia să plec la filmări dintr-o parte în alta, să plec de la București la Brașov, în funcție de cum cădea zăpada. Comedia nu e încă gata, acum i-am modificat titlul, se va chema Tursea și Junghiul; ne trebuie o zăpadă ca să putem filma în decorul care ne așteaptă la Brașov. N-aș mai vrea să trec niciodată prin așa ceva. În toată brambureala de după revoluție, fiecare, cum avea ceva de contestat, făcea grevă. Și o făcea pe platou la mine. Am avut situații în care, plătînd dublu, am vrut să profit de zăpadă și să filmez simbăta sau duminica. Și am obținut acordul echipei. Minus acordul unei costumiere, care a zis că ea nu vine. Foarte bine, imi dai cheia și filmăm. Nu, zice, eu am gestiune. N-am putut nici s-o dau afară, că avea gestiune. S-o dau afară și să predea gestiunea, m-ar fi costat încă o săptămînă de stat. A fost ceva odios. Acuma se tem toți pentru posturi, treaba merge mai bine, dar la vremea aceea fiecare își rezolva problemele în mod revoluționar pe platou. Și eu am luat în piept, tot.

— Glissando și A unsprezecea poruncă formează un diptic?

— E vorba de o continuare, după părerea mea. Și Glissando încerca să descofireze resorturile dictaturii. A unsprezecea poruncă merge mai departe, arată că odată cu năruirea unei dictaturi, nu s-a terminat. Este numai un act dintr-o piesă al cărei număr de acte nu-l cunoaștem. Ceea ce se întîmplă și aici. Marea deziluzie care a cuprins poporul român este că a crezut că, odată cu căderea lui Ceaușescu, lucrurile se îndreaptă și ne vom trezi în Franța sau pe lingă ea. Or, mai sînt de jucat niște acte. F'nalul unei dictaturi nu înseamnă neapărat și inițierea unei democrații.

— Imediat după 22 decembrie '89 am publicat un interviu cu dvs. chiar în această pagină. V-am întrebat atunci dacă nu credeți că e posibil să fie ceva „aranjat“, și mi-ați răspuns că nu. De

atunci multă vreme a trecut. Acum ce ziceți?

— Ce să fac? N-am fost singurul idiot care s-a păcălit. Am văzut numai ceea ce era în jurul meu, partea spontană a lucrurilor, și n-am crezut că mai există și o altă față, n-am bănuț că ceea ce vedeam era numai un sector dintr-un scenariu, un sector lăsat liber pentru improvizație. Am început să mă lămuresc după 12 ianuarie încolo... Încet-încet am început să realizez că e aranjată treaba... De fapt, de cînd l-am văzut și pe Nicolaeșcu la televizor, care se întorsese repede de la Bonn ca să se suie pe un tanc în Piața Romană și să ajungă și el la televiziune... Dar nu asta contează, în cacialmauă asta în care am intrat cu toții...

— Și din care o să ieșim vreodată?

— Mă tem că totul se va termina prin eroziune. Vom ieși într-un viitor îndepărtat, cînd va dispăre o generație care nu poate trăi decît cu girbaci, cu stăpîni și cu tătuc. Este exact ce-a făcut Moise cu cei pe care i-a scos din Egipt și pe care i-a rotit 30 de ani prin deșert, pentru că, obișnuiți să fie sclavi, nu se mai putea aștepta de la ei decît sfîrșitul obștesc.

— Pe asta contează, poate, și puterea; pe eroziune.

— Cred că da, și pînă atunci își vor face mendrele, își vor trăi viețile confortabil, și așa mai departe. Dar, între timp, dacă ideea de comunism a apucat să se erodeze, cale de întoarcere nu mai are, după părerea mea. Poate fi o recrudescență, dar nu o revenire. Nu vedeți, ce s-a întîmplat cu noi, cu cinematografia, zilele astea, este o mostră de recrudescență. Acum, cînd totul tinde spre descentralizare și cînd se bate atîta monedă pe economia de piață, la noi, în cinematografie, s-a reînființat o centrală, s-a recentralizat totul, într-o regie autonomă.

— E adevărat că s-a încercat să fiți îndepărtat de la direcția studioului?

— Eram plecat în concediu și i s-a propus altcuiva să preia acest studio. Ticăloșie și prostie. Pentru că nu scapă de mine prin abandonare și pentru că aș fi mai incomod din afara sistemului decît din sistem. În momentul de față, fiind în sistem, sînt, inevitabil, oarecum „condiționat“. Conducerea studioului este pentru mine, vă asigur, o povară. Dar mă gîndesc că, dacă l-aș părăsi, s-ar scoate și ultimul picior, care e ținut în ușa, pînă acuma. Vă vorbeam despre experiența Piteștiului... Extinsă la o scară de masă... Ne-a învățat să ne urim, nu să ne concurăm.

— Nu vă pare rău că, în tot acest timp, nu v-ați implicat, practic, deloc, în politică?

— Consider că am avut mîntea cea mai bună că am ales lucrul. Sigur că am rămas sărac, dar cel puțin am făcut două filme. În politică am simpatiile mele, dar nu am nici un chef să o fac efectiv. Fac politică destulă cu filmele pe care le fac.

Eugenia Vodă

Alfred Demetru...

...Cecilia Birbora și Constantin Dinulescu în A unsprezecea poruncă

Eu, în locul domnului Adrian Năstase...

IAR au pocnit-o! Iar a pocnit-o! Care televiziune europeană avea în noaptea de duminică un film gruzin? Turtit de miracol, nici nu știu dacă să pun singularul sau pluralul. Or fi mai multi, e numai unul? Lucează în bandă sau de capul lui — undeva, la Departamentul film-teatru, este cert, se ascunde un geniu! Rideti degeaba. E posibil. Numai un maniheism violent ne interzice gândul că în Televiziunea Română nu poate lucra și un geniu. Un geniu al nu știu cărei arte. Ar trebui să vină japonezii să-i găsească un nume, ei care pot inventa un substantiv pentru potrivit a patru fiori la a cincea. Să-i zicem arta programării? Cu două săptămâni înainte, el îți poate programa, de parcă s-ar uita într-o bulă de cristal (iar rideti în plus, ce nu există bule de cristal?) filmul artistic care se va potrivită mânășă „Actualităților” din ziua aceea. Și nu a oricărui „Actualități” — un mort banal în Dublin sau un șantier care nu mișcă în Drumul Taberei — ci a celor mai esențiale, din alea care taie respirația lumii. În august, în noaptea pociului de la Moscova, el prevăzuse la Telecinematecă un film sovietic care mergea mânășă cu un singur deget. La Paris, dacă Antenne 2 nimerise o asemenea potrivă, se lăsa a doua zi, în „Libé”, cu un eseu despre imediatitate! O lună mai târziu, în noaptea când la „Actualități” Paul Soloc anunța la 20.20 „război civil în Gruzia, opoziția acută televiziunea în Tbilisi, partizanii președintelui folosesc bite”, peste două ore aveam prevăzută din timp „Munții albaștri” ai lui Senghelaia, producție 1984 (aha?), bibliografie la zi pentru cartea lui Amalric. „Va mai exista URSS în 1984?” Eu, în locul domnului Adrian Năstase, as lucra tot timpul cu programul TV pe masă, căutând cu prioritate filmele săptămânii...

Acum, ca să nu batem cimbii, filmul, ca atare, nu e la nivelul de geniu și chiar ani din cinemateca de soapte a Bucureștiului: „Ai auzit ceva de «Munții albaștri»?... E la Viitorul, săptămâna asta, nu știu cum i-au dat drumul!” Adevărul e că n-am văzut niciodată film gruzin cuminte, tras la rindea, neted. Toate aveau în ele o subversivitate — a refuzului multilateral față de Centru — că nu puteai să nu dai șofară în țară sau „un coup de fil” jubitei: „Dragă, aud că trebuie văzut un film gruzin!” „Un ce?” „La Rahova!” Pină și un film de-al lor cu fotbal e de neuitat, ca să nu mă duc pină la „Căntă” care a secăt sute de sticle de vodcă prin „casele cu video” ale Capitalei înghetate prin '88 — '89. Toate erau nesubuse. „Munții albaștri” mai e și profetic. Pină se alunge la profetie, se trece, ce-i drept, printr-o comedie simpatcă, dar nu mai mult.

Comedia vieții într-o editură socialistă, așa cum o stim de cînd ne duceam manuscrisele, ani lungi de șesuri, între Espia și Cartea Românească. Toată lumea unei edituri realist-socialiste e adunată acolo ca într-un bob de rouă (mai tineri minte metafora bobului de rouă?); secretarele care fac cafea și își probează fastele, autorul care vine cu 10 exemplare dactilo din romanul terminat ieri, împărțindu-le febril tuturor redactorilor, redactorii care își cojesc oușorul la 10 dimineață și promet că „te citesc imediat” punând exemplarul în ștocul masiv de manuscrise moarte, caserita bătrână de care o doare zilnic capul de la țigările îngurate, dar nu știu de la ce, contabilul care nu dă prime, bătrînul fabulist care astează directorul oricît, directorul care spune la orice: „foarte bine” și e zdrobit de cite banchete are zilnic pe cap și în stomac, partidele interminabile de sah, reparatia permanentă a tevilor, fetita care vine

zilnic la mămica secretară să-i arate ce notă a luat azi la școală, tipii, doi, care nu vor scoate nici o vorbă în tot filmul, ei căutînd tot timpul un redactor care se ascunde de ei, administratorul care nu vrea să repare peretii și peretii care crapă tot mai adînc și tot mai întins... La atîta lene, omenie, alienare, duioșie, smecherie, sărăcie, platitudine și delicatete — ritmate uneori cam ca în bancurile bune însă ușurele prea lungi, prea constiente că poanta finală răscumpără totul — m-a răbit pină și dimineața, deloc pierdută, în care am fugit „la editură” să-i spun Gabrielei Adameșteanu cît de mult mi-a plăcut „Drumul cenușii” al lui Buzura, la care ea fusese redactor! Mi-a multumit încintată, în soaptă de taină — și în clipa aceea editura lui Senghelaia sărea, pe ecran, la 1984 fix, în aer, peretii nemeirezistînd dansului popular al unor oaspeți foarte veseli care nu știau ce caută acolo, iar gazdele nu știau cine sînt! Se dărima toată sandramaua, rămînea înțreg, pe stradă, doar un tablou cu peisaj din Groenlanda. Să se fi făcut sub Cernenko un film mai tare în Uniune? După „koneț filma” a mai pîlîit pe ecran, o secundă, ca sugestie a unui adevărat final, efigia studioului „Mosfilm”, cel care realizase dublajul în rusă, celebra statuie „Muncitorul și colhoznică” a Verei Mulina.

Mă repet, șerind că nu-i inutil: eu, în locul domnului Adrian Năstase, pentru a decripta din timp crizele viitoare, as deschide săptămînal programul TV să văd ce a programat geniuul de la Departamentul nu de Stat, ci de Film: ce-o fi asta, duminică... „Un nas decisiv”, film american 1982...? Sau, simbătă seara, „Captivi”, tot american, tot 1982?... La Telecinematecă, de la puci incoace, nu s-a mai anunțat nimic!

Ioana Olaru și Lena Constante

Stranie și, în fond, inacceptabilă, primejdioasă chiar, această alăturare a unui nume fictiv și a unui nume real, mai ales dacă ne gîndim la cea mai simplă definiție școlară a conjuncției, menită, ni se spunea, atunci, la primară, să lege două cuvinte „de același fel”. Sint, oare, aici, de același fel? M-am gîndit la acest lucru încă de simbătă seara, imediat după ce întîlnirea radiofonică a Claudiei Tița cu Augustin Buzura (difuzată în ciclul **Lecturi în premieră**) se încheia, bineștiind că în seara următoare emisiunea **Scriitori la microfon** o avea ca invitat pe Lena Constante (gazdă: Gabriela Nicolescu). Am văzut-o pe Lena Constante cu mult timp înainte de a fi citit romanul **Refugii** de Augustin Buzura. Nu din neglijență, ci pentru simplul motiv că romanul nu fusese încă scris. O prietenă din acei ani năucitori ai adolescenței, cînd granița dintre ficțiune și realitate aproape că nu funcționa, m-a îndemnat: vino să cunoști un om extraordinar. Locuia, mai exact ne-a primit, în mansarda unui imobil vechi, la care ajungeai foarte simplu îndepărtîndu-te doar cîțiva metri de Calea Călărași. Mansarda arăta exact ca în orice pagină de roman iar distincția amfitrionului, detașarea impenetrabilă cu care accepta convenția decorului și chiar a vizitei păreau a cobori tot de acolo. Am privit-o cu aviditate (legende transmise în șoaptă circula deja în jurul numelui său) și deodată i-am remarcat mișcările. Puternice, muncite, prea muncite pentru profilul livresc în care mă complăceam a o încadra. Pe perete se afla o extraordinară tapiserie. Silueta unui cal spîrgea intempestiv spațiul strîmt, făcînd să vibreze aerul mansardei. Iar din acea mișcare puternică, înghețată între liniile sure ale lucrării, se degaja o imensă singurătate. Am rămas un timp în mijlocul acelei singurătăți. Vocea Lenei Constante, regăsită duminică seara la radio, după atîția ani, abia că putea traversa ceața singurătății. Nu o auzeam distinct, atentă la destinul plin de grație al animalului închis în mansardă. Cred că între timp s-a eliberat de acolo. Dar, „să revenim. Simbătă seara, răspunzînd unei întrebări a Claudiei Tița (redactor ce dă **Lecturilor în premieră** o strălucire de invidiat), Augustin Buzura crede că prozatorul pastîșează infernul doar atît cît îl poate cunoaște. M-a interesat, adaugă domnia sa, cu referiri la **Refugii** și la ciclul din care face parte romanul, m-a interesat să văd dacă pot descrie un personaj slab într-o lume aspră și dură. M-a interesat psihologia acestui om slab care nu are nici o șansă. Și cum e judecat azi acest personaj?, revine reporterul. Depinde de unghiul de vedere, răspunde prozatorul. Cunoscut în Occident, destinul Ioanei Olaru devine reprezentativ pentru destinul femeii din Est, al femeii în comunism. Aceeași reacție, tot azi, în septembrie 1991, cînd, la Paris, a apare **Evaziunea tăcută**, poem în proză-document de Lena Constante. Autoarea a stat 3 000 de zile (72 000 de ore) la închisoare. A crezut, la început, că trebuie să moară. A înțeles, însă, în tăcerea neagră a celulei, că trebuie să trăiască. Voința a invins și învingătoare fricii a revenit la viață. A imaginat și a realizat tapiserii. A început să scrie, fără nici o siguranță că paginile vor fi editate. Ele au fost, totuși, editate. Așa că, evident, Lena Constante are planuri de viitor. Ca și Augustin Buzura care a decis să-și încheie manuscrisul înstrăinat la loc sigur în vremea premergătoare lui decembrie 1989 („din cauza unor mașini care-mi stăteau la poartă”): personaje există, au o evoluție previzibilă, așa că sper să termin cartea și să-mi închid o obsesie. Aceasta după ce (paralel?) un nou subiect, „care mă pasionează foarte mult”, va deveni și el roman. La urma urmei, ce poate fi mai minunat decît certitudinea unui drum nealunecos, cum este drumul artei? Șansa de a spera că parcurgerea lui este posibilă aparține deopotrivă creatorilor și nouă, cititorii și privitorii lor fideli.

A consemnat

Antoaneta Tănăsescu

TELEVIZIUNE

Istoria unei prăbușiri așteptate

DECI, într-o zi — spune filmul sovietic realizat în '84 — șandramaua se prăbușește. Iar asta se întîmplă din pricină profunde: niscăiva explozii subterane. Dar pină la profunzime, cum scria Camil Petrescu, lucrurile pot fi explicate și dacă cercetăm la suprafață. Iar aici, debandadă orînduită birocratic. Nimeni nu face nimic, în schimb pentru toate cele sînt emise hirtii. Toată lumea se așteaptă ca tavanul să se prăbușească, dar nimănui nu-i vine să creadă că asta chiar s-ar putea întîmpla, fiindcă nu-i ordin de sus. Dar, într-o zi, clădirea, edificiul, sistemul, se prăbușește (sic) iar cei dinăuntru ies suvoi pe stradă și se răspîdesc care încotro. Prima parte o cunoaștem destul de bine, numai că șandramaua nu se prăbușește de la sine, ci zgîlțită chiar de cei care se află înăuntru. Și nici nu se prăbușește pe de-a-ntregul, încît să poți spune că te apuci de miine să faci alta în loc. Nu-l, de fapt, nici prăbușită, nici în picioare. Și nimeni nu pleacă niciieri. Cu excepția celor 40 000 de albanezi care s-au văzut trimiși înapoi și a celor care au apucat să capete azil politic. Iar hirtilele circula în continuare, debandada e și ea la locul ei, ba — din pricină că lucrurile nu sînt nici așa nici așa — pare și mai mare. La fiecare ce apucă — asta mai ales. Se emt comunicate. Se dau declarații. Se alege praful. Mai cade cite o cărămidă... dar ce rost are să descriu și eu ceea ce vede toată lumea de aproape doi ani incoace?

Cei doi realizatori ai serialului despre revoluție culeg în continuare mărturii despre cele întîmplăte atunci. Teroriștii au dispărut de parcă nici n-ar fi fost. Toată lumea a fost de partea aceasta a baricadei, încît îți vine să crezi că de fapt n-ar fi trebuit să iasă nimeni în stradă, ci să fi mers cineva cu o petiție la Ceaușescu, să-i spună să-și ia tîlpășița. El ne-ar mai fi ținut un discurs de adio, apoi ar fi dat socoteală în fața Marii Adunări Naționale și gata. O fi ea scurtă memoria omului, dar nici așa. Cînd s-a dat lovitură de stat la Moscova, o parte dintre cei care afirmă că se află de această parte își făcea vînt să sară înapoi. Dl. Măgureanu a dat de înțeles Parlamentului că știe despre cine e vorba, dar că nu e momentul s-o spună. Trăim în țara lui „Se pare că...”. Nimic nu se știe cu precizie, iar pentru ceea ce se știe nu e momentul să fie dat la iveală. Probabil că dl. Măgureanu se gîndește la un volum de memorii, aidoma altora, care, la fel, intenționează să spună cînd-

va ceea ce știu. Deocamdată ies la iveală dosarele securității. Dosarele acelea ținute sub cheie, ca să nu izbucnească tulburări. Numai unele dintre ele, cele care pot provoca neînțelegeri în rîndul opoziției. Iar „România mare” l-a pus pe listă și pe președintele Iliescu. (Asta, e drept, n-am văzut-o la televizor. La Tebea, C. V. Tudor era printre spectatori; a fost împiedicat să cuvinteze, și dacă-i așa, apărătorul democrației s-a supărat pe instituția prezidențială, pe care a apărât-o pină mai acum de atacurile trădătorilor de țară și de criticile destabilizatorilor. A început el să scrie ce-a auzit despre „secretarul general al partidului unic”. La fel cum a scris despre cei care se ocupau de destabilizare. Încît, dacă cercetăm cine a rămas nedezvăluit de „România mare” că face și drege împotriva intereselor țării, iar de vreo săptămînă incoace și împotriva democrației, n-ar mai fi decît redacția numitei publicații și cei debarcați în decembrie '89 de la conducerea țării.)

Și mai e pină la alegerile locale. De ierarhiile știute ale poeziei românești contemporane. Probabil că reclassificările propuse de d-sa vor provoca un lanț de

reacții, pro și contra. Fiindcă pină acum discuțiile de acest fel au rămas la nivel teoretic. Totul a fost în regulă pină acum, fiindcă nu s-au dat exemple, ca să zic așa. De aici încolo, în numele dreptului la replică și al opțiunilor fiecăruia ghemul va începe să se desire și aici. Numai că pină să vedem cine ar trebui să se aște pe locul întii, cine pe doi și așa mai departe, n-ar fi rău dacă critica literară s-ar ocupa și de literatura de tarabă, pentru protecția consumatorului. Fiindcă în timp ce ne plîngem că nu mai apar odată capodoporele și manuscrisele de sertar, cititorul achiziționează cărți ale subliteraturii. Ar fi timpul să apară o rubrică săptămînală, în această emisiune, despre aparițiile lipsite de valoare literară. La fel cum ar fi timpul să vedem cum se fac sondajele de librărie, acelea care, în cele din urmă, duc la stabilirea tirajelor. Fiindcă, pină la pragul de sus, ne împiedicăm în cel de jos. În cazul de față, pragul de jos se cheamă kitsch, impostură, vulgaritate ordinară, pornografie, fals, ediții pirat. Trebuie să vorbească și despre asta cineva, chiar dacă e neplăcut.

Cristian Teodorescu

1859. Ambasadorul american obține o audiență la împăratul Chinei

Anchetă: Starea cărții

1. Cite manuscrite existau în editură la începutul anului 1990?
2. Cite erau apte să vadă lumina tiparului?
3. La cite v-ați oprit?
4. Cite s-au publicat? (Vă rugăm să exemplificați prin câteva titluri).
5. Există cenzură? Cauzele nepublicării?
6. Au existat „cărți de sertar”? Le-ați publicat?
7. Acest an editorial este mai bun?
8. Ce preț va avea, în genere, o carte?

gito

EDITURA COGITO

Director: IOAN TEPELEA

1-2. Editura Cogito, din Oradea, a luat ființă în anul 1990, în luna septembrie, dar până la sfârșitul anului nu a editat decât revista UNU (publicație de opinie și informare centrală, care apare lunar din martie 1990) întrucât nu a avut asigurat suficient spațiu tipografic și nici hirtia necesară pentru a putea trece la editarea de cărți. Deși în editură au existat cel puțin trei manuscrite apte să vadă lumina tiparului, încă de la înființarea acesteia, spațiul tipografic a putut fi asigurat numai după 1 ianuarie 1991 și, de asemenea, tot după această dată s-a reușit obținerea hirtiei necesare pentru ca prima carte să poată intra la tipar. Dificultățile financiare generate de scumpirea hirtiei și a manoperei tipografice, de situația dificilă în care a fost pusă editura prin obligativitatea achitării cheltuielilor de tipar imediat ce prima carte a fost realizată, au impus, pe de o parte, un ritm destul de lent în producția de carte, apoi, pe de altă parte, necesitatea de a opta pentru genul de carte preferat de un public cât mai numeros. Așa se explică că prima carte editată de noi a fost un roman polițist, **O crimă aproape perfectă**, de Haralamb Zincă, căreia ar fi trebuit să-i urmeze tot un roman polițist, **Crimă prin mica publicitate**, de Rodica Ojog-Brașoveanu. Nu a fost însă așa, pentru că manuscrisul celei de a doua cărți a fost retras (pentru prea multă așteptare!), în locul lui tipărindu-se, cu riscurile de rigoare generate de receptivitatea scăzută a publicului cititor față de poezie, volumul de versuri **Naufragiu în limita bunului simț**, de Ioan Tepelea. Cea de-a treia carte, editată la Cogito, a fost romanul **Regele Țiganilor**, de Ponson du Terrail (scriitor francez de mare popularitate, autor al romanelor feuilleton **Ispăvăle lui Rocambolo** și **Dramele Parisului**, acestea urmându-i romanul document **Kremlinul anilor '20**, de Boris Bajanov (carte aflată în prezent la tipar).

3-4-5. Fiește că în condițiile cind instabilitatea prefurilor, creșterea total nejustificată a acestora, poate conduce la multe modificări de intenții editoriale, este greu să stabilim dinainte cite cărți, ce fel de cărți vom edita în viitor. Dar, oricum, deocamdată, avind spațiu tipografic asigurat prin bunăvoința Imprimeriei de Vest din Oradea (fosta Intreprindere Poligrafică), se pare că până la finele anului vor mai putea fi editate circa 4-5 cărți. Probabil, pe lângă manuscrisul romanului **Memoriile detectivului Dik**, de Haralamb Zincă, roman prin care am vrea să statornicim o colaborare cât mai bună cu reputatul scriitor, vor fi în atenție și citeva manuscrite ale unor cărți de știință (filosofie, medicină, istorie). Una dintre aceste cărți, al cărei manuscris este în lucru, va fi semnată de cunoscutul eseist Radu Enescu. Alta, un roman document, cu titlul **Agonia** și care încearcă o

radiografie a unui timp istoric din viața orașului de pe Crișul Repede (ianuarie-aprilie 1919), va fi semnată de istoricul dr. Liviu Borcea. Desigur, nu va fi neglijată literatura (inclusiv traduceri din literatura universală), nici chiar cărțile de debut (poezie, proză). Așteptăm, deocamdată avem doar promisiunea, un volum de poezie de la Adrian Păunescu.

În ceea ce privește cenzura, credem că nu mai poate fi vorba de așa ceva. Cel puțin în cazul nostru. Poate fi vorba însă de constringerile diverse care limitează inițiativele editoriale, obligind mereu la noi reevaluări ale posibilităților editurii. Nepublicarea unei cărți poate ține, în cazul editurii noastre, doar de valoarea ei, de posibilitățile financiare la un moment dat, sau de lipsa de hirtie pur și simplu.

6-7-8. Așadar, nu am avut și nu avem „cărți de sertar” și singurul criteriu, să-l spunem de selecție, este valoarea literară, științifică. Neavind pentru comparație un alt editorial, putem spune, și o spunem chiar, sîrtem mulțumiți de ceea ce am realizat în anul în curs. Cu 8-10 cărți în acest prim an (dacă nu vor interveni complicații independente de voința noastră) vom fi, credem, mulțumiți. Asta nu pentru că n-am fi dorit ceva mai mult, ci pentru că posibilitățile financiare ale editurii sînt încă modeste. Am așteptat și așteptăm un sprijin mai concret și eficient din partea Ministerului Culturii, mai ales în ceea ce privește aducerea prețului hirtiei la un nivel acceptabil, stoparea creșterilor vertiginose ale prețurilor la manopera tipografică etc.

Forum românesc

● Fundația Culturală Română a organizat, între 23-29 septembrie 1991, o reuniune a Comitetului de inițiativă pentru pregătirea Forumului constituit cu reprezentanții comunităților românești, sau de limbă română, precum și a grupurilor etnice originare din România. Primul Congres al românilor de pretutindeni va avea loc în primăvara anului viitor. Comitetul de inițiativă își va desfășura efectiv lucrările la Sinaia, în perioada 26-28 septembrie.

Dalí la Brașov

● Între 20 septembrie și 15 octombrie la Muzeul de Artă Brașov este deschisă o amplă expoziție Salvador Dalí. Organizată în cadrul manifestărilor intitulate „Forum cardiologicum”, expoziția reunește 155 de lucrări ale pictorului spaniol aparținind colecționarului german dr. Heinz Ess.

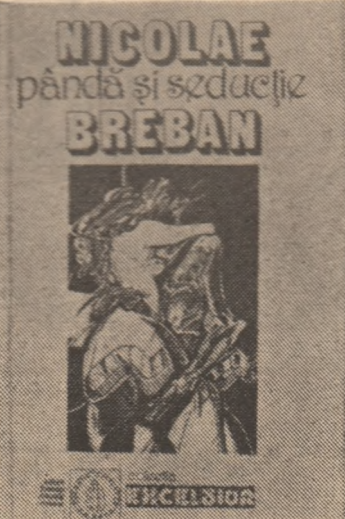
În librării

● **Mihai Eminescu — POEZII.** Antologie și prefață de Eugen Simion în colecția „Pantheon”. (Editura Fundației Culturale Române, București, 290 p., 74 lei).

● **George Coșbuc — POEZII.** Volum în colecția „Pantheon”; prefață de D. Micu. (Editura Fundației Culturale Române, București, 322 p., 89 lei).

● **Alexandru Paleologu — MINUNATELE AMINTIRI ALE UNUI AMBASADOR AL GOLANILOR.** Traducere din limba franceză de Alex. Ciolan. (Editura Humanitas, București, 192 p., 175 lei).

● **Virgil Ierunca — FENOMENUL PITEȘTI.** Ediția a II-a. (Editura Humanitas, București, 96 p., 75 lei).

● **Nicolae Breban — PÂNDĂ ȘI SEDUCȚIE.** Roman în colecția „Excelsior”. (Editura Fundației Culturale Române, București, 302 p., 108 lei).

● **D. H. Lawrence — FII SI ANAMETI.** Traducerea de Antoaneta Ralian. (Editura Miron, București, 464 p., 175 lei).

CRONICA MONDENĂ

Nostalgii, visuri, vise

CUM ne pîndește toamna, blind (după ce atîtea, mai puțin blinde, ne-au tot pîndit), cum înainte de începerea noli stagiuni teatrale, recursul la memoria verii nu înseamnă neapărat nostalgie, e bine să începem a-ți aminti Visul unei nopți de vară repus de Liviu Ciulei în importanța însușirea a spectacolelor de teatru românești care au entuziasmat publicul de pe toate continentele, au înregistrat succese și premii internaționale, fundamentind ideea unei culturi solide europene. Visul... lui Liviu Ciulei, privit acum, la citeva luni de la premieră, este același și totuși altul, la fel de puternic în timp, obsedat prin forța construcției și inovației, un joc al umbrelor halucinante care se fac că dispar pentru a reveni și mai pregnante, bîntuind visele, asaltind cu irealitate existența, mereu mistificată. Într-un univers haotic-coerent prin care simboluri combinate la nesfîrșit triumfă în concretețe, impunînd o realitate altfel, concepută pe adevăruri și esențe. Spectacolul, agresînd prin decor și costume, prin culoare, modelitate regizorală, alternînd modernitatea violentă

EXPOZIȚIE. La Galeria de artă Eforie este deschisă expoziția pictoriței Rodica Ciocârdel-Teodorescu. În imagini, Portretul pictorului Henri Catargi și Case printre copaci la Brașov.

TOP: VINZAREA CĂRȚII...

(Librăria Nichita Stănescu, Soc. Interpress SRL — Mangalia, președinte: Gheorghe Todor, I.VII — 31.VIII 1991)

1. Régine Andry — **O femeie singură** (Ed. Eminescu, 76 lei) — 6000 ex.
2. Florence L. Barclay — **Mătăniile** (Ed. DiverConsingpress, 132 lei) — 5600 ex.
3. James Clavell — **Tai-pan** (Ed. Meridiane, 179 lei) — 4550 ex.
4. J. W. Stesso — **Riposta** (Ed. Iris, 125 lei) — 4500 ex.
5. Charlotte Brontë — **Jane Eyre** (Ed. Domaco, 85 lei) — 3000 ex.
6. Mircea Dinescu — **Moartea citește ziarul** (Ed. Cartea Românească, 10 lei) — 2560 ex.
7. Tadeusz Dotega Mostowicz — **Vracul** (Ed. Univers, 85 lei) — 1200 ex.
8. Nichita Stănescu — **Leoaică tinăra, iubirea** (Ed. InterCompress, 39,50 lei) — 1100 ex.
9. Haralamb Zincă — **Temerarul** (Ed. Ion Creangă, 27 lei) — 1000 ex.
10. Paul Goma — **Soldatul ciinelui** (Ed. Humanitas, 65 lei) — 950 ex.

...ROMĂNEȘTI

(Librăria Nichita Stănescu, Soc. Interpress SRL Mangalia, președinte: Gheorghe Todor, I.VII — 31.VIII 1991).

1. Mircea Eliade — **Profetism românesc** (Ed. Roza vînturilor, 70 lei) — 4000 ex.
2. Crăciun Ionescu — **Secretele operațiunii „Furtuna deșertului”** (Ed. Militară, 39 lei) — 3000 ex.
3. Mircea Dinescu — **Moartea citește ziarul** (Ed. Cartea Românească, 10 lei) — 2560 ex.
4. Ștefan P. Alexandru — **Răpirea sabinelor** (Ed. Militară, 65 lei) — 2500 ex.
5. Platon Pardău — **Pașaport pentru Australia** (Ed. Militară, 85 lei) — 2100 ex.
6. Emil Cioran — **Cartea amăgirilor** (Ed. Humanitas, 65 lei) — 2000 ex.
7. Ion Vianu — **Concert la două plane** (Ed. Sport-Turism, 79 lei) — 2000 ex.
8. Eugen Ionescu — **Nu** (Ed. Humanitas, 65 lei) — 1200 ex.
9. Sorin Holban — **Să nu aștepți minuni de la luna septembrie** (Ed. Eminescu, 75 lei) — 1100 ex.
10. Haralamb Zincă — **Temerarul** (Ed. Ion Creangă, 27 lei) — 1000 ex.

lentului său care domină scena storcînd lacrimi (de ris), cascade (de aplauze), cu o vervă pe care doar marii actori o pot atinge în mari montări de texte pe măsură. Am vizionat spectacolul împreună cu Eva Hoffman, redactor șef la o importantă revistă de cultură din New York, care, în trecere prin București, a dorit în mod special să vadă montarea lui Ciulei, și, deși nu cunoștea limba română, a rîs odată cu sala, a pătruns fiecare sugesție și simbol regizoral, confirmînd universalitatea montării și declarîndu-și entuziasmul pentru valoarea spectacolului de teatru românesc aflat în prima linie a fenomenului teatral internațional. La ieșirea din sală am auzit spectatori care își propuneau să revadă reprezentația, la intrarea în Teatrul „Bulandra” se s'ă-rea la un bilet în plus, și pentru o „criză a culturii”, e încurajator să vezi sălile pline, să știi că publicul se află într-o conspirație (pe față) cu creatorii. Odată cu deschiderea stagiunii, pentru a ne vindeca de nostalgii, să sperăm că Liviu Ciulei, Andrei Șerban, ceilalți regizori, oameni de cultură vor relua „criza” de unde au lăsat-o și o vor continua, desăvîrșind-o.

Carmen Firan

Începutul sfârșitului

NU SÎNT SEMNE DE OBOSEALĂ, totuși, săliile apar adesea neîncăpătoare, concursurile relevă talente viguroase, bine educate, care înregistrează progrese continue întru depășirea simplei îndeminări sau chiar virtuozității, tinzând să „capteze“ spiritul creațiilor talmăcite, ascultăm și multă muzică nouă sau — cel puțin — neuzată de prea multe programări, într-un cuvânt trăim din plin zile de artă bogate și excepționale, iar majoritatea manifestărilor pun pe critic în grea încurcătură, dat fiind că — după cum scria Claude Debussy în *Monsieur Croche antididactique* — nimic nu adoarme mai mult schimbul de idei decât o afirmație. Am constatat și din proprie experiență că au mai mult succes articolele sever critice; totuși, când lucrul e bun nu poți să-i găsești neapărat cusururi, pentru că — destui sînt ce vād negru acolo unde stăpînește albul sãdea —, măcar observatorii neangajați în vreo tabără (artistică, bine înțeles) să se păstreze cit de cit obiectivi, că altfel ce ne facem? Dacă stăm să ascultăm numai birfortorii, ne luăm lumea în cap, nu mai mergem la nici un concert și stăm acasă să reluăm din nou și din nou vechile discursuri, cu care ne-am obișnuit pînă la sațietate.

DANA BORȘAN, deci, merită să fie citată de cite ori vine vorba de forțele noastre pianistice „de după“ Valentin Gheorghiu și Dan Grigore. Și-a alcătuit un program de cea mai mare dificultate și consistență, alegînd *crema* sonatelor romantice, și l-a restituit în așa fel încît să nu avem de ce ofta după cine știe ce versiuni celebre. Are un ton substanțial și abundent evitînd să bată măcar o clipă clapele, cultivă poezia sonoră și nu face nici un caz de pedanterie sau frecvențarea numai a „lunii bune“ a ideilor, cu alte cuvinte te lasă să te bucuri de frumusețile paginilor abordate în voie, fără să te simți opresat de reguli stricte și imuabile. Adevărul este că lumea tinjeste astăzi după artiști degajați interior și se teme de cei ce par că vor să „dădăcească“ publicul. Respectarea și chiar crearea stilului se cuvînt să se alieze cu respirația firească, de ființă umană normală — deși excepțional înzestrată — alături de data viitoare publicul, care vrea să învețe pe nesimțite, fără să fie „indopat“ — chiar cu frumusețe sau noblețe — va sta acasă sau se va duce la plimbare. Dar va veni la concertele Danei Borșan, care lasă durerea și suferința studiului acasă și se prezintă în fața noastră cu prospețime de simțire și gata să descopere atunci, împreună cu noi, semnificațiile și litera operii. Astfel stînd lucrurile, nici nu mai știm că am ascultat de nenumărate ori capodopere ca *Sonata in si minor* de Chopin, *Sonata in si minor* de Liszt sau cea în fa minor de Brahms, ne bucurăm doar de ideea celei ce s-a gîndit să le reunească, parcă anume spre satisfacția noastră, uitînd de răspunderea și truda interpretului. Într-un cuvînt, un recital la care îți pare bine că ai fost — și te gîndești că absenții au ce regreta...

ORCHESTRA DE CAMERĂ DIN MOSCOVA — dirijată de Levon Ambartumian ne cheamă și ea să ne bucurăm de stăpînirea suverană a meșteșugului pe care o învederează membrii ei și nu se sfieste să meargă de la Mozart la Șostakovici, într-un program care are meritul atractivității (prin cele două *Divertismente KV 136 și KV 138* ale minunii din Salzburg) aliat cu cel al înfățișării de nume și creații noi (*Concerto funebre* de Karl Amadeus Hartmann) sau al reîntipăririi în suflete și conștiințe a unei pagini de specificitate neconfundabilă cum este *Simfonia de cameră op. 110 bis* a maestrului tragismului muzical sovietic. Deci, mai întii, lăsîndu-ne să bănuim că ansamblul *Camerata academica* din orașul natal al compozitorului ar fi cîntat *Divertismentele* ceva mai reținut și stilat — dar în mod cert fără agrementele irezistibile de voluptate sonoră ale violoniștilor moscoviți — se concentrează apoi să ne dovedească posibila apropiere de lucrarea gravă și îndurerată a unui corifeu prea puțin cîntat la noi al muzicii germane din prima parte a veacului XX și ne confirmă ce știam mai de mult, anume că sîșierea, grotescul învecinat cu strigătul și duhul introspectiv al lumii lui Șostakovici nu au exponenți mai autorizați decât cei ce au trăit în aceleași locuri și s-au izbit de aceleași realități ca autorul. Levon Ambartumian, dirijor și solist, are darul de a-și nutri propriul suflu din cel al operii abordate — și de a-i imprimuta, la rîndu-i, viață adevărată. Cum să nu fim sensibili la asemenea simbioză?

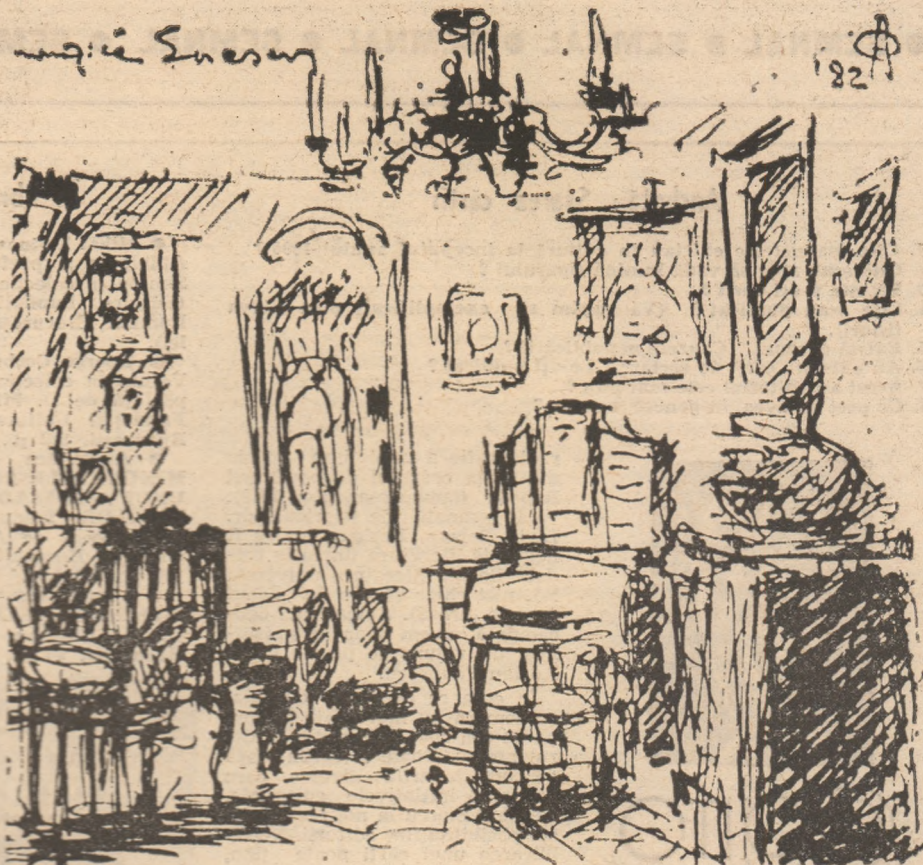
ANSAMBLUL „ALTERNANCE“ a reprezentat, sub conducerea reputatului Diego Masson, viața muzicală de azi a Parisului, grație priceperii și profesionalismului unor instrumentiști de calitate imposibil de contestați. Andre Boucourechliev inaugurează, sensibil și nuanțat (*Ombres*) defilarea unor personalități în plină afir-

mare (Tristan Murail) sau consolidat dominante (Pierre Boulez, Iannis Xenakis) la care se adaugă contribuția românului Costin Cazaban (*Deux ex machina*, comandă specială a ansamblului), devenit una din figurile familiare ale rîndurilor mai tinerilor creatori, critici, muzicologi din Capitală. Formație ea însăși cu personalitate și stil distincte, „Alternance“ ne-a interesat și ne-a instruit.

CONCURSUL DE VIOARĂ mă cheamă și eu, cu voce de sirenă, chiar dacă nu să-i cunosc pe toți tinerii cărora le-a surris posibilitatea de a susține etapa a II-a, măcar să-i reîntinlesc pe cițiva din cel al căror talent a crescut și s-a dezvoltat sub ochii noștri. Deci, în Sala mică a Teatrului Național, ascult, în spatele juriului așezat cumînta la masa decizilor, *Sonatele de Enescu*, ca și piesele de alegere liberă a candidaților și mă bucur de multilateralitatea temperamentelor și a cultăților muzicale învederate de cei ajuși de timpuriu la autoritate și înțelegere matură, capabili să extragă fie sentimentele nobile și meditațiile reținute susținute de pagina de muzică, fie să imprimă punctul de vedere al virtuozului trecut prin campania multor probe de stil diferențiat, față de repertoriul familiar tuturor. Dincolo de aspectul — mai puțin priceptos — al concursului acerb, se distinge profitul indiscutabil al clasigului de prestigiu și experiență obținut de toți participanții.

CORUL „MADRIGAL“ dirijat de Marin Constantin ne invită să-i admirăm puritatea neabătută a cântecelor colective care a făcut renumele și admirația suscitată peste tot locul de acest ansamblu, devenit definitiv pentru virtuțile artei interpretative românești. Componenta dominantă a scrii este elevația spirituală, sentimentul religios generat de paginile repertoriului, ca și de reținerca și ocolirea oricărui element spectaculos sau retoric pe care dirijorul o pretinde cu conștientă riguroasă și neabătută membrilor ansamblului. Astfel s-a obținut „sonoritatea Madrigal“, regăsită în orice clipă, pe deasupra diferențierilor de stil și epocă. *Imnurile gregoriene* ca și *Missa brevis* de Palestrina se înalță pline de reculegere și sfîntenie. Pentru ca apoi să cunoaștem pagini corale contemporane în care regăsim aceeași caracteristică a filtrării și sublimării extreme. Fie în formulele tinzînd spre simplificarea și repetitivitate ale lui Carl Orff (*Sonnengesang des Heiligen Franciscus*), fie în solemnitatea venită din străfunduri istorice a *Testamentului Călugăriței Theofana*, înpreația din urmă a mamei lui Mihai Viteazul izvodită și intuită de Cornel Țăranu în linii simple, dezgolite de desertăciuni lumesti. Succintul *Stabat mater* de Pendercelli a fost o concluzie unitară a unei stări de spirit în care numai poemele corale ale lui György Ligeti (*Hälfte des Lebens*) au adus un contrast de vehemență crescută.

FILARMONICA „MOLDOVA“ DIN IAȘI are o orchestră simfonică al cărei cuvînt s-a auzit cu claritate și răsunchi specific în împrejurări artistice impor-

Salonul de muzică al lui George Enescu

tante — cum este prin excelență cea pe care o trăim în aceste zile. Formată și adusă la împlinirea ființei ei de către marele dirijor care este Ion Băciu, ea apare acum sub îndrumarea unui muzician mai tînăr, însă deosebit de înzestrat și înarmat cu cunoștințe solide în diverse domenii ale artei pe care o slujește. Chiar dacă *Uvertura de concert pe teme cu caracter popular românesc, op. 32* de George Enescu nu a cunoscut în concertul din studio-ul Radiodifuziunii o versiune lămuritoare și aptă să comunice auditoriului drumul parcurs de starea lăuntrică a creatorului — de la scrierea de joc a începutului către tumultul întunecat al substanței concluzive învederat într-o lucrare de ultimă maturitate a creatorului —, au fost pe parcursul scrii dirijate de Gheorghe Costin și multe momente fericite. Inaugurate, de pildă, cu fidelă însoțire a pianistului elvețian Sebastian Benda în explorarea sensurilor expresive ale *Baladei* de Frank Martin. De altfel, curiozitatea noastră de a cunoaște valențele unei pagini — nedeterminate pînă acum la noi — a compozitorului ce semnifică, alături de Arthur Honegger, noblețea și virtuțile compoziticii elvețiene era determinată de satisfacțiile determinate de contactul cu toate operele sale cunoscute. Fie că e vorba de neoclasicul *Concert pentru pian, clavicembal și orchestră*, fie de impresionanta povestire despre *Dragostea și Moartea trompetului Christoph Rilke* înregistrată pe disc de uimitoarea mezzosoprană jugoslavă Marjana Lipovšek (*Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke*), fie de monologurile inspirate de piesa *Jedermann* de Hofmannsthal și înregistrate de mezzosoprană noastră Martha Kessler cu un succes deosebit — întotdeauna Frank Martin ne-a apărut ca un nume de primă mărime în peisajul veacului. *Balada pentru pian și orchestră* talmăcită de Sebastian Benda are un caracter frămîn-

tat și neliniștit, indicînd timpul scurs de la precedenta creație cu un titlu asemănător (*Balada de Faure*) și încadrîndu-se peisajului sufletesc adesea familiar maestrului elvețian Sebastian Benda, care a mai concertat la noi în urmă cu aproximativ două decenii, este un maestru de concepție și originalitate al claviaturii, de a cărui experiență pot beneficia în egală măsură fie ascultătorii, fie discipolii săi (are o activitate pedagogică notabilă în Austria). Iată o prezență de substanță în Festivalul nostru.

În fine, realizarea cea mai impresionantă a orchestrei Filarmonicii „Moldova“ și a dirijorului Gheorghe Costin: *Simfonia a IX-a*, supranumită și „măica simfonie“ de Șostakovici. Desigur mică asemuind-o cu uriașa ei vecină și premergătoare, a VIII-a, lucrarea este dintre cele mai variate în climat interior ale maestrului, în cuprinsul ei oglîndindu-se atît ridicarea vîlului înnegurat al războiului (a fost creată după doborîrea fascismului) dar și îngîndurarea deșteptată de încercările frățe. Tocmai aceste „contradicții“ au și fost evidențiate de versiunea vie, emoționantă, personală a ieșenilor sub conducerea lui Gheorghe Costin (care este din Timișoara, a fost și pe la Tîrgu Mureș, dar acum se dovedește un leșean sãdea !)

NICOLAE LICAREȚ ne-a dăruit un recital de orgă alcătuit în așa fel încît să răspundă mai multor cerințe. Nevoia de clasicism era respectată prin includerea numelor lui Bach și Handel, murții muzicali fiind însă reprezentate prin pagini de o frumusețe menajată prin evitarea ruluii lor excesive. Angajarea definită pentru cauza primelor audii românești, o calitate de noblețe a activității interpretului, a fost ilustrată prin selectarea unei pagini atășante și incitante semnate de Carmen Petra-Basacopol. Cîntarea lui Wolfgang Amadeus s-a făcut prin revelarea caracterului înnoitor al unor creații ale epocii din urmă: *Fantezia in fa minor, KV 608*. În fine, numele lui August Gottfried Ritter, a cărui *Sonată* închidea programul, reprezenta pentru mulți o enigmă; în cele din urmă, am descoperit un maestru german al orgii care reprezenta virtuțile romantismului veacului trecut, însă hrănit din seva celor mai înălțătoare amintiri ale predecesorilor lui clasic. Dacă mai adăugăm că redarea acestui repertoriu de interes captivant s-a făcut cu simplitate și claritate, fără alisarea de aere suficiente sau savante, cu folosirea unei înregistrări logice și inventive, ajungem la concluzia că vom merge oricînd să răspundem tentațiilor organistice oferite cu atîta judiciozitate de Nicolae Licareț.

ATHENAEUM — ENESCO este o formație de cvartet de coarde ce nu mai are acum nevoie de prezentare pentru cei ce încep să pătrundă tainele muzicii de cameră și își dau seama (chiar dacă nu au velleități profesionale) că profitul sufletesc de pe urma frecventării lor nu prea are termen de comparație. De data asta, cei patru tineri instrumentiști afirmați și educați la București, deveniți apoi una din cele mai bune „reclame“ ale talentului românesc prin renumele lor parizian, și-au onorat patronul prin interpretarea ambelor *Cvartete de coarde* ale lui George Enescu, op. 22 nr. 1 în mi bemol major și nr. 2 în sol major. De obicei, este firesc să vorbim în redarea unei muzici de subtilitate și culoare, de bogăție interioară și originalitate expresivă, despre valori de ordinul respectiv. Ei bine, cred că Athenaeum — Enesco au devenit campionii apropierii acestor capodopere de sensibilitatea unui număr sport de auditorii prin eleganta dar și consistența muzicală a stilului lor interpretativ. Iată supremul compliment ce li s-ar putea aduce, ce mai una-alta, sînt într-adevăr minunați!

Alfred Hoffman

Camera de lucru Enescu (Desene de Alexandru Olian)

Cele patru anotimpuri (II)

D.U.: Din convorbirile noastre am remarcat că știți foarte multe lucruri despre valorile României.

A.: Există și pictură în România, și muzică, și mari arhitecți, și oameni de știință. Trebuie recompensate personalitățile din toate domeniile. Valorile trebuie să fie stimulate. România e plină de valori, e debordantă. E un miracol! Prin vocația creatoare a oamenilor, prin cultura lor, prin spiritul strălucitor al atîtor personalități. Și toate aceste valori există. Nu sînt doar piesele unui patrimoniu. Sînt vii. A propos de asta îmi amintesc că premierul Roman a spus despre soțul meu, despre regele Mihai, că este o relicvă. Iar replica soțului meu a fost că dacă este o relicvă, atunci înseamnă că trebuie să-l așeze într-o biserică. El nu ține de patrimoniu. Nu e doar un simbol al istoriei. Există. E prezent. Și dovadă că a fost prezent sînt toți acești ani de zile cînd a încercat să deschidă ochii lumii asupra ororilor care se întîmplau în România. O relicvă nu ia atitudine cînd se demolează satele, cînd sînt încălțate drepturile omului. O relicvă nu-l compară pe Ceaușescu cu Pol Pot. Iată ce spunea soțul meu în decembrie 1988 ridicîndu-se împotriva demolării lăcașurilor sfinte: „Dictatorul României comparabil cu Pol-Pot distruge întreg poporul, distrugîndu-i viața spirituală, morală și fizică, deposedîndu-l de mediul inconjurător, după ce l-a privat de roadele muncii sale... Cetățeni ai României, vă rog să fiți uniți, să vă ajutați unii pe ceilalți pentru ca vocația noastră caritabilă și de compasiune să renască. Numai așa ei nu vor mai avea nici călăi, nici denunțatori. Uniți veți putea răspunde într-un glas «Asta nu se poate» deciziilor lipsite de bun simț care ne duc la ruină... Celor ce trăiesc în afara României, țara aceasta devenită un lagăr de concentrare, le strig: «Ajutor, nu lăsați să piară un popor nevinovat»».

D.U.: Pentru că ați citat acest fragment, v-aș ruga să-mi vorbiți despre intervalul de timp scurs între căderea Zidului Berlinului, în 9 noiembrie, și 21-22 decembrie 1989.

A.: Regele Mihai a simțit că se apropie sfîrșitul. Nu întîmplător lucra tot mai mult cu fiica noastră, care renunțase la slujba ei din Italia pentru a se dedica Fundației. Din toamnă erau mereu împreună. În noiembrie 1989 a apărut în „Figaro Magazine” o convorbire cu regele Mihai, în care există această premoniție a evenimentelor ce vor avea loc peste o lună: „Din punct de vedere economic și cultural România lui Ceaușescu reprezintă un dezastru absolut. Din punct de vedere politic, o tiranie... Iată ce a devenit biata mea țară «sous la houlette», spune regele, clanului Ceaușescu — un clan care trăiește din luxul, corupția și nepotismul cel mai nerușinat... Trebuie condamnat de comunitatea internațională și denunțat fără încetare această specie de Ubu care a devenit Ceaușescu... Spiritul de rezistență e specific națiunii noastre. Români au fost dintotdeauna împotriva dictaturii, în general, și dictaturii comuniste, în special. Nu uitați că sînt latini”.

D.U.: A fost și interviul din „Times” dat lui Alan Hamilton pe 16 decembrie 1989, cînd în Timișoara nu mai putea fi oprită revolta. Atunci M.S. regele Mihai a declarat: „Sîntem un popor latin și Ceaușescu știe că... singele nostru va fierbe luînd totul cu el”. Expresie folosită de Majestatea Sa sînt cu totul noi, plastice, dure, directe. Nu mai există nici o reținere în ton. Patetismul, revolta, sentimentul se amestecă. Regele Mihai simte că va fi vîrsare de sînge. Și chiar așa va fi, din păcate.

A.: La televiziunea maghiară soțul meu a condamnat „dinastia monarhică a familiei Ceaușescu ce guvernează și oprîmă România”. Atunci a trimis soțul meu și acel mesaj către președinții Gorbaciov și Bush care se aflau la întîlnirea de la Malta. Atunci le-a cerut să nu uite nefericitul popor român în cadrul dialogului lor. Știți că Doina Cornea a intrat la sfîrșitul lunii noiembrie în greva foamei pentru a susține apelul lansat de soțul meu către președinții celor două mari puteri.

D.U.: Cum ar reacționa regele Mihai dacă Moldova aflată în Untunea Sovietică din 1940, după tratatul Ribbentrop-Molotov semnat în 27 august 1939, dacă Moldova „sovietică” și-ar declara independența?

A.: Ar considera această declarație un act legitim și ar aștepta reintegrarea României, dacă românii din Basarabia ar dori acest lucru. Niciodată n-a despărțit în gîndurile și speranțele sale România de Basarabia. Sîntem aceeași țară și același popor.

D.U.: Am văzut interviul dat de regele Mihai după ce a izbucnit revoluția în Timișoara, un interviu difuzat de An-

tenne 2. Era un apel lansat în favoarea democrației care trebuie reinstaurată în România prin alegeri libere. Regele Mihai spunea că scopul său este eliberarea țării, punînd persoana sa pe planul secund. „Dacă românii îmi cer să revin, sînt mereu pregătit să-mi revin responsabilitățile constituționale”. După izbucnirea revoluției, regele i-a telefonat lui Mitterrand, i-a trimis o telegramă lui Margaret Thatcher — am văzut în arhivă răspunsul premierului britanic care tocmai și-a dat demisia — s-a adresat pac-tului de la Varșovia pentru ca să aibă grijă de România.

A.: V-am mai spus că am urmărit cu sufletul la gură evenimentele din România. Încă o dată am înțeles atunci că soțul meu își cunoaște bine poporul. E poate singurul care a simțit că, din păcate, în România va fi o baie de sînge și nu o revoluție de catifea. Și a știut mai bine decît orice expert că dictatura din România a fost cea mai cumpănită, fiind singurul care o condamna în timp ce șefi de state occidentale îl primeau pe tiran cu toate onorurile. Mai mult, a înțeles foarte bine că așa-zisa desprindere de ruși a lui Ceaușescu e o mască pentru un dictator care nu face decît să se folosească de tot arsenalul metodelor staliniste pentru a-și consolida puterea prin teroare și un control asfixiant al poporului privat de orice libertăți.

D.U.: Ce părere aveți despre democrația din România?

A.: Mai este foarte mult de făcut. Iar greșelile comise sînt foarte mari. Cele de la Tg. Mureș, Mineraiada. Se vorbește prea mult. Există multe contradicții în declarațiile stufoase și lipsite de conținut ale unor persoane. Apoi povestea cu viza noastră...

D.U.: Am mai vorbit de întîlnirile soțului dumneavoastră cu regele Juan Carlos. E un model posibil pentru noi reducerea monarhiei în Spania după dictatură?

A.: Aveți aici chiar declarațiile soțului meu. Una a apărut în „Le Figaro Magazine” din 18 noiembrie 1989: „Situațiile sînt diferite, dar răspunsul meu este da. M-am opus dictaturii naziste, apoi dictaturii comuniste; cunosc prețul libertății”. Și aici e un răspuns la această întrebare, dat de regele Mihai în cadrul unui interviu acordat lui Gilles Malaise pentru „Valeurs actuelles”, în 29 ianuarie 1990: „Nu susțin nici o formațiune politică în special, susțin ideea de pluralism politic. Dacă românii mă vor chema, nu voi impune cutare partid în poziția altuia. Poporul va alege formațiunea politică din care va fi desemnat primul ministru pe care voi avea datoria să-l numesc. Într-un anume sens, dacă poporul îmi va cere acest lucru, aș dori să asigur o tranziție, în același spirit cu aceea realizată în Spania de regele Juan Carlos. Modelul monarhiei spaniole constituționale e seducător. Ar conveni, cu certitudine, României”.

D.U.: Cunoașteți declarația citată de Yann Plougastel în „L'Evenement du jeudi”, în februarie 1990 ce aparține scriitorului Paul Goma?

A.: Am văzut-o. Optează și el pentru monarhia constituțională. Și marele dramaturg Eugen Ionescu s-a pronunțat la Paris pentru monarhia constituțională. Alexandru Paleologu și-a afirmat printre primii opțiunea sa promonarhistă. Doina Cornea, la fel.

D.U.: Mi-am notat declarația lui Paul Goma. În România nu e foarte cunoscută această declarație care mi se pare o analiză a stării de spirit actuale din țară. Lucrurile sînt chiar mai precizate, așa putea spune: „Nu sîntem monarhiști prin fanatism sau credință. Ca toți latinii, avem o parte a noastră zgomotoasă, febrilă, imposibilă... Sîntem, deci, mai degrabă republicani sau anarhiști, în așa fel încît ne putem certa pînă la saturație. Regele este mai presus de toate acestea. Poate că din acest motiv, și astăzi, pentru mulți români, regele apare ca singura soluție posibilă”. Declarația destul de critică la adresa temperamentului românesc, exagerat pe latura pornirilor sale spre disensiuni, conține o observație corectă: opțiunea pentru monarhie a românilor e rațională, lucidă, deci obiectivă, neavînd nici o legătură cu fanatismul. Aș mai adăuga că și regele Juan Carlos a propus modelul spaniol într-o declarație citată de editorialistul de la „Quotidien de Paris” care scria în 27 decembrie 1989: „Acum cîteva zile, regele Juan Carlos al Spaniei spunea făcînd un a propos în felul acesta, că țara sa ar putea servi de exemplu pentru țările din Est. El știe la ce se referă: nu este el acela care a asigurat în Spania o tranziție fără violență de la dictatura lui Franco la instaurarea unei democrații veritabile la Madrid?”

A.: Sînt zeci de interviuri pe care le avem în arhivă necunoscute în România.

D.U.: Care ar merita să apară într-un volum, unde să figureze, cronologic, toate declarațiile, convorbirile, dialogurile și mesajele ce aparțin regelui Mihai.

A.: Mai ales că ele conțin întreg spectrul de probleme ale minorităților, bisericii, ale democrației, reconstrucției, drepturilor omului și, firește, problema Constituției.

D.U.: Într-un mesaj al regelui transmis de Crăciun, în 1986 — din nou se vede că existau speranța și certitudinea eliberării — descoperim acest paragraf în care resurrecția României implică și resurrecția minorităților care trăiesc între hotarele ei: „În ziua reinvierii noastre, va trebui, cu siguranță, ca această sîrbătoare să fie și sîrbătorea națiunilor ce locuiesc alături de noi precum și a tuturor minorităților înrădăcinate în patria noastră, născute sau crescute în mijlocul nostru, sau intrudite cu noi, care au trăit la fel ca noi și au împărtășit aceleași suferințe și toate presiunile impuse de către aceia care nu mai sînt: toți aceia care sînt de o altă origine, limbă sau religie trebuie să ne găsească cu inima larg deschisă și cu mințile întinse spre ei, într-o fraternitate reală”.

A.: Există în Occident numeroase intervenții care susțin, în cunoștință de cauză, întoarcerea soțului meu în România și restaurarea monarhiei constituționale. Asemenea declarații au apărut în primele zile după revoluția din decembrie. Dar regele Mihai e interesat în primul rînd de opțiunea poporului român, de dorința acestuia. Numai voința poporului român contează pentru el.

D.U.: Mi-am notat, bunăoară o luare de poziție a Consiliului conservator pentru țările din Est din care face parte secretarul de stat britanic de Afaceri Externe William Waldergrave. Președintele acestui Consiliu, deputatul Henry Belingham, afirma, în 23 decembrie 1989, următoarele: „Guvernul britanic ar trebui să susțină întoarcerea în România a fostului rege Mihai și restaurarea monarhiei ca modalitate de a stabili situația și de a reunifica națiunea română sfîșiată... Regele ar putea deveni un factor imediat de stabilitate; el este una din puținele persoane care dețin experiența de a fi guvernat și care nu au fost în nici un fel legate de regimul răsturnat”.

A.: Sînt numeroase asemenea declarații dar, repet, cel mai important pentru

La căsătorie, în 1948

noi este voința poporului. Dacă dictatura nu a ținut niciodată cont de această voință, umînd-o prin toate mijloacele, democrația al cărei garant e monarhia constituțională nu se poate reconstrui ignorînd dorințele românilor, opțiunea lor în cunoștință de cauză.

D.U.: Declarațiile critice făcute de regele Mihai sau de dumneavoastră la adresa structurilor existente în România după evenimentele din decembrie încălcă statutul de arbitru pe care trebuie să-l aibă regele sau familia lui? Sînt declarații politice? Un pro domo?

A.: Nici vorbă de așa ceva. Cînd observi ce se întîmplă în jurul tău și ai spirit critic sau spirit de observație asta nu înseamnă, implicit, că faci politică ori că-ți susții propria cauză. Dacă afirmațiile noastre ar fi diferite de cele ale altor observatori sau singulare ar putea exista suspiciunea că ceea ce ține de domeniul evidenței și nu poate fi mistificat e sinonim cu o intervenție politică. Dar toate ziarurile din România și toți comentatorii externi. În afară de presa progubernamentală, susțin același lucru.

D.U.: Ca de pildă această analiză a situației din țară pe care a făcut-o regele Mihai în ianuarie 1990, în cadrul interviului pe care i l-a acordat lui Gilles Malaise pentru „Valeurs actuelles”: „Aparatul de reprimare e încă pe poziție. Structurile partidului sînt intacte, în orașe precum și la sate. Noile partide au fost create dar n-au acces la televiziune sau au prea puțin acces și nu dispun nici de hirtie, nici de mașini de scris. Cum vreți ca ele să se exprime?”. Firește, lucrurile au evoluat din ianuarie 1990 și totuși accesul la televiziune nu e egal pentru toate partidele. Iar mineraiada a încercat să compromită opoziția imediat după alegeri. Atunci au fost devastate, cu ajutorul unor ghizi care nu erau minierii, sediile partidelor de opoziție, ale celor tradiționale în primul rînd. Au fost caimnate multe instituții, numeroase personalități. Nu înseamnă că faci politică dacă repeți o constatare aflată pe buzele tuturor. Iar observația că mai persistă vechile structuri e o remarcă generală. Dacă spu adevărul nu faci neapărat politic. Regele Mihai nu-și impune propriul punct de vedere. Afirmațiile sale au fost făcute de toți observatorii care au vrut să pună în evidență constatările lor, realități. Aici nu e vorba decît de lupta pentru adevăr. Václav Havel spunea că adevărul este puterea celor fără de putere.

A.: Și puterea celor care nu confiscă puterea.

D.U.: Nu v-ați gîndit că era poate mai bine dacă regele Mihai ar fi venit imediat, de Crăciun, în 1989 în România?

A.: Nu pot răspunde în numele soțului meu, dar cunosc declarația pe care i-a acordat-o, într-o convorbire, lui Arnaud Chaffanjon pentru revista „Point de vue-Images du monde”. Convorbire tipărită în 11 ianuarie 1990. „Desigur, doresc să mă întorc în România cît mai repede posibil: aștept acest lucru de patruzeci de ani! Dar nu vreau să creez impresia că vreau să mă impun... Dacă mă cheamă, vin imediat. Cît privește ideea de a mă lansa încă de pe acum în această bătălie, cred că e prematur... oamenii la putere acum sînt aproape toți comuniști, toate astea nu sînt încă foarte limpezi. Prudența ne dictează să așteptăm... Bineînțeles așteptarea e un risc care trebuie asumat. Dar cum toată viața politică și economică a fost bulversată, dacă sosesc pe neașteptate m-aș putea afla într-un mare gol, fără interlocutori și o echipă cu care să lucrez”. O asemenea mărturisire pune mai presus țara decît propria condiție pentru că întoarcerea regelui în țară trebuie să însemne în primul rînd punerea țării pe picioare.

Doina Uricariu

Donquijotismul tranziției

ACOMENTA o carte a unui scriitor sudamerican înseamnă de fiecare dată a descoperi o conștiință de excepție. Este și cazul lui Arturo Usler Pietri, unul din intelectualii cei mai importanți ai Americii Latine și figura cea mai impresionantă a culturii contemporane din Venezuela. Născut în 1906, a traversat secolul implicându-se intens în viața politică, ocupând pe rând mai multe fotolii ministeriale, apoi candidând la președinția republicii, în 1963.

Impulsionat de o neliniște creatoare inepuizabilă, a cultivat cele mai diverse genuri literare; dar eseist remarcabil, poet, dramaturg, este mai ales romancier și autor de proză scurtă. E meritul Editurii „Univers” de a ne fi oferit încă din 1974, în traducerea Lilianei Pleșa, capodopera scriitorului venezolez: *Las llanzas coloradas* (Lancele insiergurate). Această editură și aceeași traducătoare ne oferă acum un alt roman, *Insula lui Robinson*, deși interesant ar fi fost, poate, să cunoaștem proza scurtă a autorului, considerat de critica din spațiul hispanic un maestru de necontestat al povestirii și al nuvelei, alături de Borges și Julio Cortázar (Argentina), Carlos Onetti (Uruguay), Juan Rulfo sau Carlos Fuentes (Mexico), împreună contribuind la revitalizarea acestui gen literar, pe cit de vechi pe atât de dificil.

Dar, respectând dreptul de opțiune al traductoarei nu putem decât să recomandăm cartea tuturor celor care mai ează încă în librării nume de rezonanță din literatura universală contemporană și, mai ales, cititorilor pasionați de istoria continentului sudamerican. Fără să fie de fapt un roman istoric, „Insula lui Robinson” urmărește evenimentele de la începutul secolului trecut când începe lupta pentru independența în fostele colonii spaniole și când, sub conducerea lui Simón Bolívar se formează primele state independente: Venezuela, Columbia, Bolivia, Peru. Însă nu evenimentele istorice îl preocupă pe Arturo Usler Pietri, ci figura lui Bolívar trece pe planul al doilea, ci mai ales ceea ce se întâmplă cu oamenii în urma unor evenimente care schimbă cursul istoriei. Cu un termen de actualitate, am numi această perioadă „tranzitie” spre un nou mod de a concepe lumea și, desigur, în această perioadă cel mai greu de înfăptuit a fost revoluția conștiințelor. De aceea, în centrul acestui proces de lungă durată își situează autorul personajul principal și anume pe Simón Rodríguez, personaj real, care a trăit între 1771 și 1854 și

Arturo Usler Pietri, *Insula lui Robinson*, Editura Univers, 1990.

care, după douăzeci de ani de studii și de experiență acumulate în Europa și Statele Unite, revine pe continentul sudamerican, încercând tot restul vieții să creeze un sistem de educație modern, convins că pentru a avea republici, trebuie să se înceapă prin a forma republicani încă de pe băncile școlii. Deși Simón Rodríguez nu a fost un ideolog întors în America de Sud, el publică una din cărțile cele mai lucide și mai profunde despre situația și perspectivele acelei Americi mirosind a praful de pușcă, plină de revoluționari și de contradicții, un întreg continent de fapt care își căuta, cu mare dificultate, drumul. Înțelegând deci particularitatea acestui continent, toate proiectele lui Simón Rodríguez au avut ca obiect societatea și de aceea s-au concretizat în înființarea de școli, pretendenți pe unde trecea, școli în care el însuși era învățător, maestru, preocupat de educația pentru înțelegerea, în primul rând, a democrației și a drepturilor omului. Prin intermediul acestui fel de educație, Simón Rodríguez visează „să colonizeze țara cu propriii ei locuitori”.

Tutui cărți aici își găsește explicația, în proiectul aproape utopic de a pune totul de la zero, asemenea lui Robinson: „Timp de mai bine de douăzeci de ani a rumănit la numele de Rodríguez și și-a spus Robinson. Aici a descoperit insula. Când s-a stabilit pe ea spre a nu o mai părăsi niciodată, insula de singurătate pe care nu ajungeau decât naufragiați. Trebuia să învețe din nou, cum învățase Robinson, să trăiască singur și să se folosească de mijloace proprii. Să facă totul singur, ca să nu depindă de nimine”.

Cele mai realizate pagini, din punct de vedere artistic, sînt cele în care autorul încearcă să descrie relația dintre Simón Rodríguez și Bolívar, căruia în tinerețe i-a fost învățător și cu care apoi și-a petrecut anii de studii în Franța. Discuțiile dintre cei doi, călătoriile făcute împreună, îndemnul pe care Bolívar le-a primit de la Simón Rodríguez în dreptățile pe istorici să considere robul lui Rodríguez ca fiind decisiv în formarea personalității lui Bolívar. Cu toate acestea, maestrul nu a fost scutit de dezamăgiri și decepții: „Lumea nu se schimbă, pentru că nu i se arată cum să o facă. Se schimbă guvernul, dar nu se schimbă obiceiurile. Aceasta e greșala revoluțiilor. Schimbă lădile, dar nu se ating de școală. Timp pierdut”. Sau: „El voia să formeze oameni liberi, iar doilea de servitori pe urmele stăpînitorilor creștea zi după zi. Din cei cu așa a fost întotdeauna, cu mai bine cu rău cunoscut decît cu bine necunoscut.”

Ideii — trebuie să recunoaștem — care își păstrează și astăzi actualitatea și pe care le întilnim la tot pasul în cartea lui Arturo Usler Pietri. Romancierul face din personajul său un don Quijote modern într-o lume „plină de fiii lui Sancho Panza”, un personaj tragic ale cărui cuvinte celebre capătă valoare de aforism: „Sau inventăm sau greșim”.

Cînd omirea se pregătește să sărbătorească — în 1992 — cinci sute de ani de la descoperirea Americii de către Cristofor Columb, traducerea acestei cărți și publicarea ei la noi înseamnă de fapt receptarea încă a unui mesaj cultural hispanoamerican, înseamnă încă un pas spre înțelegerea acestei lumi, reale și magice în același timp, încă necunoscută, încă nedescoperită în toată complexitatea ei.

Mariana Sipoș

SCRISOARE DIN PARIS

Intelectualii și politica

Intelectualii și politica este una dintre temele de meditație propuse de Julia Kristeva în romanul apărut la Fayard: *Les Samourais*. Roman — ca și în altele alte cazuri franceze și contemporane — e un fel de a zice. Memorialistică de acut interes, depoziția unui personaj al acțiunii însăși și a unui martor calificat deopotrivă, inteligent, cultivat, sensibil, de încredere — atîta desigur cît îi permite subiectivitatea propriului angajament în evenimentele relatate. Eroii au numele ușor modificate, mai mult decît „transparente” cînd este vorba de celebrii: Lacan, Barthes, Foucault, Althusser, Ph. Sollers se lasă repede recunoscuți, oferindu-se curiozității devoratoare a cititorului — dornic să-i descopere în întimitate, să vadă mai aproape cum s-au desfășurat lucrurile, pe durata unui agitat sfert de secol de viață intelectuală în Franța, începînd de prin 1965. La nivelul elitelor; ce și cine și cum, intruciva și de ce... Modelul autoarei — *Mandarini* lui Simone de Beauvoir, firește, deși pasionalitatea de acoale lipsește — și nici „răsunetul” nu poate, nu mai poate fi același... Julia Kristeva pare să înțeleagă bine diferența — tonul cărții sale (fără să anuleze deloc senzația afectuos participativă) este reținut-nostalgic, uneori distant, alteori binefăcător ironic. Generația „structuralistă” nu dispune de marea favoare a implicării și de conștiința orgolioasă responsabilă a generației existențialiste post-belice, incredintată că joacă un spectacol direct pe scena istoriei, și că, în consecință, fiecare gest și cuvînt al ei este urmărit cu sufletul la gură; — nici oamnei, nici vremurile, nici rolurile, nici contextele nu mai „corespund”, pofa de „viață” și de „acțiune” nu mai e aceeași; s-au înmulțit vizibil semnele de oboseală,

de lehamite, de resemnare; semnele „virteii”, se poate spune, indiferent de precocitatea, la propriu, a multor protagoniști — sînt semnele unei alte virte istorice, ale unui „tirziu” prea repede pierdut peste lume...

Toate astea se simt în cartea Juliette Kristeva. Diferențele de context, de mentalitate, se desprind de la sine din lectura paralelă a celor două romane, *Les Mandarins* și *Les Samourais*. Dincolo de diferențe și în ciuda lor, se impune totuși o realitate comună celor două generații, aceea a angajamentului politic, a nevoii irepresibile de „implicare” în luptele de idei ale epocii, mai intense și mai constante în rîndurile inteligenței existențialiste (dominate de figura lui Sartre) mai sporadice, cu accente de nervozitate, cu excese de moment, urmate de faze de abandon și de oboseală — la exponenții generației post-existențialiste. Unii și alții au făcut politică militantă — cei dinți; cu o conștiință „bună”, liniștită (la ei acțiunea decurgea necesar dintr-un program lîmpele asumat, dintr-o „filosofie” întemeietoare cealaltă cu o conștiință ceva mai puțin „bună” și deloc sigură de sine, întrucît nu se legitima de la un sistem tutelar, deopotrivă, nevoia lor de atitudine și de acțiune părea să contrazică fundamentală lor ostilitate față de „umanismul” sartrian (considerat depășit — nu spusese oare Foucault că Sartre este un intelectual al sec. 19 străduindu-se fără succese — să priceapă sec. 20 ?); părea mai ales să contrazică, pînă la o senzație de totală incoerență, esența însăși a gândirii lor — nu li se replicase oare de către adversari, nu li se „aruncase în față” formula: „structurile nu coboară în strădă”? Cuor dat înțeles și înțeles — de foarte multe ori, și uneori (cu tristetete trebuie să o spunem) într-un fel grav, s-au înșelat și unii și alții... Și încă mai ciudat, într-un caz ca și în celălalt, tipul de eroare a fost același — orbea „stingistă”... Bine de tot înțelegătoare, același și forta inteligentă legitimată... Dar ce folos! Cum să nu cazi pe gânduri...

MERIDIANE

Rembrandt la Berlin

Altes Museum din Berlin găzduiește pînă la 10 noiembrie prima expoziție internațională a operei lui Rembrandt van Rijn. Este vorba de 46 picturi importante, desene, schițe și 31 lucrări ale elevilor săi. În imagi-

ne: Stegarul (detaliu), iar în medalion: Saskia cu pălărie de pai — două din operele prezentate în expoziția care ulterior va fi deschisă la Amsterdam și Londra. (INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE, 13 septembrie).

Bagheta magică

Astfel se intitulează corespondența specială a cronicarului muzical de la ziarul *Le Monde* la încheierea celei de a 41-a ediții a Concursului dirigenților de orchestră de la Besançon, considerat cel mai prestigios concurs de acest fel din lume. Președat de Vladimir Fedoseiev, juriul reunea personalități, dirijori, impresari, o pianistă, un ziarist. N-a fost nici o dificultate în desemnarea în unanimitate a învingătorului în persoana lui George Pehlivanian (în imagine), un american în vîrstă de 29 de ani. De origine armeană, născut în Liban, acest tânăr dirijor a lucrat cu Lorin Mazazel, Ferdinand Leitner și Pierre Boulez. „Gestică sa este fluidă și eficientă, prezența și autoritatea sa sînt incontestabile... El a demonstrat calități și un singur rece pe care cel doi confrăți (finaliști) au fost depărtați să le atingă”. Eleganța detașată, rezerva unuia,

eficacitatea destul de primară a celui alt „nu puteau rivaliza cu un concurent care s-a prezentat publicului, orchestrei ca și cum dirija un concert și nu o probă...”. În afara premiului în valoare de 30 000 de franci, George Pehlivanian va fi angajat de Orchestra ținuturilor Lotrei, de Orchestra națională din Toulouse, de Orchestra din Nancy (pentru o operă), de Sinfonietta din Picardie, de Orchestra Radioteleviziunii din Moscova și de cea a Televiziunii din Budapesta. (LE MONDE, 13 septembrie).

Pauline Roland

În colecția *Elle était une fois*, a editurii Robert Laffont a apărut volumul *Pauline Roland* de Benoîte Groult. Autoarea realizează un roman

un portret al eroinei sale, una din militantele pentru drepturile femeii, dar și un pasionant tablou al saint-simonismului. (LIRE, septembrie)

Povestiri și monologuri

„Pentru ca omul să devină mai bun, trebuie să se arate așa cum este” — acest citat din Cehov este motto-ul noului volum de povestiri și monologuri semnat de Ludmila Petrușevskaia, *Immortel amour*. Volumul este o tulburătoare mărturisire scrisă cu umor și amărăciune, blindete și cruzime la editura Robert Laffont (colecția *Pavillon/Domaine de l'Est*). (LIRE, septembrie).

Povestea unei reincarnări

Viki Mackenzie, în volumul recent apărut *L'Enfant Lama*, *Povestea unei reincarnări*, înfățișează cititorilor o „poveste” ieșită din comun a unui copil, recunoscut de Dalai Lama drept o reincarnare a unui eminent lama tibetan, mort în 1984. Este o pasionantă incursiune în budismul tibetan. (LIRE, septembrie).

Radu Lupu la Salzburg

Prezența la Festivalul de la Salzburg a pianistului de origine română Radu Lupu care, împreună cu Filarmonica din Israel, dirijată de Zubin Mehta, a interpretat concertul pentru pian în Sol major KV503 de Mozart, a entuziasmat deopotrivă publicul și pe cronicarii de specialitate. Unul dintre aceștia apreciază că: „Lupu a cîntat concertul mozartian cu acea frumusețe poetică intimă, care nu se dezmente. El posedă un stil inconfundabil și cînd ai norocul să asisti la un concert al lui, rămi fascinat de inventivitatea care se ascunde în fiecare notă, de fantezia ce domină în mod fericit claviatura. Acest pianist, ce pare încă neînțeles, este fără îndoială unul dintre cei mai mari ai concertismului internațional”. (CORRIERE DELLA SERA, 27 august).

Colecția Tremaine

50 de lucrări plastice moderne și contemporane semnate de Fernand Léger, Jasper Johns, Robert Rauschenberg și alții, totalizează colecția Tremaine, care va fi pusă în vânzare lalicitație de firma Christie's din New York. Estimată la o valoare totală de circa 35 milioane de dolari, colecția va fi dispersată la dorința moștenitorilor lui Burton Emily Tremaine, cunoscut de industriașii americani foarte bogați, decedați la începutul lui 1991 și, respectiv, în 1987. Piesa cea mai valoroasă a colecției este o pînză de Fernand Léger intitulată *Micul dejun*, penultima versiune a celebrului tablou *Marele dejun*, expus la Muzeul de artă modernă din New York, de care nu diferă decît ca dimensiuni. (LE QUOTIDIEN DE PARIS, 8 august).

La Biblioteca Națională din Paris

Începînd din luna octombrie și pînă în ianuarie 1992 la Biblioteca Națională din Paris vor fi deschise două mari expoziții, paralele și complementare. La Galeria Mansart expoziția *Du main forte. Manuscrits hébreux des collections françaises* (comisar Michèle Garel) și la Galeria Mazarine *Dieu en son Royaume. La Bible dans la France d'outrefois* (comisar François Dupuygnet Desroussilles). (LIRE, septembrie)

Jurnal — III

Recent a apărut la editura Gallimard cel de-al treilea volum al *Jurnalului* lui Mircea Eliade (1979—1985). Un incendiu a distrus ultimele însemnări. Lupta cu boala și cu bătrînețea se face simțită în pagini, alături de o mare dragoste de viață și de numeroase proiecte. Convorbiri cu Saul Bellow, Corbin Dumézil, Ionesco, Cioran, Ameteli, oboseli alternează cu elanuri juvenile, călătorii la Paris și în Italia cu soția. Imagini ale viotei unei om ilustru și modest. (LIRE, septembrie).

Pop Art la Londra

Royal Academy din Londra găzduiește pînă la 15 decembrie o expoziție de Pop Art care cuprinde lucrări celebre ale genului semnate de Jasper John, Andy Warhol, David Hockney, Roy Lichtenstein și alții. Este vorba de prima trecere în revistă importantă din acest domeniu în ultimii 20 de ani. (INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE, 13 septembrie).

Lucian Raicu

Seminar internațional Musil

● Seminarul internațional, dedicat operei lui Robert Musil și organizat în orașul său natal, Klagenfurt (26—31 aug.) a avut anul acesta ca temă: **Ce înseamnă „Omul fără calitate“**. Inspirat de romanul lui Musil, regizorul Giuliano Vasilico și actorul Adolfo Adamo au prezentat o conferință-spectacol care și-a propus să evidențieze vocația europeană a scriitorului austriac, de la a cărui moarte se implinesc, în 1992, 50 de ani. Descriind criza și destrămarea imperiului austro-ungar, Musil a surprins tensiuni și situații existente și în Europa zilelor noastre. Pentru îndrăznețele sale ipoteze și pentru aprofundarea, în cheie laică, a problemelor spirituale, scriitorul este considerat un artist simbol al secolului nostru.

Japonia în Marea Britanie

● Festivalul Japonia, anunțat drept cea mai mare sărbătoare a culturii unei alte țări organizată vreodată în Marea Britanie, cuprinde, între altele, spectacole de teatru cu Falstaff (în imaginea unuia din personaje) în stilul kyogen (forma comică a lui Nō), precum și o expoziție de sculpturi Kamakura din secolul al XII-lea vizibilă la British Museum. Festivalul va continua până în ianuarie 1992. (INTERNATIONAL HERALD TRIBUNE, 13 septembrie).

Nepoata lui Nijinski

● Dansatoarea americană de origine rusă Irina Nijnskaia, care a străbătut lumea pentru a face cunoscute baletele create de mama sa, coregrafula Bonislava Nijnskaia, a încetat din viață la Los Angeles, la vârsta de 77 de ani. Născută în 1913, ea și-a părăsit patria împreună cu mama ei, în timpul revoluției. După ce s-au refugiat în Europa, ele s-au stabilit în Statele Unite în momentul declanșării celui de-al doilea război mondial. Irina Nijnskaia era nepoata marelui dansator rus Nijinski. (LA LIBRE BELGIQUE, 6—7 iulie).

125

Copiii de duminică

● Daniel, fiul lui Ingmar Bergman, a început la Stockholm filmările la *Sondagsbarn* (Copiii de duminică), inspirat după o întâmplare din copilărie a regizorului suedez în cartea de memorii *Lanterna magică*. Daniel Bergman a întâmpinat câteva dificultăți în punerea la punct a filmului, mai ales datorită imixtiunii tatălui său. Filmul, care va fi prezentat probabil la viitorul Festival de la Cannes, povestește despre vacanțele de vară ale micului Ingmar și raporturile sale dificile cu tatăl, un rigid pastor protestant. (LA REPUBBLICA, 27 iunie).

Festival parizian

● Regizorul francez Costa Gavras (în imagine) și americanul Martin Scorsese vor prezida, între 4 și 11 octombrie, un festival care va constitui o mare premieră: vor fi prezentate 70—80 de capodopere ale celei de-a șaptea arte, restaurate recent și, în cazul unora dintre ele, niciodată proiectate în sală, cum ar fi *Playtime*, ultimul film al lui Jacques Tati. (PARIS MATCH, 13 septembrie).

Arhiva Bruckner

● Institutul Bruckner din Linz și Academia de științe din Viena, secția muzicologie, sînt angajate în realizarea unei arhive care să reunească toate manuscrisele originale ale marelui compozitor. Deși prin testament Anton Bruckner a lăsat principalele sale opere fostei Bibliotecii Imperiale, devenită apoi Biblioteca națională austriacă, multe manuscrise importante au ajuns în colecții publice sau particulare. Prin reproducere și microfilm, cele două instituții de cultură își propun să ofere celor interesați opera autografă completă a compozitorului. (DIE WELT, 25 august).

Falsurile lui Michelangelo

● Un profesor de istorie a artei de la Universitatea germană din Trier seamănă panică în rândurile directorilor de muzee din lumea întreagă. Alexandre Perring afirmă în *Desenele lui Michelangelo: știința atribuirii* că dintre cele 630 de desene semnate de maestrul din secolul al XVI-lea, doar 35 pot să-i revindică paternitatea. Dacă concluziile vor fi adevărate, atunci cele 15 schițe de la British Museum și cele 8 de la Louvre vor fi niște falsuri. Profesorul elvețian pretinde că nu puteau rămîne atîtea lucrări ale pictorului, eșec, înaintea morții sale, el le-a ars pe cele mai multe. După o îndelungată muncă de comparație și studii tehnici, Perring susține că „falsurile” sînt lucrări ale discipolilor maestrului. Dezbateres în jurul cărții se transformă într-o bătălie între profesori și directori de muzee. (PARIS MATCH, 12 septembrie).

Interferențe mediteraneene

● Sub genericul *Imaginario mediteraneo*, Siracusa a găzduit, între 2—8 septembrie, o manifestare culturală menită să pună față în față limbaje cinematografice și literare cu scopul de a evidenția puncte comune și deosebirii ale „mediteraneității”. Aflată la prima ediție, manifestarea s-a bucurat de prezența scriitorilor Vasilis Vasilișkos, autorul romanului *Z* (după care Costa Gavras a realizat și filmul) și Tahar Ben Jelloun, laureat al premiului Goncourt Cinematografia magrebiană a fost reprezentată de Marzak Allouche și Mohamed Chouik, cea egipteană de Towfik Salah, cea greacă de Irene Pappas. A participat și actrița tunisiană Jalila Bacar, premiată la festivalul de la Taormina. Din Spania și Italia amintim, între alții, pe Carlos Saura, Rosa Vergas și respectiv, Francesco Rosi și Gian Maria Volonté. (LA REPUBBLICA, 20 august).

Opt regizori pe platourile de filmare

● O originală expoziție de fotografii este prezentată în localitatea Pordenone din Italia. Autoarea — Deborah Beer, — de origine engleză, și-a început cariera realizînd portrete de copii. Prestigiul artistic i-l-a dat Pier Paolo Pasolini care a angajat-o ca unic fotograf de platou. Deborah a fost singura care a urmărit ultimele filme realizate de Pasolini. A avut apoi prilejul să surprindă lucrînd și pe alți mari regizori. Protagonistii expoziției sale fotografice, prezentată sub genericul *Opt regizori pe platourile de filmare*, sînt: Pier Paolo Pasolini, Federico Fellini, Liliana Cavani, Franco Zeffirelli, Andrei Tarkovski, Bohe Hooper, Volker Schlöndorff și Ettore Scola. (LA REPUBBLICA, 20 august).

REVISTA REVISTELOR STRĂINE

Premiere

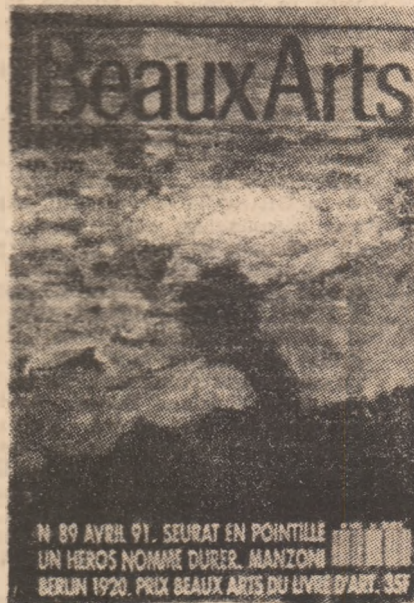

● REVISTA franceză *Premiere* publică, în numărul său pe august, un interesant grupaj realizat de Jean-Jacques Bernard, Natalia Ravidă, Aldo Tassone și Aurelien Ferenczi despre raportul dintre producția cinematografică americană și cea europeană. Ideea analizei anchetă a pornit de la invadarea sălilor europene de cinema de către filmele americane. Care e motivul? Este cinematograful european în criză? De ce, care sînt cauzele? Primul răspuns este că în afara imaginilor proiectate pe ecran, în spațiile lor se află industria cinematografică. Cert este că filmele americane — chiar dacă studiourile sînt cumpărate și de concernuri japoneze — au invadat nu numai Europa ci lumea întreagă. De curînd Thomas Pollock, Chairman al M.C.A. (Universal), declara nu lipsit de mîndrie: „Dacă nu reușim să ne vindem mașinile în străinătate, exportăm în schimb cultura noastră prin filme”. Principali clienți: Canada, Franța, R.F.G., Japonia, Anglia. Din cele 30 miliarde de franci veniți de la industria cinematografică americană, 18 miliarde provin din piețele externe. Videocasetele americane acoperă 80—90% la sută din cifrele de afaceri ale țărilor europene. Industria cinematografică americană, remarcă Jean-Jacques Bernard, este ca „un cal troian”. Mașina culturală este puternică datorită limbii engleze, majoritare, apoi talențelor venite din lumea întreagă (scenariști, realizatori, actori) și nu în ultimul rînd datorită colaborării cu parteneri europeni mai puțin siguri pe investițiile materiale. După celebrii Warner Brothers, Time Warner, după reușita construirii unor „complexe de săli” în Anglia care au dublat numărul spectatorilor, au urmat sălile din R.F.G., Italia, Spania, Portugalia, Olanda, și Danemarca. Există și proiectul construirii a 12 săli la Moscova și 9 la Sankt-Petersburg (Leningrad) pînă în 1992. Paramount, la rîndul său, are în vedere numai într-un an instalarea a 81 săli noi în 8 complexe diferite europene. Natalia Ravidă consideră că în spatele citorva nume se ascunde o altă realitate. (Zeffirelli — *Hamlet* cu Mel Gibson, Reynolds — *Robin Hood* cu Kevin Costner, Sigourney Weaver — *Alien 3*). Care e? Iată-o: „Atîta vreme cît guvernul nu va considera cinematograful drept artă, nu se va schimba nimic. Nu se poate lucra fără structuri (...). Avem numai o industrie de TV, care-și oferă serviciile producțiilor americane și altora străine...” declară Wilf Stevenson, directorul lui British Film Institute. „Au plecat spre America Alan Parker, Stephen Frears, Neil Jordan, Pat O'Connor”. Natalia Ravidă este de părere că soarta filmului britanic este exclusiv în mîna guvernului, care trebuie să-și schimbe atîtuținea iar realizatorii să revină pentru a face filme acasă la ei. Independenți sau subvenționați, Aldo Tassone remarcă un reviriment al cinematografului italian, după o „pauză” de aproape douăzeci de ani. Dar noua echipă de realizatori (Maurizio Nichetti, Sergio Rubini, Tognazzi — jr., Ferreri, Bellocchio, Marco Risi, Francesca Archibugi, Daniele Luchetti, frații Taviani), majoritatea lucrînd ca independenți, au adus în ultimii doi ani premii importante. Scenariile sînt bune, interpretii nu mai ouțin. Problemele social-politice sînt la ordinea zilei. Aurelien Ferenczi în „Europa, Marea Iluzie” vorbește despre realizările cu totul remarcabile din unele țări care n-au propriu zis o industrie cinematografică: Danemarca, Suedia, Norvegia, Finlanda, Spania și R.F.G. Cine însă sînt continuatorii în R.F.G. ai generației Schlöndorff, von Trotta, Herzog, Fleischmann, poate după unificare în anul ce vine... Axel Corté și Jerzi Skolimovski „nu mai au naționalitate vînd și devin internaționali”. În țările foste „de est” făcînd abstracție de nume de primă mărime ca Iugoslavul Kusturica, sovieticii Lunghin și Koniievski, polonezul Kieslowski, Anclien Ferenczi, se consideră că cineastii încă gîndesc, filmele nu vor mai fi „arme de luptă” ca dină acum, nu vor mai exista interdicții. J. J. Bernard este de părere că Franța în această „revoluție” se poate considera „salvată” datorită organizației Unifrancee, distribuitoare grijulie în străinătate.

Beaux Arts

● EDITORIALUL numărului 89 al revistei comentează fără mult entuziasm roadele salonului *Decouvertes*, deschis în această primăvară la Paris, considerînd că în afara galeriilor care-l încurajează pe tineri, aceștia mai sînt sprijiniți și de FIAC. Există „descoperiri” ce ar putea fi în continuare prezentate de FIAC. S-ar putea cita pe rînd fiecare din „subiectele” alese pînă acum, Seurat, Lane Francis, Manzoni, Duchy etc. Ne vom opri asupra celor trei exegeze moderne scrise de Georg Baselitz, Rainer Mason și Jérôme Coignard despre *Un erou numit Dürer*, cel care a fost, după afirmația istoricului de artă vienez Julius von Schlosser, „plin de modestia oamenilor într-adevăr mari, nu cea a incapabililor”, conștient de valoarea sa, teoretician totodată al artei, avid de a cunoaște, conștient de misiunea sa, avid de a arăta compatrioților săi frumusețea, deschizîndu-le calea unei Renașteri asemănătoare celei italiene. A afirmat la sfîrșitul vieții: „încep să descopăr natura în puritatea ei originală, să înțeleg că expresia supremă a artei este simplitatea”.

Aflăm de asemenea că galeria Maeght, prin Adrien Maeght, a ales pentru un program editorial cu amplă difuzare, pe Alain Veinstein, poet și „om de radio” (producător ani de-a rîndul al emisiunii „Nuits magnetiques” la France Culture), capabil să atragă, în ample „confesii”, creatorii și exegeții de artă, fotografi, cinești, oameni de literă. Publicarea volumului...

● atras atenția multor cititori asupra omului și editorului Veinstein ce ar dori să afle mai multe despre el și despre proiectele sale de editor. A fost intîi pictor și, descoperindu-și limitele în folosirea culorilor, a început să folosească vorbele. „Cred că în poezie, cuvintele încearcă să-și găsească un drum între pictură și tăcere”. Ca proiecte editoriale Alain Veinstein doarește colecții de „întîlniri de calitate între imagini și cuvinte”. În seria *Ericks*, după Quignard, va publica „Jurnalul” lui Jean Torteil. Un alt proiect: o colecție, *Chroniques anachroniques*, în care (la un preț accesibil, într-un format corespunzător) Marcelin Pleyneț va analiza-prezenta *Furtuna* lui Giorgione, Gilbert Lascault va „explica” pe Max Ernst, Marc Le Bot il va evoca pe Paul Klee, Paul Louis Rossi pe Fra Angelico, Daniel Dobels pe Breughel, apoi titluri consacrate fotografiei, primul fiind *Ellipse et Laps* în care Denis Roche încredințează cititorului reflexiile sale, prefatate de Hubert Damisch. Va urma Claude Simon comentînd o serie de fotografii; *Carnets d'Heidon* vor reflecta contribuții importante în evoluția picturii secolului. Mai trebuie să apară ineditate de Fernand Leger, *Întîlniri între literatură și pictură* (Yves Bonnefoy cu Miklos Bokor, Robert Pinget cu Eduardo Arroyo) și imagini de Dominique Labauvie pe textul lui Pierre Jean Remy — poemul *Pays d'Age* dedicat Provencei. Veinstein mai negociază trecerea colecției *Carnets* a editurii Plon sub egida Maeghtului. Un program ambițios, promitator care a început să-și dea roadele. Ne-am mai oprit asupra volumelor propuse pentru premiul *Beaux Arts* al cărților de artă: Egon Schiele de Jane Kallir (ed. Gallimard), *Titian, probleme de iconologie* de Erwin Panofsky (ed. Nazare), *Bramante de Franco Borsi* (ed. Electa Moniteur), *Triumful artei americane* de Irvin Sandler (ed. Carré) o „biblie” în două volume: *Expressionismul abstract și Arta anilor '60* Tablouri din Africa de Margaret Courtney-Clarke (ed. Arthaud), *Locul spectatorului* de Michel Fried (ed. Gallimard), *Malevitch de Jean-Claude Marcadé* (ed. Casterman — NEF), *Teșături ale copiilor* de Marie-Hélène Rutscovskaia (ed. Adam Boyo) etc. (A. F.)

● Revista revistelor ● Revista revistelor ● Revista revistelor ●

Să ne stringem mina lingă tunuri

● În FLACĂRA nr. 38, o semnificativă statistică; bugetul pe 1991 al României prevede peste 7 milioane de lei pentru ordinea publică și doar 1,7 milioane pentru cultură. (Despre asistența socială cu 660 de mii de lei, mai bine nu vorbim). Întregul buget cultural al țării nu se ridică nici măcar la bugetul Serviciului Român de Informații. Ce-ar mai fi de spus spre dezonorarea regimului postrevoluționar? Din același număr de revistă și în aceeași ordine de idei, aflăm că Teatrul din Sibiu, acum sub direcția cunoscutului regizor Iulian Vișa (reîntors în țară special ca să se ocupe de acest teatru), nu-și poate începe stagiunea, fiindcă, ars în timpul revoluției, n-a putut fi reparat. Nu există bani. Arme și gloanțe au existat în 1989 pentru a distruge vieți umane și alte bunuri, cum ar fi un teatru... Există și azi. Dar bani pentru a repara răul nu există. Bugetul vorbește de la sine. ● Citești și nu-ți vine a crede: „Dar ați ratat un moment important. Acolo, la gorunul lui Horea, lingă tunul mic al oștilor românești de la 1848. Invelit în Tricolor — puteam să ne stringem mina toți românii. Dar dv. d-le Iliescu, ne-ați împiedicat”. Cui i se adresează reproșul, se înțelege din text. Dar cine sînt români? Cel care ridică pretenția este d. C. V. Tudor. Ce mai contează restul. Toți românii veri. (Am citat după ROMÂNIA MARE renăscută, nr. 64).

● În ORIZONT (nr. 37), dl. Vladimir Tismăneanu comentează „machiavelismul balcanic” al unui personaj azi uitat, dar care, în anii 50, a fost „patronul” barăcii ideologice a P.M.R.: Leonte Răutu. Informații și inteligent, articolul devine bibliografie obligatorie în studiul culturii comuniste românești. În același loc, d-na Adriana Babeți traduce un scriitor text al lui Bernard-Henri Lévy despre Aragon. De ce a acceptat fostul tovarăș al lui Breton, poetul suprarrealist, să rămână membru al partidului comunist („cel mai timpit și mai reacționar partid din lume”) vreme de o jumătate de veac? Iată o întrebare pe care am putea-o pune și altora. Răspunsul lui Lévy, în Orizont. Merită să-l citiți! ● COTIDIANUL din 19 sept. ne informează că Federația Sindicatelor Artiștilor Instrumentiști Profesioniști de Muzică Cultă a declarat o grevă japoneză în semn de protest contra unei hotărâri a guvernului. TVR n-a filmat momentul în care dl. Ion Vidu, liderul sindicatului, a citit manifestul care anunța motivele grevei în fața spectatorilor la o seară din cadrul Festivalului „G. Enescu”. Președinția a oprit un concert de binefacere de la Palatul Cotroceni în care instrumentiștii urmau să apară cu banderole albe pe braț. ● „Ioane, s-a umplut paharul!” Cine să fie autorul acestui vers de factură populară? Nu, nu e anonim: este dl. Adrian Păunescu. A se vedea TOTUȘI IUBIREA nr. 38. Cit despre Ion, cel amenințat, el este președintele țării. Am lăsat la urmă paharul ca să-l întrebăm pe poet un lucru delicat înfrîcțiva: Cum de n-a observat d-sa fenomenul cu pricina în epoca de aur? Să fi fost d-sa mai puțin perspicace pe atunci? Nu știm. Treacă de la noi acest pahar!

Mihai Ungheanu și-a găsit locul

● După evenimentele din decembrie 1989, Mihai Ungheanu a dispărut pentru un timp din viața publică. Nimeni nu l-a regretat, dar,

oricum, multă lume se întreba dacă își va mai găsi vreodată un loc și ce loc anume își va găsi. Se știa că în timpul lui Ceaușescu s-a aflat într-o situație echivocă: făcea jocul P.C.R. și al Securității, dar părea să aparțină, totuși, și lumii literare (publicând articole de critică literară și fiind redactor-șef adjunct la o revistă literară). După căderea dictaturii, avea ocazia să se decidă și să ia totul de la început. Și iată că, de curind, într-adevăr, a optat: A trecut cu arme și bagaje de partea lui Corneliu Vadim Tudor, apologet (în trecut și în prezent) al soților Ceaușescu și colaborator (în trecut și în prezent) al Securității. Semnătura lui Mihai Ungheanu poate fi întâlnită acum, număr de număr, în ROMÂNIA MARE. În nr. 64 este inserată și o știre despre depunerea unei coroane de flori la un mormint istoric de către Mihai Ungheanu din partea aceleiași reviste. Responsabil cu coroanele de flori al unei reviste conduse de Corneliu Vadim Tudor! Acesta este deci locul pe care și l-a găsit Mihai Ungheanu... ● După ce ne-a sedus cu suplimentul său cultural, remarcabil prin tinuta publicistică și prin priza la actualitate, COTIDIANUL ne abandonează, oferindu-ne drept (slab) consolare cite un fascicol în care sînt reproduse extrase din The Guinness Book of Records 1991. Recunoaștem însă că pînă și în aceste extrase găsim cel puțin o informație demnă de interes. Este vorba de aceea referitoare la autorul cu cel mai mare traaj din lume. El este... Stalin (pseudonimul lui Iosif Visarionovici Djujășvili, 1879—1953), ale cărui opere, tipărite și traduse în 101 limbi, au fost vindute sau distribuite, pînă la 13 martie 1953, în 672 058 000 exemplare. Nu contează că numărul cititorilor a fost mult mai mic... ● Un joc de cuvinte memorabil îl servește Tiei Șerbănescu ca titlu pentru o tabletă de o ironie usturătoare: **Toamnă Sri, Toamnă Sri, nu credeam c-o să mai vii (ROMÂNIA LIBERĂ nr. 490)**. Despre ce anume este vorba în scurtul, dar densul articol vă lășăm să ghiciți și singuri. ● Eugen Florescu l-a lingușit o viață întreagă pe Nicolae Ceaușescu. Acum îl lingușește pe cel care a venit la putere după înlăturarea și executarea lui Nicolae Ceaușescu, pe cel care dezaprobă radical politica lui Nicolae Ceaușescu. Aceste deosebiri nu-l impresionează pe Eugen Florescu. Cuvintele de lingușire sînt cam aceleași. A înlocuit doar apelativul „tovarăș” cu „domnule”: „V-am urmărit cu atenție, domnule Președinte, la conferința de presă și, așa ca mulți, m-am bucurat din inimă pentru înțelepciunea și frumusețea acelor momente, pentru calmul și echilibrul dumneavoastră”. (DEMOCRAȚIA nr. 86). De fapt, oricine ar veni la putere i s-ar părea lui Eugen Florescu un om minunat. El nu face discriminări, lingușește... democratic (nu întimplător conduce revista pe care o conduce).

Senatori F.S.N. sans frontieres

● Încă un senator român (al treilea), Vasile Victor Aileni, reprezentînd în Parlament F.S.N., a rămas definitiv în Occident și anume în S.U.A. Informația este furnizată de revista ZIG-ZAG nr. 78. Iată și comentariul care o însoțește: „...cum dînsul a fost membru al F.S.N. și nu putea invoca în fața autorităților federale motive de opresiune și dizidență politică în țară, s-a decis să se evanghelizeze pentru a obține

rîvnita cetățenie americană.” Se pare că parlamentarii noștri au înțeles greșit. Scopul nostru este să intrăm în Europa, nu în S.U.A. ● ADEVĂRUL LITERAR ȘI ARTISTIC publică număr de număr fragmente din volumul al treilea (încă inedit) al memoriilor lui Ion Ioanid despre viața în închisorile comuniste din România (volumul I a fost comentat în nr. din 16 mai a.c. al revistei noastre, iar volumul II — chiar în acest număr). Serialul din Adevărul literar și artistic începe cu câteva episoade referitoare la „lotul Pătrășcanu”, ai cărui componenți au fost cunoscuți de Ion Ioanid în închisoarea de la Pitești. Revelatoare este, printre altele, explicația dată de Belu Silber (Andrei Șerbulescu), comunist fanatic, martor manipulat în procesul intentat lui Lucrețiu Pătrășcanu, în legătură cu legitimitatea (?) falsificării istoriei de către Partidul Comunist: „Așa după cum despre Partidul Comunist Român nu se poate spune că a fost un partid, cu cei numai 800 sau 1 000 de membri ai lui, tot așa nu se poate spune că a avut o istorie. De aceea, această istorie a partidului din ilegalitate trebuie inventată. Or, numai contemporanii acestei perioade dintre cele două războaie mondiale, care sunt oameni bătrîni [...] își vor da seama de falsurile la care a recurs partidul pentru a-și confecționa un trecut «glorios», pe care nu l-a avut. Cu trecerea timpului și a generațiilor marțore ale acelor vremuri, falsul va sfîrși prin a se impune ca adevăr istoric.” Așa a fost, dar nu pentru multă vreme. ● O comisie în fața căreia mai mulți absolvenți de liceu din București au încercat pentru a doua oară să ia bacalaureatul a avut prilejul să constate ce pregătire precară au — să le spunem astfel — pretenții la titlu. Cel puțin în materie de literatură cunoștințele lor s-au dovedit catastrofale. Răspunsurile absolvenților de liceu — se arată în revista 22 nr. 36, care semnaleză cazul — „au provocat la început ilaritate, apoi stupeoare, culminînd cu o cumplită jenă: Ion din Rebreanu era un om hain la inimă care făcea orice pentru a pune mina

pe pămînturile altora. În Scrisoarea a III-a, Eminescu atacă puterile străine aducătoare de toate relele lumii. Despre Eminescu se știe că a murit de sifilis...” ● Tot în nr. 36 al revistei 22 (sperăm ca la tipografie să nu se incurse cifrele!) găsim și un text care ne redresează moral, după descurajarea provocată de nivelul lamentabil la care se află absolvenții de liceu. Textul, intitulat **Insemnări despre familia mea**, este semnat de Ion Vianu și cuprinde o genealogie spirituală ca și o suită de reflecții asupra unor probleme de stringentă actualitate, inclusiv asupra problemei apartenenței individului la o entitate națională. S-a gîndit oare pînă acum vreun editor să publice un volum cu eseuri de Ion Vianu?

● Pesimismul nostru privitor la soarta publicațiilor culturale nu se vede confirmat, din fericire, decît în parte. Dispar, într-adevăr, unele reviste (v. **Amfiteatru**), dar și apar altele noi, ceea ce arată că, în condiții oricît de vitrege, spiritul întreprinzător poate face minuni. Deja **Literatorul**, a cărei apariție o salutăm săptămîna trecută, nu mai este cea mai tînără publicație post-revoluționară, pentru că între timp a apărut săptămînalul **AS**, în 16 pagini bogat ilustrate (director: Jeana Gheorghiu; redactor șef: Sinziana Pop). Noua publicație politico-social-culturală pornește la drum cu de-za mobilizatoare „trageți Asul!” și cuprinde rubrici variate pe care le susțin, printre alții, Sinziana Pop, Toma Roman, Traian T. Coșovei, Cătălin Țirlea, Silvia Kerim, Bogdan Burileanu, Marius Petrescu, Eugen Uricaru. Sînt publicate în primul număr interviuri cu Mircea Snegur și Nicolae Manolescu, o anchetă-reportaj despre violență, alta despre suburbiile bucureștene, reportajul unei vizite la reședința din Elveția a Regelui Mihai, o anchetă printre scriitorii care s-au dedicat, după Revoluție, ziaristicii, un reportaj despre activitatea secției române de la Radio France International. Revista **As** dispune și de serviciile unui „consilier general”: Laurențiu Ulici.

Cronicar

Director: Nicolae Manolescu; Redactor-șef: Gabriel Dimisianu; Secretar general de redacție: Mihai Pascu

Secretariat: Adriana Fianu, Magda Groza (telefoane 17 61 90, 17 28 67 și 17 60 10 interioare 1001, 1230). Critică: Alex Ștefănescu (interior 2602). Poezie: Constanta Buzea (interior 1736). Proză și reportaj: Vasile Băran, Platon Pardău, Cristion Teodorescu. C. Joiu (interior 1736). Arte: Valentin Silvestru, Euaenia Vodă (interior 1736). Externe: Adriana Bittel, Mihai Minculescu (18 41 01 și interior 2602). Secretariat de redacție: Olga Andronache, Mihai Grecu (interior 2529). Fotoreporter: Ion Cucu (18 41 01). Corectură: Irina Horea, Maria Ionescu, Laura Popa, Margareta Popescu (interior 2024), Stenodactilografie: Elena Mareș, Ioana Niculescu (interior 1159). Curier: Marla Micu (interior 1159). TELEFAX: (400) 12 82 53. CORRESPONDENȚI: Mircea Iorgulescu (Paris), Dorin Tudoran (Washington)